

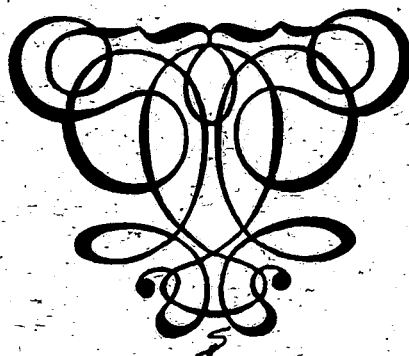
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

Arne Wahlstrand, Kring tillkomsten av Karl Staaffs första ministär.
— Edvard Thormøenius, Den engelska fasciströrelsen. — Översikter
och meddelanden: Statsreformen i Frankrike. Av Ragnar Simonsson.
— Det engelska parlamentets historia. Av Edvard Thormøenius. —
Statistiska föreningens sammanträden. Av F. Anger. — Tidskrifts-
översikt. Av B. G. Cederström. — Litteraturgranskningar: Nils Ahn-
lund, Ständsriksdagens utdanning 1592—1672. Anm. av Georg Landberg.
— S. Norrman, Manlisskrivning. Anm. av C. A. Reuterskiöld. —
Nationalekonomisk litteratur. Anm. av Johan Åkerman. — A. M. Ritala,
Statistische Mittlere-Fehler. Anm. av S. D. Wicksell.

ÅRG. 37

1934

HÄFT. 4

LUND . . . STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION . . . LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3: 50.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT kommer att under nästkommande år liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhåves, under överinseende av Fahlbeckska Stiftelsens kollegium (professorerna FR. LAGERROTH, R. MALMGREN, S. WICKSELL, E. SOMMARIN, L. WEIBULL, G. CARLSSON och M. P. NILSSON), närmast av professor MALMGREN som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor SOMMARIN (nationalökonomi), professor WICKSELL (statistik), professor A. BRUSEWITZ, Uppsala (litteraturgranskningar: politik) och docent EDV. THERMÆNIUS (översikter och meddelanden: politik).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund» (ej hos redaktionen).

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i december 1933.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN.

Av Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen har utkommit:

- I. SVÉN HELANDER: Marx och Hegel. 1920. Pris kr. 4:—.
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skåne-marknaden. Studier i Lübecks pundtullsböcker och pundtullskvitton 1368—1369 och 1398—1400. 1922. Pris kr. 3: 50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3:—.
- IV. ISRAËL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättlighet. 1925. Pris kr. 5:—.
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. 1925. Pris kr. 1:—.
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4: 50.
- VII. CURT ROHLIEB: Johan Fischerström. 1926. Pris kr. 1: 50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nådefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2: 75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8:—.
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början och deras förberedelse i 1800-talets tidigare politiska tänkande. 1928. Pris kr. 12:—.
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10:—.
- XII. GUNNAR BOMGREN: Sekreta utskottet 1723—1756. 1928. Pris kr. 4: 50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningsskrisen. 1929. Pris kr. 10:—.
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3:—. Slutsäld.
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7:—.
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6:—.
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom ÅXEL BRUSEWITZ. 1930. Pris kr. 12:—.
- XVIII. F. J. LINDERS: Bidrag till kännedomen om den kommunala beskattningen och vissa därmed sammanhängande ekonomiska och demografiska förhållanden i Sveriges landskommuner under åren 1918—1928. 1933. Pris kr. 6:—.
- XIX. JOHAN ÅKERMAN: Konjunkturteoretiska problem. 1934. Pris kr. 4:—.
- XX. S. D. WICKSELL: Befolkningsrörelsen i Sveriges häradar, tingslag och städer 1911—1925 samt i Sveriges bygder 1901—1925. 1934. Pris kr. 5:—.
- XXI. KARL ARVID EDIN: Undersökning av abortförekomsten i Sverige under senare år. Verkställd på uppdrag av medicinalstyrelsen. 1934. Pris kr. 2: 25.

KRING TILLKOMSTEN AV KARL STAAFFS FÖRSTA MINISTÄR¹

AV FIL. KAND. ARNE WÅHLSTRAND, UPPSALA

Förutsättningarna för ministärskiftet hösten 1905 äro att söka *dels* i den Lundebergska ministärens speciella karaktär, *dels* i vänstertendensen vid andrakammarvalen september 1905.

Samlingsministären Lundeberg tillkom under exceptionella politiska förhållanden. Den var, såsom det träffande sagts, »ett extraordinärt fall för en extraordinär situation».² Den bildades för att lösa en enda speciell uppgift: unionskonflikten. Ministären Ramstedt hade förlorat sin politiska auktoritet, ledningen hade glidit ur dess händer. Det politiska initiativet överflyttades till riksdagen, närmare bestämt dess för unionsfrågan tillsatta särskilda utskott. Där samlade sig den centrala politiska myndigheten, den faktiska avgöranderätten. Ministären Ramstedt sköts resolut åt sidan, och den 2 aug., dagen innan första urtima riksdagen avslutades, demissionerade den.

Den nya ministären — samlingsministären Lundeberg — blev en i eminent mening riksdagens regering. Den räknade i sin krets icke mindre än åtta parlamentariker, fyra från vardera kammaren. Bland dessa voro några av riksdagens allra främsta. Ministären bildades, enligt premierns offentliga deklaration,³ »uteslutande med hänsyn till unionskrisen», för att bringa denna till en lösning »på det program som riksdagen klart och tydligt angivit». Uppgiften var bestämd och begränsad, och för dess slutförande samordnade sig riksdagspartier, vilkas inrikespolitiska motsatsställning annars var

¹ Denna studie har motiverats dels därav att sedan Ivar Öman år 1923 framlade sin gradualavhandling åtskilligt nytt material framkommit i den politiska memoarlitteraturen, dels även därav att åtskilligt tillgängligt källmaterial, framför allt tidningspressen, av Öman icke nog beaktats. Vissa skäl synes ock föreligga för en annan uppfattning av ministärens politiska karaktär än den hävdvunna.

² G. André, Regeringsmakt och parlamentarism i Sverige, Statsvet. Tidskr. 1930, s. 479.

³ Intervjuuttalande av statsminister Lundeberg i St.D. 9/8 1905.

ytterligt tydlig. Utanför denna fråga fanns intet gemensamt parlamentariskt program. Med unionskonfliktens biläggande undanrycktes också fundamentet för regeringens fortsatta verksamhet. Samlingen var endast tillfällig, framkallad av yttre tryck. När detta lättade, gjorde sig de inre motsättningarna åter gällande. Samlingsministären Lundeberg, inrymmande alltför motsatta inrikespolitiska åskådningar, upplöstes i sina delar. Och den nya konseljen bildades i överensstämmelse med tendensen i senaste andrakammarval.

Septembervalen 1905 gingo helt i rösträttsfrågans tecken. »Proportionalism» eller »antiproportionalism» voro lösenorden. Med hänsyn till högerens energiska agitation (Allmänna valmansförbundets elddop) och landets kritiska läge (unionskrisen) hyste man på vänsterhåll icke stora förhoppningar om ett gynnsamt resultat. När valresultaten förelågo, visade det sig emellertid, att valen blivit en framgång för den antiproportionalistiska vänstern.¹ Partiställningen i andra kammaren undergick en förskjutning. Liberala samlingspartiet ökade från 104 till 107 platser och socialdemokraterna från 4 till 13. Lantmannapartiet förlorade terräng och belade endast 85 platser. Resten, eller 25 mandat, besattes med »vildar».

Förskjutningen åt vänster var omiskännlig. Det är valets väsentliga märkesdrag. Ett annat är ökningen av socialdemokraterna. De liberala hade gjort landvinningar från högern, socialdemokraterna från högern och de liberala. Den motsvarande minskningen av lantmannapartiet och högervildarna är ett tredje märkesdrag. Det är inte längre de senare, som avgjort äro tungan på vågen. I den mån samarbete kunde etableras mellan liberalerna och socialdemokraterna ägde vänstern absolut majoritet i kammaren.²

¹ Enligt referat i G.H.T. 24/10 1905 av ett föredrag av riksdagsman Röing i Frisinnade klubben i Göteborg skulle antalet röstande ha fördelat sig på ungefär följande sätt:

	vänster	höger	summa
Valen 1902	90.000	80.000	170.000.
» 1905	120.000	90.000	210.000.

Av de 40.000 merrösterna 1905, skulle $\frac{3}{4}$ ha tillfallit vänstern.

² Vid den första kraftmätningen mellan partierna (utskottsvalen vid början av 1906 års riksdag) kom den förenade vänsterns majoritet tydligt till synes. Vid valet till konstitutionsutskottet, det politiskt betydelsefullaste, samlade vänstern 119 röster mot högerens 102.

Med denna förändring av situationen i riksdagen fick diskussionen om den kommande regeringens sammansättning förnyad aktualitet.

Redan den $1/10$ framkastade Dagens Nyheter (radikal-liberal) tanken på en vänsterregering såsom direkt konsekvens av valutslaget. Den Lundebergiska koalitionsministären hade »politisk lejd» tills den löst sin uppgift, men »sedan tar landet fasta på ministärens löfte vid konstituerandet¹ att lämna fältet fritt för de efterträdare, varpå valen givit anvisning». I detta krav förenade sig även Socialdemokraten. Den $2/10$ svarade Nya Dagligt Allehanda (höger) härpå, att vore det blott fråga om att se saken ur partisynpunkt skulle högern »med entusiasm omfatta den åsikt, som kommer till synes i ropen på regeringsmyndighet åt det parti, vilket tillfälligtvis har majoritet i andra kammaren», men »över partihänsyn står hänsynen till fosterlandet», och denna påkallar »en koalitionsregering, bildad ur de partier inom *båda* kamrarna, som intaga en nationell hållning». Samma ståndpunkt, ehuru mer prononcerad, intog Vårt Land (extrem höger) den $4/10$: Man glömmer, att det även existerar en första kammare, »i statsrättsligt avseende» likaberättigad med den andra, och det ligger »ingen rimlighet i att den ena kammaren i och för sig ensam skulle påtrycka regeringsbildandet sin prägel». En ren vänsterregering vore omöjlig. Första kammaren och dess meningsfränder i den andra utgöra dock tillsammans riksdagens majoritet, ha avgörandet vid de gemensamma voteringarna ($6/10$). Ännu den $12/10$ förordar tidningen en ren »framstegsvänlig högerregering», men i stället för omedelbar rekonstruktion önskas uppskov »in på nästa års riksdag». Orsaken till denna åsiktsförskjutning är ett moderat partibildningsförsök i andra kammaren, varom mera nedan.

Två andra högerorgan, Svenska Dagbladet och Stockholms Dagblad, bröto med denna ståndpunkt och förordade en vänsterminister. »Det parti som segrade vid valen bör anförtros rätten och ansvaret

¹ Härmed åsyftas Lundebergs intervju med St.D. den $9/8$. Statsministerns yttrande kompletteras av den skrivelse, som Karl Staaff den $5/8$ tillställde den liberala partistyrelsen för Stockholms tredje valkrets, och som publicerades i D.N. den $9/8$. — I brev från Wachtmeister till Billing framskyntar ännu ett uttryck för ministärens relativt efemära karaktär, ävenså i brev från Lundeberg till Billing. Se Billing, Anteckningar från riksdagar och kyrkomöten, utg. av C. Hallendorff, s. 307 f.

att bilda den nya ministären», skrev Sv.D. den 8/10, och samma tankegång utvecklades även i St.D. den 5/10.¹ Denna tillskyndan från högerhåll uppfattades av det moderat-liberala Aftonbladet (11/10) som lömskt försåt. Högern ville en liberal ministär och sedan »driva den mot första kammarens kompakta block, d. v. s. i fördärvet». Under sådana förhållanden vore det ett »taktiskt missgrepp» av liberalerna att nu bilda ministär. Den Lundebergiska ministären kunde gärna sitta. Kanske klarnade läget, när nästa års riksdag mötte.

PARTISONDERINGAR UNDER ANDRA URTIMAN.

I själva verket var den partipolitiska situationen vid tiden för andra urtiman 1905 mycket svävande och rymde stora möjligheter för partitaktiska manövrer. Detta gäller kanske mindre första kammaren; där bestämde den gamla protektionistiska majoriteten ännu hållningen; »de moderata» räknade icke ens $\frac{1}{3}$ av kammaren. Men andra kammaren erbjöd i stället ett så mycket tacksammare fält för partipolitiska kannstöperier.

Lantmannapartiet, föga homogent i sig självt och ytterligare försvagat genom valen, ansågs icke längre på ett fullödigt sätt representera den betänksammare politiken inom andra kammaren. Behovet av en ny partibildning trädde allt bestämdare i dagen. Det var bara frågan om, hur den skulle se ut. Kombinationsmöjligheter saknades inte, och sannolikheten talar för att flera olika projekt diskuterades.

Man kunde, anför en politisk skribent i St.T. den 21/10 1905, tänka sig ett majoritetsparti, sammansatt av lantmannapartiet, reformgruppen² och samlingspartiets höger. Det skulle dock bli ett föga homogent parti, och syftet ligger i öppen dag: att söndra det liberala partiet.

¹ Denna ledande artikel har författaren, Karl Hildebrand, sedermera låtit avtrycka i det knippe dagspolitiska inlägg, som han år 1913 utgav under titeln »Demokrati». Jfr Hildebrand, Den första Staaffska ministären, Det Nya Sverige 1924, s. 43.

² Reformgruppen utgjordes av en liten skara reformvänliga högervildar, företrädesvis representanter från landsortsstäderna.

Ett andra projekt vore att av proportionalisterna i lantmannapartiet och moderata reformgruppen sammanfoga ett rent högerparti. Häri ligger onekligen en tanke, men vart skulle de lantmän som icke voro proportionalister då vända sig?

Som en tredje möjlighet framkastades tanken på ett centerparti, omfattande de mera moderata elementen ur alla partier. Det skulle hysa varken »rena» höger- eller vänstermän. Ett sådant parti skulle sannolikt få svårt att motstå dragningar åt antingen höger eller vänster.

Ett fjärde projekt, slutligen, vore att ena liberala samlingspartiets högra flygel, de moderata reformvännerna och lantmannapartiets huvudstyrka kring en nationell framstegspolitik.

Huru många och vilka av ovanstående projekt, som verkligen varit under omprövning, har icke med säkerhet kunnat fastställas. Så mycket är emellertid säkert, att vid början av 1906 års riksdag konstituerades ett »Nationellt framstegsparti». Det samlade omkring 45 anhängare, de flesta från lantmannapartiets vänsterflygel. Från liberala samlingspartiet erhöll det nya partiet endast en medlem (O. Emthén), men partiordföranden, Hans Andersson i Västra Nöbbelöv, har i ett intervjuuttalande¹ lämnat uppgiften, att »åtskilliga samlingspartister sagt sig ha lust att sluta sig till oss, fast icke för närvarande». Samtidigt lämnades den upplysningen, att det nya partiet »var förberett redan vid senaste urtiman». På ett möte under hösten hade ett antal andrakammarledamöter,² däribland Hans Andersson själv, fått i uppdrag att göra programförslag för det blivande partiet. Hans Andersson antydde även i sin intervju, att »svårigheter att samarbeta med yttersta högern möjligen bidragit till att planen till det nya partiet kommit upp». Det är detta parti-bildningsförsök, som i så hög grad sysselsatte sinnena under andra urtiman 1905, det är också detta, som manade vissa politiska organ till försiktighet ifråga om regeringens rekonstruktion till ren vänsterministär.

Den ²/₁₀ samlades andra urtiman, den ⁵/₁₀ ägde utskottsvalen rum. Som vanligt hade liberala samlingspartiets och lantmanna-

¹ D.N. ¹⁵/₁ 1906.

² Dessa voro hrr Hammarskjöld, Ollas Ericsson i Ovanmyra, Åkerlund, von Geijer, Bergendahl och Hans Andersson i V. Nöbbelöv.

partiets förtroenderåd underhandlat och överenskommit om utskottslistorna. Dessa gingo också igenom, men det visade sig, att ett flertal ur lantmannapartiet röstade med spränglistor. Dagens Nyheter (⁷/₁₀) fann detta »myteri» symptomatiskt för lantmannapartiets inre svaghet och sammanställde det med en annan samtidig rörelse: »Inför utsikten till en alltmer undanskjuten plats i vårt offentliga liv ha vissa av lantmannapartiets yngre äregirigheter mötts av äregirigheter, som knutit sina förhoppningar till de s. k. moderata reformvännerna och sett dem gäckade. De ha funnit det vara naturligt nog att de båda grupperna slå sina påsar ihop för att ändå för framtiden kunna betyda något.» Och det har, meddelar tidningen, »redan hållits mer än en konferens i det ämnet».

Dessa antydningar om att det verkligen försiggick någonting inom andra kammarens partigrupperingar fingo snart ytterligare bekräftelse. Högerorganet Vårt Land, som hittills med kraft yrkat på en omedelbar och ren högerministär,¹ slog den ¹²/₁₀ till reträtt i regeringsfrågan: »Huruvida den nästa regeringen skall bli en höger- eller vänsterministär bör väl också bero på, huru nästa andra kammare kommer att se ut». »För närvarande pågå inom andra kammaren livliga arbeten för en politisk ombildning av dess partier. Det är meningen, att det gamla lantmannapartiet, vars namn är olämpligt, sedan dess ursprungliga mål är för länge sedan nått, skulle omkonstrueras till ett moderat framstegsparti, i vilket de s. k. vildarna skulle ingå liksom flere av samlingspartiets höger. Det nya partiet skulle då bli majoritetsparti i kammaren. Även denna möjlighet bör få utveckla sig, innan regeringen ombildas», skrev tidningen.

Den ¹³/₁₀ konstaterade Stockholmsbladet² (höger) Vårt Lands reträtt. Den ¹⁵/₁₀ meddelade tidningen, att man haft gott hopp om att kunna ena »liberalismens högra, svensk-liberala flygel, de moderata reformvännerna och lantmannapartiets huvudstyrka» kring en »fruktbarande nationell framstegspolitik». Åtskilliga stötestenar på vägen hade också undanröjts, då en »liten händelse» inträffade, som för närmaste tiden syntes ha försvårat eller kanske rent av omöjliggjort den tilltänkta partibildningen. Denna lilla men betydelse-

¹ Se ovan, s. 287.

² Stockholmsbladets redaktör var vid denna tid Leon. Ljunglund.

fulla »händelse» var Vårt Lands reträtt i regeringsfrågan. Indiskretionen var tillsynes tillräcklig att åtminstone för stunden spoliera chanserna för den nya och önskade partibildningen. Framför allt var den en varningssignal för det stora partiet till vänster, liberala samlingspartiet.

Den ¹²/₁₀ på kvällen hade liberala samlingspartiet ett sammanträde. Enligt notis i partipressen diskuterades därvid taktiska frågor, av vilka en »särskilt berörde partiets hållning m. m. under den närmaste framtiden».¹ Möjligen kan detta sättas i samband med mått och steg, som partiet senare företog beträffande sitt förtroenderåd. Det utökades från 7 till 12 ordinarie ledamöter.² Arrangemanget uppfattades, i varje fall på motståndarsidan, såsom en åtgärd ägnad att bättre kunna omhändertaga de många nyvalda i kammaren, i vilka man hoppades men ej var säker på att vinna nya »förstärkningsmän» till samlingspartiet. På enahanda sätt uppfattades partiets ställning till den efter Sixten von Friesen vakanta ledareplatsen.³ Till yttermera visso skulle samlingspartiet ha inlett underhandlingar med de gamla lantmannaledarna angående utskottsplatserna vid nästa års riksdag, och dessa skulle även ha visat sig benägna för »mångahanda medgivanden». Otvivelaktigt ligger det också någonting i följande resonemang av en högerlidning: Varför skulle man ej från liberalt håll försöka hålla ett relativt beskedligt motparti vid liv och lynne genom en fortsatt

¹ Aftonbladet ¹³/₁₀ 1905.

² Vid andra urtman 1905 räknade samlingspartiets förtroenderåd endast 6 ordinarie medlemmar. von Friesen hade lämnat rådet i och med övergången till första kammaren.

³ Med övergången till första kammaren frånträdde von Friesen även nominellt ledarskapet för samlingspartiet. Reellt hade han gjort det redan tidigare. Hans engagemang i proportionsvalskommittén förde honom som bekant i en svår belägenhet. I rösträttsfrågan hade Staaff, ehuru icke medlem av förtroenderådet, ryckt fram såsom den ledande i partiet. Men nu satt Staaff i regeringsställning och kunde, efter tidens sätt att se, icke gärna ifrågakomma. — Vid andra urtman 1905 hade samlingspartiet icke någon erkänd ledare. Ordförande vid partimötena synes ha varit Zetterstrand (se bl. a. D.N. ³/₁₀ 1905), men Persson i Tällberg pretenderade också på en ledande ställning, i vart fall inom partiets betydande lantmannaflygel. Under andra urtman synes partiets chefsfråga stått under diskussion, men något avgörande fattades icke. Taktiken skulle, om man får tro en högerlidning, ha gått ut på att avlägsna de »mest stötande elementen» från kandidaturen till den vakanta ledareplatsen. Därigenom skulle partiets högerfraktion beredas »tillfälle att reflektera på ett kvarstannande».

vänskaplig fördelning av utskottsplatserna, helst som arbetet i det krävande statsutskottet kanske ännu fordrade ett anlitanande av de beprövade och dugande lantmannakrafterna. Om partiet denna gång nöjde sig med att säkerställa någon liten ökning i antalet utskottsplatser, så kunde det i gengäld kanske få bestämma vilka som överhuvud skulle få ta plats i utskotten. Genom en dylik »moderation» skulle samlingspartiet vinna avsevärda fördelar: dels behövde det icke befara bildandet av ett nytt, kanske farligt konkurrentparti, dels kunde man ännu så länge undvara den i mångas ögon så komprometterande alliansen med socialdemokraterna.¹

Den 15/10 på kvällen hade lantmannapartiets förtroenderåd ett långvarigt sammanträde. Rådslagningen gällde även här partiets framtida taktik. Trots de lockande utfästelserna från vänstern skulle förtroenderådet — enligt ett meddelande i partipressen² — dock »icke velat taga på sitt ansvar en politik, som skulle avklippa möjligheten till en fast sammanslutning mellan andra kammarens nationella grupper, lantmän, svenskliberale och de moderata från landsortsstäderna».

När detta meddelades stod andra urtima riksdagen inför sitt uppbrott. Längre hade den icke varit samlad — endast något över tvenne veckor — men man kan våga påståendet, att tiden utnyttjats ganska väl för partipolitiska sonderingar. Någon klar fixerad bild av läget skänker icke det material, varpå ovanstående framställning vilar, men det ger i sin ensidighet dock vissa antydningar om hur labil den partipolitiska situationen i själva verket var, när Staaff anmodades att bilda sin ministär.

¹ Stockholmsbladet den 15/10 1905. — Jfr även Aftonbladet 2/10 1905 och Dagen 9/10 1905. I sina kommentarer till valresultatet hade dessa två liberala tidningar uttalat betänkligheter mot en ev. allians med socialdemokraterna. Beroendet av dessa kunde bli »obehaglig(t) nog». Det var alls icke så säkert, att de lämnade en liberal regering sitt stöd. De läte i huvudsak sin ställning bestämmas av de på förhand oberäkneliga vändriktningarna inom sitt parti utom riksdagen. Och i vart fall hade man anledning förmoda, att de för medverkan skulle begära ett pris nog högt att beröva en liberal regering det stöd från andra samhällsgrupper, förutan vilket en sådan snart skulle finna sig ej kunna uträtta mycket av värde. Då vore det klokare, ansågo dessa båda liberala organ, att göra sig mera behaglig för lantmannapartiets vänsterflygel. Det stödet vore värdefullare för en eventuell liberal ministär.

² N.D.A. den 16/10 1905. Notisen är, betecknande nog, rubricerad: »Lantmännen gå ej i fällan».

REGERINGSKRISEN.

Den ¹⁸/₁₀ avslutades andra urtima riksdagen. Två dagar dessförinnan hade riksdagen givit sitt godkännande till riksaktens upphörande. Unionsbrottet blev återigen den alla sinnen dominerande frågan. Landets nya yttre situation överskuggade för en kort tid helt de inrikespolitiska dagskraven, som tycktes jämförelsevis underordnade. Den ²⁶/₁₀ upplöstes unionen officiellt. Det uppdrag, på vilket koalitionsministären Lundeberg bildats, var definitivt slutfört. Den ²⁸/₁₀ inlämnade regeringen också sin samfällda avskedsansökan. Den ⁷/₁₁ entledigades den. Krisen varade i 10 dagar.

Redan tidigt hade ryktessmideriet skjutit fart. Den ¹³/₁₀ visste *Handelstidningen* i Göteborg berätta, att »det lär arbetas mycket i tysthet för att få en moderat högerminister med hr Cavalli¹ som chef». Mäktiga ekonomiska intressen skulle stå bakom, och man skulle särskilt ha uppmärksamheten fäst på den förestående handelstraktaten med Tyskland. Ryktet måtte emellertid ha ansetts som förflugit, ty den ¹⁶/₁₀ meddelar samma tidning, att ministär-ryktena visserligen hålla i sig, men att nu starka påtryckningar göras för att få ministären Lundeberg att sitta. Samma dag (¹⁶/₁₀) nämner Socialdemokraten Sixten von Friesen och landshövding Hamilton i samband med en eventuell minister.

Den ¹⁹/₁₀ ger ryktessmideriet eko i nästan hela högerpressen. *Nya Dagligt Allehanda* vet berätta, att regeringens »inre enighet är bruten». Regeringens liberala medlemmar önskade draga sig tillbaka, och skulle ej detta förebyggas, vore regeringens chef besluten avgå, sannolikt följd av sina meningsfränder. Och Vårt Land sekunder: Ministerkrisen uppges nu vara »ohjälplig», och bestämda rykten gå att regeringens demissionsansökan skall föreligga redan i konseljen den ²⁰/₁₀. Det är hopplöst att utjämna uppståndna dissonanser, men Lundeberg skall ha lovat kvarstå, om regeringen fått vara i stort sett orubbad. En halvliberal regering med landshövdingen Hamilton i spetsen lär ha varit påtänkt, men nu talas det om en »expeditionsminister» med statsrådet Hammar-

¹ Cavalli, ordförande i bevillningsutskottet sedan 1894, var erbjuden finansministerportföljen i Lundebergska ministären, men avböjde. Billing, a. a., s. 298.

skjöld som chef och »med underförstådd uppgift» att någon gång under nästa år lämna rum för en ren vänsterministär.

Vad grund dessa pressrykten ägde är naturligtvis svårt att yttra sig om. Må vara att deras källvärde är ringa, att helt förbigå dem vore dock oriktigt. De äro på något sätt symptomatiska för läget. Det är också påfallande hur regeringsryktena avtaga så snart urtima riksdagen åtskilts. Under tiden från den ²⁰/₁₀ fram till den ²⁸/₁₀, då ministären inlämnade sin avskedsansökan, upphörde de praktiskt taget alldeles. Det var som påkallade unionsbrottet för en kort tid allt intresse.

Från dagarna strax före demissionen föreligga dock några uttalanden i regeringsfrågan, som förtjäna uppmärksamhet. De häröra från trenne parlamentariker, av vilka två måste anses vara verkligt inflytelserika, nämligen Carl Persson i Stallerhult, lantmannapartist, och Jöns Bromée i Billsta, samlingspartist. Båda dessa voro framskjutna medlemmar i respektive partiets förtroenderåd. Den tredje var landssekreterare Roos i Karlskrona, liberal ehuru principiell proportionalist. Samtliga uttalanden hade intervjuform.

Hr Roos¹ poängterade, att vänstern insåg att dess ställning ingalunda var stark. Liberala samlingspartiet kunde ej påräkna absolut majoritet utan socialdemokraternas hjälp, och »att på dylik grund bygga en regering torde vara icke blott riskabelt utan även i flere avseenden olyckligt». Hr Roos fann, att mycket talade för en ministär Lundeberg — med eller utan Staaff. Rösträttsfrågan måste lösas, och den som hade största utsikten göra detta vore Lundeberg. Han kunde få första kammaren med sig, om han kom med ett moderat förslag. Men lösningen måste äga rum under samverkan med de frisinnade.²

Carl Persson i Stallerhult gjorde sitt uttalande dagen innan regeringen begärde sitt avsked,³ och han ansåg att steget ej var nödvändigt. Regeringen kunde sitta, och skulle vänstermedlemmarna vägra, borde de »utan fara» tillåtas avgå. Vakansen kunde kompletteras

¹ Intervju med Karlskrona Veckoblad ²³/₁₀ 1905, senare avtryckt i Aftonbladet ²⁹/₁₀.

² Sedan ministären begärt avsked yttrade sig en annan framskjuten stadsrepresentant i liberala samlingspartiet, direktör Sven Palme, i samma riktning som Roos. Aftonbladet ³⁰/₁₀ 1905.

³ Intervjun kom dock icke att publiceras förrän den ³⁰/₁₀ i Aftonbladet.

med högerkrafter. En ren vänsterministär skulle »under nuvarande förhållanden» inte bli »långlivad».

Jöns Bromée i Billsta¹ hade blivit förelagd frågan: »Är tidpunkten nu inne för bildande av en vänsterregering?». Och Bromée svarade: »Då man ännu icke bestämt kan avgöra, om de frisinnade få majoritet i andra kammaren under stundande tre-års-period, emedan man ännu ej vet, åt vilket håll de s. k. organiserade och oorganiserade 'vildarna' komma att sluta sig i de betydelsefullaste frågorna, så synes det mig vara för tidigt att just nu bilda en vänsterministär, vilken i motsatt fall, eller om situationen vore klar med en frisinnad majoritet i andra kammaren, ovillkorligen nu bort bildas». På frågan om en rent konservativ regering då vore bäst, svarade Bromée, att lämpligast vore »en blandad regering», ungefär en sådan »som den som nu är».²

Bromée i Billsta var, som sagt, medlem av samlingspartiets förtroenderåd, och hans uppfattning i regeringsfrågan får nog anses vara representativ för stämningen inom samlingspartiets bondeflygel. Den gamla oviljan mot regeringsengagemang över huvud var ännu djupt rotad hos många av riksdagens lantmän. Men framför allt ville man inte ge sig in på ett regeringsexperiment, där utgången var så oviss.

Samma dag, som ministären Lundeberg ingav sin avskedsansökan, lämnade konungen huvudstaden (^{28/10}). Han återvände den ^{31/10} på morgonen.

Det är känt och omvittnat att konung Oscar, trött och uppriven efter slitningarna med Norge, nu önskade frid och endräkt och att han ansåg, att en möjlighet härtill låg i koalitionsministärens kvarstannande. Det är fördenskull troligt, att konungen före sin avresa gav statsministern i uppdrag att söka förmå regeringens ledamöter att kvarstå i sina ämbeten, eller, om detta icke lyckades, undersöka

¹ Aftonbladet ^{28/10}. Frågorna förelagda Bromée av en av tidningens korrespondenter.

² Persson i Tällberg gav i en intervju två dagar efter ministärens demission uttryck åt den uppfattningen, att den regering som skulle ha haft den största utsikten att redan till nästa riksdag kunna komma fram med ett acceptabelt förslag till lösning av rösträttsfrågan var den avgående. Den kunde ha haft det om den velat, ty den hade fördelen framför någon annan tänkbar koalitionsregering att den kunde visa tillbaka på en stor uppgift som den löst på ett ärofullt sätt. Aftonbladet ^{30/10} 1905.

möjligheterna för någon annan lösning i enlighet med konungens intentioner. Man skulle kunna tänka sig en annan koalitionsministär, komponerad med mera hänsyn till de inrikespolitiska kraven, eller också en moderat högerministär.

Det vill verkligen synas som en ny koalitionsministär med Lundeberg och Staaff som huvudpersoner på allvar varit ifrågasatt. Det är landshövdingen och förstakammarledamoten Louis de Geer som lämnar denna uppgift.¹ Många skäl tala också för att en dylik koalitionsministär skulle kunna framlägga ett förslag i rösträttsfrågan, som kunde vinna båda kamrarnas bifall.² Staaffs bestämda uppträdande i sin intervju med Dagens Nyheter den ³¹/₁₀ motsäger dock starkt, att en dylik koalitionsministär skulle kunna ha haft aktualitet under dagarna *efter* det ministären inlämnat sin avskedsansökan. Kanske diskuterades projektet inom ministären *före* demissionen?

Större tilltro skänker då antagandet, att Lundeberg under konungens bortvaro använde tiden att undersöka möjligheterna för en annan koalitionsministär eller en moderat högerministär. I vart fall överensstämmer detta antagande med de rykten som cirkulerade och med pressens gissningar. Den ³¹/₁₀ berättar sålunda D.N., att stora ansträngningar nu göras för att åstadkomma en ny ministär Lundeberg med så mycket som möjligt av den gamla koalitionsregeringen kvar. Men en ny ministär Lundeberg blir naturligtvis en högerregering, fruktar tidningen, och planen går fördenskill ut på att maskera detta. Programmet skulle få en liberal anstrykning, det skulle bli en högerregering under moderat-liberal förklädning.

I samma nummer av tidningen framlade Staaff sin märkliga deklARATION i regeringsfrågan. Den hade formen av en intervju på

¹ Louis de Geer d. y., Politiska hägkomster, s. 45 f. I brev till författaren, daterat den 9/6 1933, har de Geer bestyrkt, att det verkligen gällde en ny koalitionsregering och icke en förlängning av uppdraget för den sittande.

² Det var vid denna tid allmänt känt, att första kammarens majoritet fann proportionalismen tämligen motbjudande, i varje fall tillämpad på första kammaren (Billing, a. a., s. 313, Timelin, Ministären Lindman etc., s. 93, D.N. ³⁰/₁₀ och ³¹/₁₀ 1905). Däremot torde det s. k. Lundebergiska villkoret ha varit kammaren sympatiskt. Man skulle därför kunna tänka sig en regeringsproposition i huvudsaklig överensstämmelse med liberala samlingspartiets förslag med tillägg av någon garanti. Första kammarens bifall till en majoritär reform skulle köpas med åtminstone steg i Lundebergiska villkorets riktning.

ledareplats, och vad Staaff ville visa var, att han och Biesèrt, då de vägrat fortsätta koalitionen, befunnit sig »i den fullkomligaste överensstämmelse med de förutsättningar på vilka regeringen tillkom». Sin ståndpunkt i regeringsfrågan sammanfattade Staaff sålunda: »1) En koalitionsministär blir en svag ministär. 2) Ingen ärlig liberal man kan gå in i en koalitionsministär, ty därigenom skulle han uppgiva det liberala programmet i rösträttsfrågan. 3) Övriga stora frågor kunna icke på ett från liberal sida önskvärt sätt främjas av en koalitionsministär: antingen snedvridas de eller ock förhållas de. 4) En mångfald andra regeringsärenden komma med all säkerhet att vålla en koalitionsministär oövervinneliga svårigheter. — Och nu vet ni varför jag ej kan vara med om en koalitionsministär, och ni förstår nog också efter detta, att det för mig framställer sig som ett rent av *ovärdigt* svar på vänsterns vackra uppmarsch vid valen, om de liberalas framskjutna män skulle ingå en koalition, som i alla händelser icke vore avsedd eller ägnad att främja de frisinnades önskemål på ett frisinnat sätt.» Staaffs och Biesèrts hållning var därmed klar. Den var inte att ta miste på.

Klockan 10 samma dag (^{31/10}) återvände konungen till huvudstaden. På förmiddagen hade statsministern och utrikesministern företräde, men någon konselj hölls icke.¹ Vad som underhandlades mellan konungen och Lundeberg är icke känt, men på middagen innehöll Post och Inrikes Tidningar en handskrivelse från konungen till statsministern, i vilken konungen till sina rådgivare riktade »en allvarlig och enträgen maning att icke, i frågans nuvarande läge, lämna sina ämbeten».

Man frågar sig ovillkorligen, vart konungen syftade med sin skrivelse? Var den att fatta som en bokstävlig menad vädjan till ministären att kvarstå oförändrad? Så kan knappast vara fallet. Konungen kunde icke sväva i okunnighet om var han hade de båda liberala statsråden efter Staaffs klara deklaration i D.N. samma dags morgon. Kunde skrivelsen då uppfattas som en prickning av de liberala statsrådsledamöterna för det de undandragit sig en fortsatt medverkan i koalitionsministären? Öman hävdar denna uppfattning.² Det finnes dock vissa anledningar att draga detta i tvivels-

¹ Aftonbladet ^{31/10} 1905.

² Öman, Karl Staaffs första ministär, s. 72.

mål. Man får väl förutsätta, att konungens handskrivelse tillkommit under samförstånd med statsministern. Lundebergs motiv skulle då varit att ställa Staaff i en ofördelaktig dager. Varför skulle han göra detta, då han, enligt Öman (och sannolikt felaktigt), »veterligt» ansåg »situationen kräva en vänsterregering med Staaff som statsminister»?¹

Under sådana förhållanden blir det naturligare att uppfatta konungens skrivelse först och främst som en sporre på det arbete, som redan pågick för att få till stånd en annan ministär. Det var de tvehågsna högermännen² i statsrådet, som skrivelsen i första hand gällde, icke de två vänstermännen, som bestämt tagit avstånd. Denna hypotes styrkes också av det sätt, varpå Staaffs eget organ, Dagens Nyheter, uppfattade saken.³ Där finns intet som röjer att kungabrevet upptogs som en prickning av Staaff. Förtrytelsen går ut över skrivelsen som sporre på ett ministärbildningsförsök, som gick tvärt emot vad man ansåg situationen kräva.

Om försöken att få till stånd en annan ministär, eventuellt av högermoderat läggning, äro upplysningarna synnerligen knapphändiga. Man är hänvisad till spridda upplysningar och meddelanden, som icke kunna sägas stödja varandra. Bilden blir oklar.

Innan andra urtiman upplöstes, skall första kammarens majoritetsparti på ett sammanträde (¹⁶/₁₀) ha uttalat en enhällig önskan, att Lundeberg skulle kvarstanna på sin post, om blott hans hälsa det tilläte.⁴ Det var nog också vid denna tid en förhärskande mening inom stora delar av såväl första som andra kammarens höger, att en höger- eller ämbetsmannaministär vore det för landet mest betryggande.⁵ Enligt Öman skulle Lundeberg själv därutinnan företräda en avvikande mening. Han skulle ha ansett situationen kräva en vänsterregering med Staaff som statsminister.⁶ Enligt Hildebrand är denna teckning av Lundebergs ställning oriktig. Lundeberg

¹ Öman, a. a., s. 75.

² Hammarskjöld och Wachtmeister skulle i samråd hos Lundeberg ha anmält, att de icke ville ingå i den rekonstruerade ministären. Öman, a. a., s. 75, enligt meddelande av Hammarskjöld.

³ D.N. ⁴/₁₁ 1905.

⁴ N.D.A. ¹⁷/₁₀ 1905. D.N. ¹⁸/₁₀ 1905.

⁵ Hildebrand, a. a., s. 43.

⁶ Öman, a. a., s. 75.

kunde knappast vara av annan mening än första kammarens enhälliga majoritetsparti, vars verkliga ledare han var. Hildebrand uppger vidare, att Lundeberg bestämt ogillat hans skrivelser i St.D. till förmån för en vänsterministär. Vore Ömans hypotes riktig, skulle man nödgas tyda det sistanfödda så, att Lundeberg gärna ville locka Staaff ut på svag is, och alltså var rädd att Staaff genom St.D. skulle bli varnad i förtid och ta sig i akt. Detta förefaller mindre troligt. Det finnes knappast något stöd för antagandet, att Lundeberg skulle manövrera efter mönstret av en dylik politisk »katastrofteori».

Var högern således på det klara, att situationen alltfört krävde en nationellt betonad ministär, finns det dock skäl förmoda, att meningarna voro delade om vem som borde stå i spetsen för densamma. Lundeberg hade efter Karlstadsförhandlingarna fått emot sig en del av högern, visserligen icke majoriteten, men inflytelserik ändå. Det var den som yrkat på en skarpare uppgörelse med Norge.¹ Språkröret för denna fraktion var Vårt Land,² och i regeringsfrågan försökte denna manövrera så, »att man skulle slippa både Staaff och Lundeberg».³ Man önskade Lindman.

Timelin uppger, att också Lundeberg torde ha velat se Lindman

¹ Häröf skriver Gustaf E. Ericsson i brev, daterat den 25/10 1933, till författaren: »Uppgåelsen i Karlstad stärkte ... icke Lundebergs ställning. Det ansågs givet, att han skulle kunna vinna mycket mer ... Man ansåg ... att Lundeberg öfver huvud taget varit för svag gentemot norrmännen i Karlstad. Han hade icke orkat med att hålla dem stängna. Staaff hade i det fallet utträtt mera positivt än Lundeberg. När Karlstadsinstrumentet sedermera blev offentligt, stärktes den övertygelsen. ... Lappöverenskommelsen och Grisebådaöverenskommelsen tillskrevs båda Staaff. Det ryktades också, att Staaff under förhandlingarna uppträtt mera fast och bestämt och t. o. m. en smula utmanande mot norrmännen, och det tilltalade givetvis de s. k. storsvenskarna hemma.» — Ovanstående torde kanske kunna anses såsom karakteristiskt för känsloläget inom den högergrupp, vars språkrör vid denna tid var Vårt Land. G. E. Ericsson var tidningens redaktör vid ifrågavarande tidpunkt.

² Beträffande Vårt Lands relationer till riksdagen meddelar G. Ericsson, att Johan Fredrik Nyström, som 1903—04 varit redaktör för tidningen, fortfarande var anställd som fast medarbetare i redaktionen. Han skulle ha varit mycket värdefull framför allt som »kunskapare» och sondör. Nyström tillhörde första kammarens majoritetsparti och var medlem av K.U. — Att döma av Billings anteckningar och brev, skulle även denne ha stått Vårt Land nära. Se Billing, a. a., s. 238, 271 och 316.

³ Se t. ex. Vårt Land 4/10 1905.

som statsminister redan nu.¹ Lindman skulle inte heller ha varit ovillig att deltaga i en ministär, och ett projekt Lindman—Widén—Petersson i Påboda — Tingsten skulle också ha dryftats. Lindman kände sig dock mera orienterad åt ministärens högersida och höll i likhet med Lundeberg på att denna borde bibehållas. Framför allt var man angelägen att behålla Wachtmeister och Hammar-skjöld, men då dessa — som nyss anförts — hos Lundeberg anmält, att de icke önskadé ingå i den rekonstruerade ministären, fick planen på en högerbetonad ministär förfalla. Lundeberg resignerade, och konungen gav Staaff uppdraget att bilda den nya regeringen.²

I en kommuniké från statsminister Lundeberg, publicerad i Post och Inrikes Tidningar den 4/11, kom den officiella bekräftelsen härpå. Den var av bl. a. följande lydelse:

»att, då statsråden Staaff och Biesert förklarar sig vidhålla sina avskedsansökningar, statsministern nödgats anmäla hos konungen, att ministären icke kunde följa hans uppmaning i skrivelsen av den 31 sistlidne oktober,

att konungen därefter uppdragit åt statsministern att söka med bibehållande av övriga medlemmar i regeringen, samtliga eller flertalet av dem, bilda annan koalitionsministär,

men att statsministern, efter att ha vidtagit mått och steg i sådant syfte, torsdag (2/11) afton anmält hos Hans Majestät, att han icke funnit sig vara i stånd att fullgöra det honom lämnade nådiga uppdraget under förutsättningar, som han funne tillfredsställande,

¹ Timelin, a. a., s. 38 f., som synes stödja sig på meddelande av Lindman.

² Omkring frågan, huruvida konungen gav Staaff uppdraget på Lundebergs uttryckliga tillrådan eller icke, har utspunnit sig en livlig diskussion. Se Öman, a. a., s. 75; Spångberg, Karl Staaff, I, s. 97; von Zweigbergk, Svensk Politik 1905—1909, s. 47; Hildebrand, a. a., s. 43. De tre förstnämnda uppge, att konungens hänvändelse till Staaff skedde på Lundebergs direkta tillrådan, medan den sistnämnde bestämt bestrider denna uppgift. I polemik mot Hildebrand uppställer Öman i N.D.A. den 12/11 1928 tesen, att man näppeligen kan förutsätta, »att konungen *mot* Lundebergs mening skulle låtit budet gå till Staaff». — Man skulle kunna tänka sig möjligheten, att Lundeberg *i princip* var emot en ren vänsterministär, men efter sina fruktlösa försök att få till stånd en högerministär hade han resignerat. I resignationens tecken råder han — eller avråder han i varje fall icke — konungen att vända sig till Staaff. En sådan hypotes har åtminstone förtjänsten, att den väsentligen täcker meningsskiljaktigheterna i ovanberörda diskussion.

varefter konungen i går (³/₁₁), anmodat statsrådet Staaft att bilda den nya ministären.»

MINISTÄRBILDNINGEN.

Budet hade gått till Staaft. Redan innan detta officiellt bekräftats, visste cirkulerande rykten berätta, att Staaft preliminärt tagit itu med att sammanbringa en vänsterminister. Det sades bland annat, att Staaft icke själv skulle taga statsministerposten. Han skulle överlåta denna åt någon av landshövdingarna de Geer eller Hamilton för att själv som justitieminister förbereda rösträttspropositionen.¹ Ryktenas sanningsvärde torde vara tämligen ringa.

Staaft erhöi konungens uppdrag den ³/₁₁. Samma dag samlade han några politiska meningsfränder till överläggning om situationen.² Det skedde vid en middag på Hotell Kronprinsen. Värddar voro Staaft och Biesert, och gästerna,³ ej flera än att de »ungefär kunde räknas på ena handens fingrar», voro icke-befullmäktigade representanter för liberala samlingspartiets förtroenderåd och »frisinnade landsföreningens verkställande utskott».⁴

Vad Staaft ville fråga till råds om var detta: skulle han åtaga sig uppdraget eller skulle han avböja? Det visade sig, att svaren voro ungefär samstämmiga. Man borde icke försitta chansen att få framlägga det liberala rösträttsförslaget som proposition. Sam-

¹ St.D. ¹/₁₁ 1905. — F. landshövding de Geer har i brev av den ³/₁₁ 1933 meddelat förf., att det honom veterligen aldrig varit ifrågasatt, att han skulle ingå i någon ministär Staaft. Ätminstone har man icke talat med honom om något i den vägen. — Hamilton berättar i sina »Hågkomster», s. 347, att han vid ifrågavarande tidpunkt var på besök i Stockholm. Han nämner dock intet om ett ev. statsministerskap. Däremot skall han ha varit uppvaktad för en annan post i regeringen, varom mera nedan.

² Skildringen av denna överläggning bygger helt på von Zweigbergk, a. a., s. 26 ff. Beträffande uppgifternas källvärde se Brusewitz' recension av artikeln i Statsv. Tidskr. 1930, s. 79.

³ Enligt uppgift av von Zweigbergk i brev av den ²⁰/₁₁ 1933 till förf. skulle Beckman och David Bergström säkert ha varit med, sannolikt även von Friesen och Persson i Tällberg. Bromée i Billsta och Zetterstrand voro däremot absolut säkert icke med.

⁴ Citat efter von Zweigbergk, a. a., s. 26. Något sådant utskott existerade emellertid icke vid denna tid. Det tillkom först i november 1907 och uppstod genom sammanslagning av förtroenderådets delegation och arbetsutskottet. Förmodligen åsyftar von Zweigbergk dessa.

lingspartiet var ju i alla fall efter valen andra kammarens största parti, och det bordé ej möta större svårighet att försäkra sig om erforderlig majoritet vid de stora reformfrågornas avgörande; socialdemokraterna kunde ju inte underlåta att rösta med liberalerna, om de ville uträtta något.¹ För sin personliga del skulle Staaff icke ha visat några betänkligheter mot att ge sig i kast med uppgiften. Han varnades emellertid för första kammaren, och någon ansåg försiktigheten bjuda Staaff att, innan han åtog sig uppdraget, försäkra sig om konungamaktens bifall till en andrakammarupplösning för att föra rösträttsfrågan framåt. Då Staaff, uteslutande av psykologiska skäl, i närvarande situation icke ville upptaga diskussionen härom med den gamle och efter unionsbrottet sönderrivne monarken, avvisade han denna erinran. Att Staaff därvid begick ett misstag, det visade händelserna vid ministärens dramatiska upplösning 7 månader senare.

Dagen efter överläggningen på Hotell Kronprinsen var Staaff uppe på slottet för att åtaga sig uppdraget. Samtalet skulle huvudsakligen ha rört sig om rösträttsfrågan. Både konungen och kronprinsen förklarade sig utgå ifrån att det väsentliga för Staaff var, att det liberala rösträttsförslaget blev framlagt som proposition. Regeringen borde bildas på ett visst program, det liberala rösträttsprogrammet. Ministären borde bli en »rösträttsministär» — och med detta som ledstjärna gick Staaff raskt till verket.

Mycket talar för att Staaff hade relativt fria händer vid valet av ledamöter i regeringen.² Såvitt man vet, ifrågasattes i varje fall aldrig annat än att Staaff själv skulle få sköta ministärbildningen. Handlade Staaff således tämligen självständigt gentemot slottet, så gjorde han detta i än högre grad gentemot riksdagen. Han tog icke mycken hänsyn till det parti, vars faktiska, ehuru icke nominella, chef han var.³ Han underställde icke frågan partiets förtroenderåd, om vars bifall han icke kan ha varit alldeles säker.⁴ Han inskränkte

¹ Jfr von Zweigbergk, a. a., s. 186 och 310.

² Öman anför motsatsen, a. a., s. 88.

³ I varje fall måste Staaff ha ansetts vara partiets ledande man i den regeringsbildande frågan — rösträttsfrågan.

⁴ Se föregående uttalande av Bromée i Billsta, medlem i samlingspartiets förtroenderåd.

sig till att rådfråga några av sina allra närmaste meningsfränder, veterligen Sixten von Friesen och David Bergström.¹ Inte ens Fridtjuf Berg, som dock i riksdagen hörde till dem som stodo honom närmast, hade kännedom om hans planer; hänvändelsen till Berg kom för denne som en fullständig överraskning.²

Staafts förhållande till partiet ställes emellertid i en helt annan dager av en uppgift, som Hugo Hamilton lämnar i sina memoarer.³ Hamilton uppger där, att han, under tillfälligt besök i huvudstaden, blivit uppsökt av »några bland liberala samlingspartiets ledande män», anförda av Ernst Beckman, vilka ville att han skulle förklara sig villig att som civilminister ingå i den ministär, som Staaft då höll på att bilda. Hamilton misstänkte dock, att delegationen handlade på egen hand och vägrade bestämt. Staaft och Hamilton hade tidigare haft så pass allvarliga kontroverser, att det syntes honom osannolikt, att de nu skulle kunna samverka.

Uppgiften strider, såsom synes, mot vad man annars vet om Staafts uppträdande under ministärbildningen. Att besöket ägt rum ifrågasätter väl ingen, men kanske har dess betydelse fått en annan valör hos Hamilton än det i verkligheten hade? Handlade delegationen på uppdrag av Staaft, motsäger detta Staafts tillvägagångssätt i övrigt. Handlade den icke på uppdrag av Staaft, måste detta betyda, att man gick bakom hans rygg. Man tyckte måhända, att Staaft handlade för självständigt? Kanske ville man pressa honom, förde egna underhandlingar för att sedan ställa honom inför en fait accompli? Det är dock svårt att tro på en sådan hypotes. I synnerhet som Beckman var Frisinnade landsföreningens ordförande, och landsföreningens intressen blevo väl tillgodosedda i regeringen.

Man vågar nog förmoda, att Staaft valde sina statsrådskolleger efter eget huvud och utan påtryckningar från annat håll. Några större svårigheter att brottas med torde han heller icke haft beträffande ministärens sammansättning. Egentligt besvär åsamkade honom endast utrikesminister- och jordbruksministerposterna.

¹ Öman, a. a., s. 78, som härvid stöder sig på brev bland Karl Staafts papper.

² Öman, a. a., s. 78, enligt meddelande av Tor Berg. Denne har bekräftat upplysningen för förf.

³ Hamilton, Hågkomster, s. 347.

Till utrikesministerposten hade Staaff utsett Eric Trolle, nyligen utnämnd minister vid beskickningen i Köpenhamn.¹ Några närmare förbindelser hade Staaff icke haft med Trolle. Det var först under riksdagen 1905, som Staaff kommit i beröring med honom. Trolle tjänstgjorde då som sekreterare åt hemliga utskottet.² Senare hade de samarbetat vid fastställandet av franska texten till Karlstadstraktaterna. Då Staaff befarade, att Trolle skulle vara obenägen att lämna Köpenhamn och inträda i en regering, för vilken han torde ha känt sig i viss mån främmande, vände sig Staaff till kronprinsen om hjälp, ett steg som visade sig vara av betydelse för framgången. När Trolle på aftonen den 4/11 mottog Staaffs anmodan att bliva utrikesminister, var han tämligen besluten att avböja, men sedan kronprinsen följande morgon per telefon ålagt honom att omedelbart inställa sig i Stockholm³ för överläggningar, ansåg han sig av vissa skäl vara förpliktigad att mottaga uppdraget.⁴

Mera komplicerad var frågan om jordbruksministerpostens besättning. Närmast att ifrågakomma var väl här Daniel Persson i Tällberg, ledaren för samlingspartiets lantmannaflygel. Enligt brev från David Bergström till Staaff, daterat den 4/11, skall Bergström också ha förordat Persson i Tällberg jämte norrlänningen A. Wiklund, lantmannapartist, ehuru från partiets vänstra flygel,⁵ därest jordbruksministern »skulle tagas ur riksdagen».⁶ Då Staaff emellertid inte var riktigt säker på var han hade den inflytelserike dalariksdagsmannen i rösträttsfrågan, hade han bestämt sig för att icke tillfråga denne. Staaff trodde sig nämligen kunna gå förbi

¹ Att döma av notiser i pressen var Trolle på besök i Stockholm den 28/10—3/11. St.T. 19/10 och 4/11. Om Trolle under detta besök sammanträffade med Staaff och om besöket på något sätt kan sättas i samband med Staaffs senare hänvändelse, är icke känt.

² Öman, a. a., s. 79, uppger felaktigt, att Trolle var sekreterare åt Hemliga utskottet under första urtman 1905. Det tillsattes ej något Hemligt utskott då, utan unionsfrågan handlades av ett Särskilt utskott, vars sekreterare var S. Clason.

³ Den 6/11 meddelar Aftonbladet, att Trolle var i Stockholm.

⁴ Meddelande av Trolle till Öman, a. a., s. 80, n. 2.

⁵ A. Wiklund, som 1905 var suppleant i lantmannapartiets förtroenderåd, anslöt sig 1906 till liberala samlingspartiet, som 1908 insatte honom i sitt förtroenderåd. Millqvist, Svensk riksdagskalender 1909, s. 176.

⁶ Brevet bland Karl Staaffs papper. Öman, a. a., s. 82, n. 2.

»Tällberg», men han vågade sig icke på utmaningen att vända sig till någon annan av liberala samlingspartiets lantmän. Staaff föredrog då att gå utanför riksdagen och vände sig till hovstallmästaren och godsägaren Gösta Tamm, vilken tidigare tillhört samlingspartiet.¹

Enligt en källa² skulle också den kände jordbruksreformatorn Erik Rösiö ha varit i åtanke för posten ifråga, men befunnits »för excentrisk». En högertidning³ nämner även Carl Persson i Stallerhult i samband med jordbruksministerportföljen. Även om ryktet torde få anses som ogrundat, kan man icke förneka, att det ligger en tanke däri. Persson i Stallerhult var visserligen lantmannapartist och ledamot av sitt partis förtroenderåd, men han var pålitlig antiproportionalist — Gösta Tamm däremot hade så sent som den 19/6 deklarerat sig som proportionalist⁴ — och det kunde för Staaff vara av betydelse att engagera honom i regeringen. Den kunde därigenom tänkas vinna röster från lantmannapartiets bondeflygel. Att tanken icke är alldeles så verklighetsfrämmande framgår därav, att Persson i Stallerhult senare var allvarligt påtänkt som möjlig ersättare för Tingsten på krigsministerposten.⁵

Tingsten var med i den ministär, som till konungen ingivit sin avskedsansökan. Hans ställning i denna ministär hade varit mycket stark, och det föll sig naturligt, att Staaff vände sig just till honom, när det gällde att besätta krigsministerposten — detta så mycket mer som Tingsten i rösträttsfrågan torde ha delat liberala samlingspartiets allmänna ståndpunkt. Som krigsminister i den Lundebergiska ministären hade Tingsten uppdragit linjerna till en ny plan för försvarets stärkande, och enligt uppgift av honom själv⁶ gjor-

¹ von Zweigbergk, a. a., s. 36, uppger, att Gösta Tamm skulle ha »varmt rekommenderats» av Carl Carlsson Bonde, men anför icke något belägg för uppgiften ifråga. Rönblom, Frisinnade landsföreningen 1902—1927, s. 152, skriver detsamma, men har icke styrkt påståendet.

² Spångberg, a. a., s. 98. Jfr von Zweigbergk, a. a., s. 35 f., och Brusewitz i Statsvet. Tidskr. 1930, s. 97.

³ Vårt Land 7/11 1905. St.T. 7/11 1905 anser dock ryktet ogrundat.

⁴ Öman, a. a., s. 47, n. 2, som hänvisar till notis i dagspressen. Gösta Tamm hade även underskrivit den motion i proportionalistisk anda, som inlämnades av Roos m. fl. vid 1905 års riksdag. A.K. 1905, mot. nr 228.

⁵ Öman, a. a., s. 263, som stöder sig på uppgift av David Bergström. Spångberg, a. a., II, s. 12.

⁶ Meddelande av Tingsten till Öman, a. a., s. 208 f.

des denna plan till villkor för hans inträde i den Staaffska konseljen.

Sjöminister i Lundebergiska ministären var Lindman. Han kunde ju inte gärna komma ifråga. Till hans efterträdare valde Staaff konteramiralen Ludvig Sidner. Denne var politiskt ett fullkomligt okänt namn.

Däremot skall Staaff ha önskat, att Johan Widén, civilminister i den avgående ministären, skulle ingå i den nya konseljen.¹ Widén betraktades som tämligen vänsterbetonad, men tillhörde ännu vid denna tid lantmannapartiet. Han avböjde emellertid, och civilminister² blev landssekreteraren i Karlstad, Axel Schotte. Schotte hade varit ifrågasatt som vänsterkandidat vid septembervalen 1905 i stället för proportionalisten Elowsön.³

Biesèrt innehade finansministerposten i den avgående regeringen. Staaff skall för sitt inträde i denna ha uppställt som villkor, att Biesèrt togs med.⁴ Under regeringskrisens första skede hade Biesèrt också ställt sig solidarisk med Staaff, och det föreföll att vara en självklar sak, att Biesèrt behöll sin plats i den nya konseljen.

Ecklesiastikministerportföljen torde icke ha vållat Staaff större huvudbry. Hans val föll på folkskolläraren Fridtjuv Berg, en av dem som i riksdagen stod honom allra närmast. Valet var i hög grad politiskt betonat. Berg hade tillhört andra kammaren sedan 15 år tillbaka, han hade varit en av ledarna för folkpartiet, och inom liberala samlingspartiet tillhörde han samma fraktion som Staaff.

Politisk betoning hade också valet av David Bergström till konsultativt statsråd. David Bergström var Staaffs måhända närmaste förtrogne i politiska ting. Han hade varit rösträttsrörelsens främste organisatör, han hade tillhört folkpartiet och tagit verksam del i bildandet av frisinnade landsföreningen liksom liberala samlingspartiet. I riksdagen invaldes han 1893 och hade suttit i K.U. sedan 1903. Han hade en kvalificerad politisk meritering.

Valet av de andra konsulterna, friherre Erik Marcks von

¹ E. Thyselius i Nordisk Familjebok, andra uppl., art. Widén.

² Jfr uppvaktningen för Hamilton.

³ Öman, a. a., s. 81.

⁴ Enligt meddelande av Tingsten till Öman, a. a., s. 60.

Württemberg och Johan Hellner, dikterades däremot av fackliga skäl. De voro framstående jurister av frisinnad läggning,¹ men utan politiska föregående. Hellner var revisionssekreterare och chef för justitiedepartementets lagbyrå, Marcks von Württemberg var justitieråd. Båda hade varit engagerade i kommittéer. Marcks von Württemberg var, enligt egen utsago,² ursprungligen av Staaff erbjuden justitieministerportföljen men avböjde under motiveringen att rösträttspropositionen icke borde framläggas av en politiskt okänd person.³ Staaff tog fördenskull själv hand om portföljen ifråga.

Därmed var ministerlistan också klar. Den hade utseendet: stats- och justitieminister: Karl Staaff, utrikesminister: Eric Trolle, krigsminister: Lars Tingsten, sjöminister: Ludvig Sidner, civilminister: Axel Schotte, jordbruksminister: Gösta Tamm, finansminister: Elof Biesert, ecklesiastikminister: Fridtjuv Berg, konsulter: David Bergström, Johan Hellner och Erik Marcks von Württemberg. Den 9/11 presenterades listan för konungen,⁴ och dagen därpå, den 7/11, utnämndes ministären.

MINISTÄRENS PARLAMENTARISKA KARAKTÄR.

Ministärbildningens relationer äro i huvudsak tvenne: konungen och riksdagen. Tyngdförhållandet mellan deras inflytande står i inbördes växelverkan.

Tidigare var praxis, att konungen valde sitt råd helt i överensstämmelse med sin egen personliga uppfattning. Småningom började dock kravet resas, att statsrådet borde åtnjuta icke blott konungens utan även riksdagens förtroende. Till en början gjorde sig detta krav framför allt negativt gällande. Statsråd, vilkas politik ej överensstämde med riksdagens, nödgades lämna sina poster. Det blev för konungen en alltmer bjudande nödvändighet, att vid statsrådets rekrytering taga hänsyn till riksdagens ståndpunkt.

¹ Spångberg, a. a., s. 99.

² Öman, a. a., s. 85, noten.

³ Att döma av Spångberg, a. a., s. 99, skulle Marcks von Württemberg vara »designerad till justitieminister, så snart rösträttsfrågan expedierats».

⁴ Kronprinsen lämnade Stockholm samma kväll. P.I.T. 7/11 1905. I motsats till konungen hade kronprinsen vistats i huvudstaden under hela regeringskrisen.

Denna förskjutning mellan monarkens och riksdagens inflytande på statsrådets sammansättning låter sig med fördel studeras under Oscar II:s regering. Under en lång period representeras härvid den ena maktfaktorn av en och samma person, i sitt handlande vägledd av väsentligen oförändrade principer.

Konung Oscar var en monark av utpräglat konstitutionell läggning. I de stora politiska frågorna var kompromissen hans politiska ledstjärna. Konsekvent strävade han för en utjämning av alla mot-satser, mellan kamrar och partier, och i överensstämmelse härmed sökte han sina rådgivare bland dem, som icke hade en alltför politiskt prononcerad hållning. Kung Oscar kom att söka sina förtroendemän inom riksdagens centergrupperingar. Han bildade sina ministärer på en bred basis. Koalitions- eller samlingsministären föreföll honom naturligast, kampministärer med ensidig partiorientering avvisade han. Kompromisskaraktären präglade genomgående de på varandra följande ministärprogrammen.

Mot denna bakgrund är det man bör se konungamaktens hållning vid ministärskiftet hösten 1905. Samlingsministären Lundberg var på sitt sätt en ministär efter konungens kynne. Båda kamrarna och alla partier av betydelse voro representerade. Konungens vädjan till ministären att kvarstå blir logisk. När detta icke lyckas, på grund av vänsterelementens avvisande hållning, ger konungen statsministern i uppdrag att bilda »annan koalitionsministär». Även detta framstår som logiskt. Konungen böjer sig icke för valutslaget vid senaste andrakammarval. Det gives även en första kammare, statsrättsligt likställd med den andra. Och högern behärskade ännu den gemensamma voteringen, det numeriska uttrycket för riksdagens samlade vilja. Konungen låter först budet gå till högern. Först när försöket att bilda »annan koalitionsministär» misslyckas, kallar konungen slutligen på Staaff. Men hänvändelsen till Staaff behöver icke med nödvändighet tydas som en avtvingad eftergift. I något nödläge befann sig konungen icke.¹ Ett kort steg åt vänster var försvarat redan med hänsyn till förskjutningen i andrakammarvalet. Nu blev steget större än vad medlarrollen kunde motivera, men å andra sidan, bleve vänsteräventyret farligt, visste kungen väl var högern fanns.

¹ Jfr Spångberg, a. a., s. 102, och von Zweigbergk, a. a., s. 47.

Man har gjort gällande, att »experimentmotivet» icke var konungen helt så främmande, när han vände sig till Staaff.¹ Och man har därvid pekats på fallet Posse (1880). Jämförelsen är onekligen bestickande. Dock vågar man ifrågasätta, huruvida ministären Staaff verkligen föresvävat konungen såsom någon i egentlig mening »försöksministär». Mycket talar emot ett sådant antagande, icke minst konungens framskridna ålder. Mellan 1880 och 1905 låg ett helt kvartsekel, och experiment leker mera sällan en 75-åring i hågen.² Att »katastrofmotivet» däremot föresvävat mången taktiker på högerkanten betvivlas icke. Utsikterna för Staaff att knäckas på sin uppgift voro ganska stora.

I konungens val av Staaff till premier i den nya ministären låg ur rekryteringssynpunkt någonting ganska märkligt. Visserligen var det praxis, att statsministern hämtades direkt ur representationen — den regeln bröts endast för några månader genom Ramstedt — men statsministern hade, på något undantag när, riksdagspolitiskt företrätt det program, som konungen själv omfattade. Häri låg skillnaden. Staaff var liberal-radikal, hans politiska hemvist låg inom det ena av de två ytterlighetsmoment, mot vilkas krav på regeringsmedverkan konungen hittills alltid hävdade sin relativt självständiga valrätt. Hänvändelsen till Staaff markerar ur denna synpunkt en förändring i konungamaktens hållning vid valet av statsrådets främste ledamot. Och förändringen innebär en reduktion av det monarkiska inflytandet.

Beträffande rekryteringen av övriga statsråd intar ministärbildningen hösten 1905 en något mindre markerad särställning. Under konung Oscars regenttid hade ministärbildningsproceduren underkastats upprepade och viktiga revisioner. Konungens inflytande hade i flera fall starkt begränsats, och premiärministerns befogenheter i motsvarande grad vidgats. Rekryteringen verkställdes icke

¹ Så Kihlberg i Dagens Nyheter ²⁴/₁₂ 1923.

² Mot detta skulle man möjligen kunna hävda, att kronprinsen, som med intresse följt ministärbildningen och även aktivt deltagit i densamma (Trolle), skulle ha inspirerat konungen till ett »experiment». Med hänsyn till kronprinsens regentens ställning vid krisen i maj 1906 torde detta få anses föga sannolikt. Då regeringen gjorde nyval till andra kammaren till villkor för kvarstannande, svarade ju kronprinsen med en hemställan till regeringen att avstå från detta villkor och i stället till nästa riksdag på nytt framlägga sin rösträttsproposition.

alltid under konungens personliga ledning. I några fall hade ministärbildarefunktionen överlämnats tämligen helt i den blivande statsministerns händer. Så var fallet 1902. Boströms uppdrag hade karaktären av öppen fullmakt.¹ Statsministern utvalde och kallade, konungen konfirmerade och utnämnde. Men denna fullmakt vilade på konungens personliga förtroende för Boström, grundat under nära ett decenniums intima samarbete. — Staaffs ministärbildaruppdrag framstår som minst lika generellt som Boströms 1902. *Utåt* innebar det icke någon förändring i systemet. Men *inåt* var det så. Det förtroende som lämnades Boström var *personligt*, det som lämnades Staaff var *politiskt*. Konungens uppdrag till Staaff innebar godtagandet — faktiskt, om ock icke i princip — av en ny politisk ordning.² Ur denna synpunkt var det ett systemskifte. Och systemskiftet innebar en reduktion av det monarkiska inflytandet.

Staaff utvalde själv sina kolleger i statsrådet. Veterligen framställde konungen icke några önskemål beträffande personvalet. Ömtåligast föreföllo valen till utrikes- och krigsministerposterna; landets utrikespolitiska situation var ju i grunden förändrad. Men Staaffs kandidatförslag ingåvo inga farhågor. Tvärtom torde de i hög grad ha tillfredsställt konungen.³ I det ena av dessa fall (Trolle) inskred konungamakten t. o. m. stödjande i ministärbildarens arbete, ett stöd, som för utgången visade sig vara av viss betydelse. I övrigt inskränkte sig konungens verksamhet till konfirmation och utnämning av de av premiärministern föreslagna kandidaterna.

Monarkens politiska inflytande vid ministärskiftet hösten 1905 var således icke särdeles stort. Regeringskrisen, framkallad och bestämd av speciella förhållanden och arrangemang i samband med unionskrisens lösning, påverkas icke av konungamaktens ingripande. Förgäves försöker konungen att få den avgående koalitionsministären att stanna. Förgäves ger han den demissionerande stats-

¹ Kihlberg, Den svenska ministären, s. 457.

² Jfr Spångberg, a. a., s. 97.

³ Hur konungamakten skulle ha ställt sig, om Staaff presenterat en ministerlista, som på utrikes- och krigsministerposterna upptagit lekmän och civilister, låter sig naturligtvis icke med säkerhet sägas. Det är Spångberg, a. a., s. 97, som ställer denna fråga. Men något svar lämnar han icke. — När Staaff 1911 bildade sin andra ministär överraskade han med tvenne civila försvarsministrar. Det gick då, men man vill gärna hålla för troligt, att det icke skulle ha gått 1905.

ministern i uppdrag att bilda »annan koalitionsministär». I strid med tidigare konsekvent fasthållna principer i regeringspolitiken drives han att anmoda en relativt ytterlighetsbetonad partiman att bilda ministären. Denne utför uppdraget uteslutande på egen hand. Positivt-politiskt inskränker sig monarkens inflytande till valet av statsminister.

Tyngdförhållandet mellan konungens och riksdagens inflytande på ministärbildningsproceduren sades stå i inbördes växelverkan. Vågskålen med konunga-influensen har, såsom visats, väsentligen lättat i vikt. Omvänt betyder detta, att riksdagens inflytande ökat i motsvarande grad.

Det *kvantitativa* uttrycket för denna statsrådets politisering är antalet riksdagsmän i statsrådet. I alla konung Oscars regeringar har riksdagsinslaget varit tämligen starkt. I flertalet fall ha hälften eller över hälften av statsrådets medlemmar vid ministärens parlamentariska premiär haft säte i riksdagen.¹ Vid sitt första möte med riksdagen hade de Boströmska ministärerna respektive 7 och 4 riksdagsmän. Ministären Lundeborg, som på grund av speciella förhållanden intar en särställning, hade 8. Med sina 4 riksdagsmän (Staaft, Biesert, Berg, Bergström) framstår ministären Staaft således, kvantitativt sett, såsom icke särdeles politiskt betonad.

Men det riksdagspolitiska inflytandet har också sitt *kvalitativa* uttryck. Det utläses i den politiska intensiteten. Och här markerar ministären Staaft en väsentlig förändring. För första gången efter tvåkammerssystemets tillkomst var första kammaren i regeringen icke blott starkt underrepresenterad i förhållande till den andra utan saknade helt och hållet representant i densamma. De fyra riksdagsmännen i ministären Staaft voro andra kammarens män. Men de representerade icke kammaren i sin helhet. De kommo ur ett och samma parti (liberala samlingspartiet), och inom detta parti ur en och samma fraktion (den radikal-liberala): Så intensifierad hade den parlamentariska statsrådsrekryteringen förr aldrig varit. Ett till antalet ringa men till intensiteten starkt parlamentariskt inslag kännetecknar således ministären Staaft. Men i övrigt var den byråkratiska prägeln förhärskande. Meriteringen var i åtmins-

¹ Kihlberg, a. a., s. 571.

tone 6 fall av 11 av rent facklig art (Trolle, Tingsten, Sidner, Schotte, Hellner, Marcks von Württemberg). Den juridiska och administrativa sakkunskapen var starkt företrädd.

Det riksdagspolitiska inflytandet på ministärskiftet hösten 1905 var således ganska betydande. Riksdagens hållning, uttryckt i någon direkt aktion, föranledde visserligen icke samlingsministärens avgång — tvärtom hyste riksdagen som helhet ett nästan obegränsat förtroende till ministären. Men vid regeringskrisens avväjande spelar det riksdagspolitiska läget en avgörande roll. Två medlemmar i ministären, representerande riksdagens största politiska formation, vägra kategoriskt fortsatt samarbete i en regeringskoalition. Det svävande partiläget försvårar och förlänger krisen. Flere möjligheter givas och provas. När krisen äntligen avvecklas, sker det i överensstämmelse med tendensen i senaste andrakammarval. En riksdagens grupp påtrycker den nya ministären sin färg.

Riksdagens inflytande kontrasterar skarpt mot konungamaktens.

Ministären Staaff var icke fri från slitningen mellan politiserande och byråkratiserande tendenser. Det brast på vissa punkter i ministärens inre gestaltning.¹ Alltför olika naturer och åskådningar hade förts samman för att ett varaktigt samarbete skulle kunna vidmakthållas.

Ministären bildades väsentligen på rösträttsfrågans grund. I denna fråga var ministären även politiskt homogen. Staaff, Berg och Bergström voro klara antiproportionalister. Detsamma kan sägas om Schotte. De övriga voro ense om att rösträttsfrågan var mogen till lösning och att liberala samlingspartiets förslag kunde tjäna som lämplig utgångspunkt. Men andra stora frågor trängdes också i förgrunden. Och här voro meningarna delade. Under sådana förhållanden berodde mycket på statsministerns politiska auktoritet: om han var stark nog att böja stridiga viljor samman, om han kunde behålla ledningen helt i sina händer. Sannolikt kände sig Staaff vuxen denna uppgift. Och om han tvekade, så visste han sig i Berg och Bergström ha två kolleger, som i allt väsentligt delade hans uppfattning.

¹ Den Trolle-Tingstenska separationen strax före uppbrottet i maj 1906 visar detta.

Den smala basen för statsrådets politiska rekrytering är tidigare omnämnd. Häri låg både en svaghet och en styrka. En styrka med hänsyn till inre solidaritet, en svaghet med hänsyn till stödet i riksdagen. Förr hade statsrådsrekryteringen skett på en relativt bred front. De Bosfrömska ministärerna uppvisade inom sig differenser från moderat-liberalism till konservatism, den Lundebergiska ministären spelade över hela den politiska skalan. Det väckte förändskull uppmärksamhet, när Staaff resolut bröt med denna praxis.

Man frågar sig: varför öppnades icke någon förbindelseled till de grupper i första kammaren, varifrån understöd skulle kunna väntas för ministärens rösträttsförslag? Man frågar sig också: varför togos ej några lantmannapartister med? En sådan åtgärd kunde gott motiveras med hänsyn till den ringa spänning, som ännu rådde mellan partierna. Därtill kom lantmannapartiets heterogena sammansättning. Men Staaff ville väl ej binda sig. Mest ändå frågar man sig: varför lämnades större delen av liberala samlingspartiet orepresenterat? Genom denna taktik försvagades regeringens parlamentariska underlag högst väsentligt. Visst kunde ministären räkna med en tämligen allmän lojalitet från hela samlingspartiets sida — under alla förhållanden i rösträttsfrågan — men faktum var, att inom samlingspartiets lantmannaflygel visade sig besvikelsen stor över att ledarna blivit förbigångna.

Överhuvud är Staaffs uppträdande gentemot partiet ägnat att väcka uppmärksamhet. Han underställde icke sitt uppdrag partiets förtroenderåd. Dess bifall var heller ingalunda givet. Några av dess medlemmar hade, under hänvisning till det partipolitiska lägets labilitet, gjort uttalanden, som gingo stick i stäv mot Staaffs handlande. Kanske anade Staaff motståndet? Han gick »udenom». Partiets förtroenderåd blev icke ens representerat i regeringen. Staaff hämtade sina män ur ett annat förtroenderåd: frisinnade landsföreningens.¹ Och frisinnade landsföreningen stod i sin allmänna politiska hållning ett streck till vänster om det riksdagsparti, vars främsta uppgift det var att stödja.

¹ Biesèrt och Bergström sulto i frisinnade landsföreningens förtroenderåd sedan 1902, Bergström tillika i förtroenderådets delegation. Staaff tillhörde båda. Han var även frisinnade landsföreningens vice ordförande. Faktiskt var han dess chef, »den verkligt ledande, den vars ord i alla frågor, stora som små, var det slutligt avgörande» (Grundel).

Liberala samlingspartiet hade bildats genom sammanslagning av det radikalbetonade folkpartiet och de skaror av löst organiserade »vildar», som hade sitt politiska hemvist i de Bondeska och von Friesenska diskussionsklubbarna.¹ Initiativet till sammanslagningen utgick från de moderat-liberala, och dessa kommo även, ehuru till antalet färre, att påtrycka partiet sin färg. Ingen av folkpartiets mera typiska radikaler, såsom Berg, Bergström och Staaff, kommo med i samlingspartiets förtroenderåd, ett förhållande som var så mycket mer anmärkningsvärt som dessa mera än andra arbetat på folkpartiets uppgående i den stora liberala fusionen. Så kom det sig att Staaff till en början inom samlingspartiet kom att spela en andraplansroll. Han och hans radikala kamrater fingo nöja sig med att öva ett sidoinflytande på samlingspartiets ledning. De ägnade i stället den stora valmansorganisationen sina tjänster. Där intogo de snart också en ledande ställning.

Sedd mot denna bakgrund framstår Staaffs handlingssätt gentemot partiet vid ministärbildningen såsom mera förklarligt. Hans närmaste politiska meningsfränder funnos icke i samlingspartiets nominella ledning — och detta var så mycket mera markerat som von Friesen vid denna tidpunkt lämnat partiet. De hörde till den ledande gruppen i partiets valmansorganisation. Till dem var det han närmast vände sig. Därför kom ministären också att anses vara mer representativ för frisinnade landsföreningen (och folkpartiet) än för liberala samlingspartiet. Den framstod mindre som *partiministär* än som *vänsterministär*. Den var i överensstämmelse med tendensen vid senaste andrakammarval. Valet innebar ju mera en framgång för *vänstern* än för liberala samlingspartiet som sådant.

Samtida vänsterpress hälsade ministären Staaff som ett parlamentariiskt genombrott.² Ett sådant betraktelsesätt måste härledas ur *dels* vad man ansåg situationen kräva, *dels* på vilket sätt detta krav tog gestalt.

¹ Beträffande proportionerna vid sammanslagningen så kommo 46 från folkpartiet och resten, 36, från diskussionsklubbarna.

² D.N. 9/11 1905, Soc.Dem. 8/9 1905.

I det föregående har ministärens tillkomst granskats ur trenne synpunkter. Konungamaktens och riksdagens inflytande ha belysts, ävenså har antytts ministärens inre gestaltning. Till spørsmålet, huruvida ministären är att betrakta som parlamentarisk eller icke, knyter sig även frågan: var ministärbildaren, när han gick till sitt värv, bärare av någon parlamentarismens idé?

Frågan är intressant. Man skulle kunna tänka sig den besvarad, *dels* genom att undersöka vad Ståaff intill tiden för ministärens utnämning yttrat, som kan ge någon ledning angående hans ställning till parlamentarismen, *dels* även genom att granska hans allmänna hållning gentemot det partiunderlag i riksdagen, förutan vilket man svårligen kan tänka sig en parlamentarisk regim.

Från tiden *före* Ståaffs utnämning till statsminister synes det icke föreligga något enda yttrande, som klart och tydligt ger vid handen, att Ståaff då omfattade en klar parlamentarisk åskådning. Det är som hade han avsiktligt undvikit att använda ordet »parlamentarism» eller former av detta ord. Detta förhållande är ganska anmärkningsvärt, ty knappast kan det bero på, att Ståaff icke tagit ställning till frågan.

Redan under de tidigare Verdandiären (1884) satt Ståaff som ordförande vid en debatt i ämnet¹: »Är ett republikanskt statskick att föredraga framför ett parlamentariskt-konstitutionellt?». Men ämnet var väl akademiskt formulerat. Mera konkret är då det anförande Ståaff höll för de norska gästerna vid Verdandis 10-årsfest 1892. Här prisar han Norges folk för lyckan att äga en nation, »som i självstyrelsen funnit livsnerven för sin framtids lyckosamma utveckling», en nation, »som i folkets fullständiga och obehindrade kontroll över statslivets alla grenar funnit den nödvändiga förutsättningen för denna självstyrelses fulla verkliggörande».² I oförbehållsamma ordalag skänker Ståaff här sin anslutning till det demokratiska statsidealet. Huruvida han med sitt uttalande åsyftar också en parlamentarisk regim, låter sig icke med säkerhet avgöras. Med pressning av uttrycket »folkets fullständiga och obehindrade kontroll över statslivets alla grenar» och under

¹ *Föreningen Verdandis protokoll* 28/3 1884. »I tankeutbytet, som varade ganska länge», förekommo »sammanlagt 60 längre eller kortare anföranden».

² Ståaff, *Politiska Tal*, II, s. 306.

hänvisning till att parlamentarismen i Norge redan delvis var faktum skulle man möjligen kunna tolka Staaffs anförande såsom en anslutning även till en parlamentarisk regim. Dock får man i denna punkt vara synnerligen försiktig, icke minst med hänsyn till anförandets starkt retoriska karaktär.

Öman¹ synes mena, att Staaff på 90-talet var en »parlamentarismens förespråkare». Men han torde icke ha tänkt sig den engelska underhusparlamentarismen omplanterad på svensk mark redan då. Som stöd för detta antagande åberopar Öman Staaffs vacklande hållning inför de proportionella valen, då dessa 1902 ryckte fram till högsta politiska aktualitet. Sannolikheten talar för att Staaff — och även flere av hans liktänkande² — icke hade förhållandet mellan proportionalism och parlamentarism fullt klart för sig, då de proportionella valen genom 1902 års skrivelsebeslut skötes i förgrunden. Vid valtalet i Gnesta den $\frac{3}{8}$ 1902 yttrade Staaff, att det proportionella valsättet innebar »en tanke av djup och oemotståndlig rättvisa».³ Men det måste i så fall omfatta *båda* kamrarna. Det blev också den ståndpunkt, som intogs av frisinnade landsföreningens förtroenderåd, när proportionsvalskommittén året därpå avgivit sitt betänkande.

Vad som drev Staaff och de liberale över till dubbelproportionalismen var insikten om det s. k. »förstakammarannexet». En proportionalism, tillämpad enbart på andra kammaren, skulle splittra denna i småpartier och försvaga dess kraft, alltmedan första kammaren förbleve enhetlig och stark. Men icke nog med detta: proportionella val till andra kammaren skulle garantera en högerminoritet säte och stämma i denna kammare. Denna högerminoritet bleve att betrakta som ett förstakammarannex i den folkvalda kammaren, ett annex, som kunde bli av utomordentlig betydelse vid de gemensamma voteringarna. Slutresultatet av den nedre kammarens splittring och den helgjutet partifärgade övre kammarens garanterade filial i den förra skulle således bli en maktfördelning, som direkt strede mot den av vänstern omfattade tvåkammarteoriens krav.⁴

¹ Öman, a. a., s. 34.

² Se t. ex. Berg, Inför genombrottet, s. 12.

³ Talet refererat i Aftonbladet den $\frac{3}{8}$ 1902.

⁴ A.K. 1904, mot. n:r 233, s. 8, Staaff, m. fl.

Vid 1904 års riksdag är emellertid dubbelproportionalismen för Staaff en redan övervunnen ståndpunkt. De proportionella valens rättvisa förnekas visserligen icke, men de utdömas som »opraktiska». Äsiktsförskjutningen är föranledd av insikten om att proportionella val även till första kammaren skulle tillföra denna en vänsterminoritet, som skulle uppfattas som tillväxt i verklig kraft. Dubbelproportionalismen vore ägnad att stärka kammaren, alltså motsatsen till en förstakammarreform i riktning mot dess försvagande. Sitt mest pregnanta uttryck fick denna syn på den politiska tyngdpunktens läge i Staaffs yttrande i andra kammaren den ¹⁷/₅: »Det är givet, att i en tvåkammarrepresentation, så sammansatt som vår, den politiska övervikten bör och måste tillhöra den personvalda kammaren, icke den fyrkvalda. Och jag för min del tror, att det väsentligen är på denna andra kammars verksamhet, som det svenska framåtskridandet beror.»¹

Klart och otvetydigt yppar här Staaff sin tanke om maktfördelningen mellan riksdagens kamrar. Det är hos andra kammaren den slutliga avgöranderätten bör vila, första kammaren bör representera »moderationen». Under rösträttsdebatten vid 1905 års riksdag understryker han i anslutning till statsminister Boströms bekanta varningsord till första kammaren angående »den politiska tyngdpunkten»² ytterligare denna uppfattning.³ Dessa yttranden om den politiska tyngdpunktens läge inom representationen uttrycka ett klart *demokratiskt* krav: kravet på den folkvalda kammarens primat över den fyrkvalda. Men de uttrycka fördenskull icke med nödvändighet också ett *parlamentariskt* krav: kravet på en ministär utgången ur den folkvalda kammarens majoritet. Det är anledning att trycka på den punkten, enär senare och oförutsedda händelser så länkade utvecklingen, att dessa yttranden, pressade i viss riktning, mer eller mindre kommit att betraktas såsom »parlamentariska fältrop».⁴ — Staaff hänvisade i sina anföranden i riksdagen

¹ A.K. 1904, n:r 63, s. 71.

² F.K. 1904, n:r 57, s. 16.

³ A.K. 1905, n:r 51, s. 30 f.

⁴ Öman använder denna term som rubrik över ett av partierna i sin avhandling, a. a., s. 32. Såsom Brusewitz i Statsv. Tidskr. 1930, s. 82, påpekar, gör sig Öman här skyldig till ett metodiskt fel genom att bygga sin framställning delvis även på uttalanden, gjorda av Staaff efter ministärens avgång.

till utländska förebilder, när det gällde kamrarnas inbördes ställning. Beteckningen »överhus» och »underhus» använde han också, men han nämnde aldrig ordet »parlamentarism» och yttrade sig icke i den väsentliga frågan om ministärens relation till riksdagen. Detta är värt att lägga på minnet, ty det fanns liberaler, som under riksdagsdebatterna 1904—1905 klart och öppet deklarerade sina sympatier för parlamentarismens idé.¹ I broschyrlitteraturen restes också kravet på ett parlamentariskt statskick.²

Parlamentarismen synes således icke ha varit något klart och uttalat aktionsprogram hos Staaff, när han i november 1905 anmodades att bilda ministär. Öppet hade han uttalat sig för ett andra-kammarprimat såsom uttryck för folkets vilja. Men öppet hade han icke dragit konsekvensen ur denna tankegång: ett folkviljans grepp även om regeringsmakten.³ Möjligheten finnes ju att Staaff hyste denna tanke men av taktiska skäl icke ville ge den klara uttryck. Därom vet man dock intet med bestämdhet.

Ett visst intresse äger härvid Staaffs deklARATION i regeringsfrågan den 21/10 (i D.N.). Efter att i fyra punkter ha sammanfattat skälen för sin vägran att fortsätta koalitionen, yttrar Staaff, att det för honom »framställer sig som ett rent av *ovärdigt svar* på vänsterns vackra uppmarsch vid valen, om de liberalas framskjutna män skulle ingå en koalition, som i alla händelser icke vore avsedd eller ägnad att främja de frisinnades önskemål på ett frisinnat sätt». — Med stark pressning av uttrycken skulle detta möjligen kunna tydas som ett förtäckt krav på regeringsmakten: En koalitionsregering skulle förfuska de frisinnades reformer. En högerregering skulle icke upptaga dem på sitt program. Kvar står endast möjligheten av en vänsterregering. Allt annat framställer sig som »*ovärdigt svar*» på vänsterns uppmarsch vid valen. — Fråga är emellertid, om det kan anses vara tillåtligt att utsätta yttrandet för en dylik pressning. Uttalandets rent negativa karaktär måste betonas. Något *positivt* krav under hänvisning till valutslaget reses icke.⁴

¹ T. ex. Höjer, A.K. 1905, n:r 50, s. 30.

² T. ex. Kobb, Majoritetsval eller proportionella val?, 1904, med särskilt kapitel om »Proportionella val och parlamentarism».

³ von Zweigbergk anser dock detta, a. a., s. 45 f., 54 f. o. 64 f.

⁴ Jfr von Zweigbergks tolkning av ifrågavarande uttalande, a. a., s. 43 f.

Vad Staaff yttrat intill tiden för ministärens utnämning ger sålunda icke någon säker ledning angående hans ställning till parlamentarismen. Hans uttalanden kunna icke tagas till intäkt för att han vid denna tid på ett fullständigare sätt tillägnat sig ett parlamentariskt tänkesätt.¹ De peka endast hän emot en utveckling i sådan riktning. Som någon doktrinär anhängare av parlamentarismen framstår Staaff i varje fall icke.

Det parlamentariska systemet vilar på principen om den fasta regeringsmajoriteten. Men en fast majoritet skapas icke gärna utan ett relativt utvecklade partiväsande. Kanske kan Staaffs allmänna hållning gentemot detta kasta något ljus över hans ställning till parlamentarismen?

Någon »partigångare» i egentlig mening var Staaff från begynnelsen icke. När han kom till riksdagen, gick han in i folkpartiet, men någon större roll spelade han där aldrig. Icke heller synes han särskilt ha vinnlagt sig om att förvärva meriter inom liberala samlingspartiet. Det var striden om proportionalismen, som förde honom fram till partiets ledning. Men denna ledning var icke formell. Han blev aldrig medlem i partiets förtroenderåd.² Det första yttre vittnesbördet på att han tillhörde partiets ledande krets var, att han den 28/6 1905 utsågs till en av de 18 delegerade, som »när omständigheterna det påkallade» skulle samråda med förtroenderådet.³ Men när koalitionsministären för unionsavvecklingen bildades (2/8), inträdde han i denna som partiets främste.

Tidigare hade förbindelsen mellan statsråd och partier varit sparsam. Den Lundebergiska ministären bröt med denna praxis.

¹ Tydligen under stark påverkan av von Zweigbergk skriver Rönblom, a. a., s. 146: »Kanske är det icke oberättigat att räkna detta hans (Staaffs) fullständigare tillägnande av parlamentarismen från och med året 1904». På annat ställe, a. a., s. 154, skriver Rönblom i samband med ministärens utnämning: »Men mycket tyder dock på att ej heller han (Staaff) till alla delar ännu tillägnat sig en utbildad uppfattning om parlamentarismen». Satserna motsäga varandra.

² Det var vid 1904 års riksdag, som Staaff ryckte fram som samlingspartiets ledande man i rösträttsfrågan. Det hade sålunda funnits tillfälle att invälja Staaff i förtroenderådet vid partimötet i början av 1905 års riksdag. Då antalet medlemmar i rådet var fixerat (7), skulle hans inval ha måst ske på bekostnad av någon annan, som tidigare tillhört rådet, och detta ville man kanske inte.

³ Öman, a. a., s. 52.

Regeringsmedlemmarna synas rätt så allmänt hava deltagit i sina partiets sammanträden. Den $\frac{2}{10}$ var Staaff närvarande vid liberala samlingspartiets konstituerande sammanträde och blev då föremål för särskild hyllning av sammanträdet ordförande, Zetterstrand i Norrköping.¹ Men han invaldes icke i partiets förtroenderåd, trots att en plats nu stod vakant efter von Friesen. Vakansen fylldes heller icke med någon annan vid detta tillfälle. Och partiets viktiga chefsfråga hölls öppen.² På koalitionsregeringens högerflygel synes man ha uppfattat kommunikationen mellan statsråd och partiorganisation på ett något annat sätt. Lundeberg ansåg sig böra lämna sin plats inom majoritetspartiets förtroenderåd,³ ävensom avstå från det nominella ledarskapet. Lundeberg, G. A. Berg och Petersson i Påboda ansågo det heller icke med sin ställning förenligt att tillhöra ledningen för högerns valmansorganisation och frånträdde fördenskull dessa sina befattningar.⁴ Inom den liberala valmansorganisationen intog Staaff en dominerande ställning. Vid utnämningen till statsråd i den Lundebergska ministären var han vice ordförande i frisinnade landsföreningen samt medlem av såväl organisationens förtroenderåd som förtroenderådets delegation. Också Biesert var medlem av förtroenderådet. I motsats till högerrepresentanterna i koalitionsregeringen ansågo sig både Staaff och Biesert kunna kvarstå i valmansorganisationens ledning. Ännu sedan Staaff själv bildat ministär innehade han sina förtroendeposter i landsföreningen, och detsamma var förhållandet med Biesert och Bergström, den senare medlem av förtroenderådet och dess delegation. Först i april 1906 avsade sig Staaff och Bergström alla uppdrag i landsföreningens tjänst så när som på ledamotskap i förtroenderådet.

Staaffs ställning till riksdagspartiet *intill* tiden för ministärens utnämning är alltså icke mycket ägnad att styrka antagandet, att Staaff redan nu var besluten att göra »ett första försök att introducera en andrakammarparlamentarism efter engelsk förebild i

¹ D.N. $\frac{3}{10}$ 1905.

² Angående liberala samlingspartiets taktik i såväl chefsfrågan som förtroenderådets sammansättning, se s. 291.

³ D.N. $\frac{3}{10}$ 1905. I Lundebergs ställe invaldes friherre J. Th. Gripstedt i förtroenderådet.

⁴ Jäderin, Allmänna Valmansförbundet, 1904—1914, s. 30.

Sverige».¹ Vid samlingspartiets första sammanträde i januari 1906 skall Staaff ha varit närvarande för att tillse, att det liberala förslaget på ledamöter till konstitutionsutskottet upptog endast anti-proportionalister.² Under de första riksdagsmånaderna skall kännningen mellan regering och riksdagsparti också ha varit rätt så livlig. Såväl Staaff som Bergström, Berg och Biesert skola ha infunnit sig vid partisammanträdena och energiskt tagit del i förhandlingarna.³ Men vad som gått för sig under unionskrisens tvångsläge, det tolererades icke gärna under vanliga förhållanden. Lantmännen knorrade. De voro ännu fångna i den gamla lantmannapartistiska misstron mot regeringar över huvud, och några av samlingspartiets lantmän skola även ha påyrkat, att de fyra liberalerna i ministären skulle utträda ur partiet.⁴ Staaff betraktades heller ingalunda som någon partichef av lantmännen, lika litet som de ansågo regeringen vara en samlingspartiets regering. Lantmännen voro stötta, deras ledare hade blivit förbigångna vid ministärens bildande.

Staaffs förhållande till partiet under månaderna närmast *efter* ministärens utnämning skulle således, med en viss pressning, möjligen kunna tänkas som ett stöd för antagandet, att Staaff då ville göra ett försök att praktisera underhusparlamentariska idéer. Försöket misslyckades dock; liberala samlingspartiet var ännu icke moget kraven på en parlamentarisk ledning. Under förutsättning att Staaff icke tillägnat sig dessa idéer under de allra första regeringsmånaderna, skulle således vad som nyss anförts kunna tänkas gälla som stöd även för antagandet, att Staaff, redan när han bildade ministären, var på det klara med att introducera engelsk parlamentarism i vårt land. Ett sådant resonemang måste dock anses vara ganska skruvat. Visst är det sant, att Staaffs uppträdande gentemot partiet under själva ministärbildningen icke motsäger ett dylikt antagande. Han uppförde sig i det stora hela som

¹ von Zweigbergk, a. a., s. 45. Jfr Öman, a. a., s. 308, som här tager Staaffs *senare* utgivna arbete »Det demokratiska statskicket» som bevis. Se Brusewitz i Statsv. Tidskr. 1930.

² Meddelande av E. A. Nilsson till Öman, a. a., s. 308. Jfr hypotesen om samlingspartiets utskottspolitik i Stockholmsbladet 15/10 1905, ovan s. 291.

³ Spångberg, a. a., II, s. 10.

⁴ Öman, a. a., s. 309.

engelsk premier vid ett sådant tillfälle. Någon fullmakt av partiet begärde han icke, han inskränkte sig till att rådfråga några av sina allra närmaste politiska vänner. Personvalet avgjorde han själv. Rekryteringen skedde ur hans eget politiska koteri. Men nyckeln till detta beteende skulle möjligen kunna vara Staaffs ställning inom partiets valmansförening. Han hade valorganisationen tämligen helt i sin hand. Detta måste inge en känsla av trygghet. Kanske kände han sig, just tack vare detta, mera än andra stå i kontakt med folket. Hans hänvisning till folkviljans manifestation i deklARATIONEN av den ³¹/₁₀ tyder på detta: »... ett *ovärdigt* svar på vänsterns vackra uppmarsch ...». *Tendensen* vid valet var för honom avgörande. Det svävande partiläget i riksdagen, som manade andra till försiktighet, skrämde honom ej. Han var mera folkledare än parlamentarisk räknemästare. Detta är emellertid bara en hypotes. Med säkerhet vet man intet, och det är för den skull anledning att här »gå fram med mycket stor försiktighet».¹ Några fakta tala för möjligheten att Staaff i november 1905 var en medveten parlamentarisk ministärbildare, andra fakta motsäga icke denna möjlighet men tala heller icke för den, åter andra motsäga den helt.

* * *

En sammanställning av resultaten av ovanstående undersökning ger alltså vid handen, att frågan, huruvida Karl Staaffs första ministär var en klart parlamentarisk ministär, är ganska komplicerad. Den är i vart fall icke så enkel, som samtida vänsterpress gjorde den till: »ett parlamentariskt genombrott».

Man får komma ihåg: när konungen gav Staaff »fria händer», var detta icke något nytt och epokbildande. Boström hade samma förmån 1902. Det nya och epokbildande låg däri, att konungen vände sig till en ledande man inom ett relativt ytterlighetsbetonat parti, att ministärbildningsuppdraget vilade icke längre på ett *personligt* förtroende utan på ett *politiskt*. »Genombrottet» förmildras också av den omständigheten, att Staaff av konungen icke ansågs som den av situationen genast och under alla förhållanden utpekade. Andra möjligheter prövades. »Genombrottet» kom ingalunda som någon spontan och absolut tvingande politisk nödvändighet.

¹ Brusewitz i Statsv. Tidskr. 1930, s. 83.

DEN ENGELSKA FASCISTRÖRELSEN

AV DOCENTEN EDVARD THERMÆNIUS, LUND

Den politiska oron och tendensen till upplösning och omdaning av rådande partiförhållanden, som under senare år tagit sig mer eller mindre drastiska uttryck även i åtskilliga länder, där diktaturer icke etablerats, visar sig i England framförallt däri, att en talrik och talför fascistisk rörelse uppstått och på jämförelsevis synnerligen kort tid blivit åtminstone ett ganska observerat oros- och osäkerhetsmoment i engelsk politik. Dess ledare är Sir Oswald Mosley, en man, vars stora politiska och oratoriska talang icke ens hans fiender förneka, ehuru de nu, sedan han efter flera partibyen åsamkat sig motståndare på alla håll, med en mun förklara honom för en politiskt död man. Mosley (född 1896), som tillhör en rik och ansedd familj, erhöi en huvudsakligen militär uppfostran, tjänstgjorde under kriget i Frankrike, blev vid nyss fyllda 22 år invald i underhuset (dec. 1918), där han till 1922 var konservativ och därefter till 1924 oberoende ledamot. Sistnämnda år övergick han till arbetarpartiet, varest han mottogs med öppna armar. Han stod högt i gunst hos dess ledare, Mac Donald, och började inom kort att allvarligt betraktas som dennes tronföljare. I Mac Donalds andra ministär (1929) beklädde han posten som Chancellor of the Duchy of Lancaster, vilket innebar, att han de facto var ett slags biträdande minister för arbetslöshetsfrågan, men utträdde ur regeringen redan i maj 1930 som en protest emot dess oförmåga eller bristande vilja att ge sig i kast med detta problem. Under ett år kvarstod han emellertid i partiet men bedrev därinom en för ledaregruppen alltmer besvärande opposition. Han lyckades emellertid bibehålla eller t. o. m. befästa sin popularitet inom arbetarpartiets bredare lager. Därefter utträdde han även ur partiet. Vid krisvalet på hösten 1931 uppträdde han med mycket ringa framgång som ledare för den högst efemära politiska organisation, som helt enkelt kallades The New Party. Därefter kommer hans tid som chef

för den engelska fascismen, vilken han i vart fall i dess nuvarande form kan sägas ha skapat.

Den fascistiska rörelsen anses av anhängarna själva ha tagit sin början den 30 september 1932; den skall vid begynnelsen ha räknat 14 medlemmar, till vilka Sir Oswald »slöt sig» eller av vilka han erkändes som anförare. Från motståndarhåll göres emellertid gällande, att Mosley övertog spillrorna av en tidigare organisation av utpräglad antisemitisk typ och med ett icke allt för aktningsvärt klientel.¹

Därmed må emellertid vara hur som helst. Visst är, att Mosley i och genom sin samtidigt med rörelsens begynnelse utgivna skrift, *The Greater Britain*, vilken för den britiska fascismen får sägas spela rollen av Hitlers *Mein Kampf* för nationalsocialismen i Tyskland, och sedermera på många andra sätt manifesterat sig som dess utan all jämförelse främste man, som dess obestridde ledare.

Visst är vidare, att marken måste hava varit väl beredd och att rörelsen, *The British Union of Fascists (B.U.F.)*, utomordentligt snabbt tillvuxit. På mindre än två års tid (d. v. s. till den ³¹/₇ 1934) har dess organisation och ställning blivit följande.

Rörelsens högsta ledning och centrum, huvudkvarteret, är självfallet förlagt till London och står under Mosley's direkta ledning. Därjämte finnes ett särskilt Womens Headquarter. London indelas i ett femtiotal distrikt, vardera med sitt District Head Quarter. Antalet organiserade fascister i London beräknas uppgå till 60.000. Det övriga Storbritannien indelas i Areas, därunder Districts (omfattande vardera en parlamentsvalkrets) och vidare Local Branches, lokalavdelningar, av vilka man f. n. räknar c:a 600. Därjämte äro 46 avdelningar verksamma i övriga europeiska länder — de flesta i Italien och Frankrike — bland där bosatta engelsmän, och omkring 100 avdelningar finnas i engelska imperiets olika delar. Några sifferuppgifter på det samlade antalet anslutna ha icke stått att erhålla.

För en utomstående att bedöma hur rörelsens medlemskader är sammansatt möter givetvis stora svårigheter. Iakttagaren av

¹ *Green Band*. (Official organ of the New World Fellowship) 1934 n:o 44 sid. 3. — En öppet antisemitisk, av Mosley helt oberoende rörelse, som även kallar sig fascistisk, existerar alljämt, men kan icke sägas hava någon nämnvärd betydelse.

fascistiska möten, av fascisternas tämligen talrikt uppträdande tidningsförsäljare o. d. måste emellertid få det intrycket, att fascismen har vunnit sina anhängare till god del bland arbetare och arbetslösa (de av rörelsen speciellt anställda torde i mycket stor utsträckning hämtas ur sistnämnda kategori); vidare bland f. d. krigsdeltagare (f. d. manskap och underbefäl), samt ur medelklassens lägre och mellanskikt; särskilt torde detta gälla det kvinnliga elementet. Av olika tecken och uppgifter framgår vidare, att s. k. sympatisörer finnas inom de allra högsta samhällsklasserna. Att rörelsen härifrån mottagit understöd förnekas ej. Icke så alldeles få aktiva medlemmar torde även komma från detta håll.

Enligt en uppgift, lämnad undertecknad vid ett personligt besök i huvudkvarteret, beräknar ledningen, att i de rena arbetardistrikten särskilt i norra England omkr. 80% av medlemmarna äro arbetare. I London uppskattas motsvarande siffra till omkr. 40%.

Ur en annan synpunkt sett utgöras rörelsens anhängare till betydande del av element, som, missnöjda med sin personliga ställning eller oroliga för framtiden, upphört att hysa tilltro till de hittillsvarande partiernas vilja och förmåga att komma tillrätta med de problem och svårigheter, med vilka England och vida kretsar av det engelska folket alltjämt ha att kämpa. Bland de mera aktiva märkas otvivelaktigt åtskilliga äventyrslystna ungdomar och därtill naturligtvis äventyrare. Självfallet är det övervägande flertalet av de uniformerade fascisterna yngre personer av båda könen, men att rörelsen vunnit anslutning även tämligen högt upp i åldersklasserna är uppenbart.

Den mycket livaktiga kritik och det kraftiga motstånd rörelsen möter — det tar sig tydliga och även i ordets både överförda och egentliga mening handgripliga uttryck — kräver av alla deltagare ett icke ringa mått av personlig övertygelse och moraliskt och fysiskt mod; detta bidrager ovillkorligen att sammansvetsa de skilda elementen till en enhetlig, livaktig och kampglad folkrörelse.

Ledaren, Sir Oswald Mosley, har i en liten agitationsbroschyr, uppenbarligen avsedd som en »Einführung»,¹ om den fascistiska organisationen och disciplinen förklarat: »Fascisterna sluta sig fast tillsammans genom en frivillig disciplin för att tjäna sitt land, där-

¹ Mosley: Fascism explained. 10 Points of Fascist Policy (London 1934).

för att de inse, att utan disciplin intet kan uträttas. De svarta skjortorna som de bära symbolisera deras beslut att rädda nationen. De äro icke rädda för att sticka av från övriga medborgare såsom män, vigda till att tjäna och återuppbygga sitt land. Att våra mera aktiva medlemmar bära svarta skjortor nedbryter alla klasskrankor inom våra led, ty alla äro klädda lika.»¹ I en not tillfogas: »Bärandet av svartskjortan är icke obligatoriskt», och i en annan, något vidlyftigare skrift² heter det förklarande: »många av våra medlemmar kunna icke bära den därför att de då skulle få obehag i sitt yrke, etc., men de aktiva fascisterna kunna och böra befordra saken genom att sålunda offentligen tillkännagiva sin tro (publicly proclaiming their faith) så ofta det är möjligt».

Fascisterna bedriva sin verksamhet genom en oförtruten muntlig och publicistisk propaganda. En gång i veckan utgives en 8 till 12-sidig tidning av ordinärt format, »The Blackshirt. Official Organ of the British Union of Fascist», med vilken en förutvarande veckotidning, »The Fascist Week», blivit sammanslagen. Tidningen kritiserar starkt de äldre partierna och rådande politiska och ekonomiska förhållanden men förfäktar sin sak i jämförelsevis hovsamma och hyfsade ordalag. Alldeles särskilt intresse och stort utrymme ägnas åt arbetslöshetsfrågan. Att rörelsen särskilt vädjar till de arbetslösa och till en annan av krisen lidande grupp, lantbrukarna, visar redan en blick i detta organ och fascisternas övriga publikationer. För övrigt utfylles bladet till stor del av skildringar av rörelsens verksamhet och framgångar.

Under en god del av sin korta tillvaro har fasciströrelsen åtnjutit ett direkt och positivt stöd av en av de stora tidningsägarnas, nämligen lord Rothermere's, press med den utomordentligt spridda Daily Mail i spetsen. Detta högst värdefulla understöd, som f. ö. skall hava för någon tid tillförsäkrat Daily Mail ökad spridning, har emellertid för några månader sedan indragits efter en publicerad, i vänskapliga termer avfattad notväxling mellan Rothermere och Mosley. Orsaken till Rothermere's återtåg, vilket föregavs vara hans ogillande av planerna på en korporativ stat, är emellertid efter vad som från initierat håll både på den fascis-

¹ A. a. sid. 3.

² Mosley: Fascism in Britain (London u. å.) sid. 10.

tiska sidan och bland rörelsens förklarade motståndare meddelats, att söka i en demarche från de större annonsörernas sida.

Vidare utger partiet liksom alla andra dylika rörelser, vilka ha att kämpa sig fram, ett otal agitationsbroschyror. En mycket betydande del av verksamheten bedrives självfallet genom offentliga möten. I hela England beräknas sådana hållas till ett antal av omkr. 1000 å 1200 i veckan. I London skall enligt uppgift varje distriktsavdelning hålla två dylika möten i veckan. Ofta äga de rum utomhus, i parker, på torg och i gathörn. Härvid kommer det i regel på engelskt manér till ordbyten mellan de fascistiska talarna och »hecklers» ur publiken. De förra, s. k. Propaganda Officers, erhålla speciell träning för sitt arbete i talarekurser och genom diskussionsövningar. Därjämte ha fascisterna särskilt på våren 1934 excellerat i stort planerade inomhusmöten både i London och runt om i landsortsstäderna med Mosley själv som främste talare. Några men ingalunda alla dessa möten ha visat sig bliva publiksuccéer av väldiga mått.

Ett dylikt möte i den stora utställningshallen Olympia i London i början av juni detta år har givit rörelsen en dithills icke uppnådd publicitet. Tack vare organiserade störningar från kommunistiskt håll — varigenom Mosley praktiskt taget förhindrades att hålla sitt anförande — och de fascistiska ordningsmännens ingripande urartade mötet till ett oerhört tumult med ett stort antal delvis svårt skadade på båda sidor.¹ Fascisternas motståndare göra härom gällande, att mötesarrangörerna uppträtt med stor brutalitet mot en fredlig publik — det tillhör ju onekligen de engelska politiska metoderna att störa och söka avbryta möten, och en viss våldsamhet härvidlag torde ej vara ovanlig —, fascisterna däremot, att avbrotten och störningarna voro organiserade av kommunisterna och våldsamheterna vare sig oväntade eller helt ovälkomna för dessa. Bl. a. göres gällande att kommunisterna infunno sig medförande sådana tillhyggen som »mandråpåre», strumpor fyllda med krossat glas etc., vilket näppeligen skulle skett om deras avsikter varit helt fredliga. Den engelska standardpubliken tycks emellertid i rätt betydande ut-

¹ Från antifascistiskt håll har härom utgivits en vidlyftig anklagelseskrift: *Fascists at Olympia. A record of eye-witnesses and victims*, från fascisternas: *Red violence and blue lies. An answer to »Fascists at Olympia»*.

sträckning — tack vare hållningen hos den övervägande delen av pressen — ha kommit till den uppfattningen, att fascisterna förfarit med onödig våldsamhet och särskilt att de kränkt rätten till *free speech*. Å andra sidan har även den meningen gjorts gällande, bl. a. av Lloyd George och andra, som ingalunda kunna betraktas som fascistiskt anstuckna, att de som organiserat avbrytandet mest kränkt den fria yttranderätten. Lloyd George yttrar sålunda: »Det är svårt att förklara, varför ursinnet hos förfäktarna av 'free speech' skall koncentreras så utslutande icke på dem, som överlagt och målmedvetet sökte att hindra det offentliga framförandet av meningar, som de ogillade, utan emot dem som kämpade, låt vara hårdhänt, (roughly) för den fria yttranderätten».¹ Från många håll förklaras emellertid, att det nämnda mötet och den efterföljande presskampanjen betyder början till slutet för den engelska fascismen; inom det senare lägret hyser man naturligtvis en rakt motsatt mening.

Efter händelserna i Tyskland den 30 juni d. å. har det gjorts gällande, att de bland andra återverkningar även skulle giva dödsstöten åt fascismen i England. Ett tecken härpå anses på många håll vara, att en till den 9 sept. planerad och då programenligt genomförd fascistisk demonstration i Hyde Park icke samlade mer än c:a 5000 deltagare (d. v. s. i själva demonstrationståget genom staden till mötet). Fascisterna angiva f. ö. själva samma siffra, men de påpeka dessutom, att organiserade fascister från andra delar av landet i ungefär lika stort antal marscherade direkt från järnvägsstationerna till mötesplatsen, där de mottogos av väldiga skaror av sympatisörer lika väl som av motståndare. Trots varningar från olika håll hade nämligen myndigheterna tillåtit att ett antifascistiskt, huvudsakligen kommunistiskt möte skulle få hållas samtidigt inom samma område. Polisen, som vidtagit omfattande försiktighetsmått (c:a 7000 man voro på platsen), höll de konkurrerande styrkorna åtskils och lyckades i stort sett förhindra scener i stil med det nyss nämnda Olympiamötets, men synes för den skull ha fått omhändertaga åtskilliga allt för stridslystna antifascister.

Att emellertid avgöra, huru den till 100 à 150 tusen personer uppskattade folkmassans sympatier varit fördelade mellan fascist-

¹ D. Lloyd George i Sunday Pictorial 24/6 1934, återgivet i Red Violence etc. sid. 2.

terna och deras motståndare är med tillgång blott till pressens upplysningar omöjligt, och frågan om det på förhand så mycket omtalade mötet kan betecknas en triumf, som fascisterna, eller ett fiasko, som deras motståndare av alla slag vilja göra troligt, är synnerligen svår att besvara. Så mycket torde emellertid vara tydligt, att pressnyheterna om fascismens död varit åtskilligt överdrivna, men knappast kan Hyde-Park-mötet tagas till intäkt för påståendet om rörelsens fortsatta rapida tillväxt.

För att möta sina motståndare, bland vilka i detta fall kommunisterna eller »de röda» brukar särskilt nämnas, äro fascisterna numera rätt väl rustade. De uppträda mera sällan ensamma då de äro uniformerade; deras bilar, i vilka talare med sin eskort utsändas, äro försedda med ståltrådsgaller till skydd mot stenkastning o. s. v. Medlemmarna, vilka enligt uppgift äro förbjudna att bära vapen, tränas i boxning (de kvinnliga i jiu-jitsu). Högvakteret, som är inhyst i kasernliknande byggnad (ett f. d. kloster), är organiserat icke olíkt ett fältläger, med en förläggning natt och dag av c:a 500 man ur the Defence Force utom den synnerligen talrika staben av högre och lägre partifunktionärer, som där är i trägen verksamhet.

Överhuvudtaget är det uppenbart, att fasciströrelsen i England möter ett särdeles kraftigt motstånd. Detta kan sägas komma från tre skilda håll.

Först och främst från de sinsemellan mycket olika och oense arbetarpartierna: Labour party, Independent Labour Party och kommunisterna. Om det röda motståndet, varmed då särskilt avses kommunisternas, är redan talat. Kommunisterna, vilka visserligen icke i England spela någon större roll som politiskt parti, mobilisera i vissa trakter ett icke ringa antal medlemmar, som ej begära bättre än att få visa sitt hat mot fascisterna. I detta fall står Independent Labour Party dem ganska nära. Självfallet är även Labour Party ytterst fientligt inställt emot fasciströrelsen. En svårighet vid dessa partiers aktion emot fascismen är att denna som nämnt söker och finner sina anhängare till mycket stor del ur samma folkgrupper som arbetarpartierna.

Fascisterna ha vidare att räkna med motstånd från de äldre och besittande »borgerliga» partiernas sida, särskilt då från det konser-

vativas. Det torde ligga helt i linje med den fascistiska tankegången om man sammanfattningsvis benämner detta det blå motståndet.¹ Särskilt från de gamla partiernas håll göres med stor emfas gällande, att fascismen är ett utländskt påfund, både vad mål och medel beträffar, och vädjas, naturligtvis med betydande framgång, till de konservativa (ordet här brukat i icke-politisk mening) engelsmännen att med löje och förakt möta en i sina yttringar så oengelsk rörelse. Fascisterna bli emellertid alltmer övade och visa stor påhittighet i att bemöta dylika argument. De vädja härvid bl. a. till den engelska beundran för team-work; de påpeka exempelvis, att diverse som speciellt engelska betraktade sportgrenar äro av utländskt ursprung; de framhålla, att den fascistiska hälsningen som de använda är en naturlig och ursprunglig form för hälsning och att deras *fascies* utgöra en symbol för medborgerlig sammanhållning till statens värn och bästa, som är långt tidigare än den nuvarande fasciströrelsen etc. Kände de den svenske skaldens berömda ord: »blott barbariet var en gång fosterländskt», skulle det utan svårighet eller rättare med nöje införas i serien av deras standardargument.

Slutligen är att nämna det gröna motståndet, nämligen från den organiserade, öppet och uteslutande antifascistiska rörelsen *New World Fellowship*, vilken utger tidskriften *Green Band* och en mängd flygblad och broschyrer i gröna omslag. Denna rörelse är en helt och hållet judisk. Den förföljer fascismen med stor påpasslighet, uppfinningsrikedom och energi.

Överhuvudtaget föres kampanjen för och emot fascismen med mycken kraft. Om en svartskjorta säljer sina tidningar på en offentlig plats kan man vara tämligen förvissad om att i närheten röda eller gröna propagandister äro i verksamhet. Att fascisterna mest frukta eller respektera det röda eller kommunistiska motståndet förefaller troligt. Beträffande de grönas verksamhet hysa de uppenbarligen den meningen, att skillnaden mellan grönt och rött i detta fall är mycket obetydlig; en uppfattning, som en iakttagare exempelvis av de kommunistiska folkmötestalarna icke kan undgå att finna plausibel.

¹ Av den fascistiska vokabulären synes ofta framgå, att man anser Labour Party som så konservativt att det snarast inräknas i den konservativa, »sambhållsbevarande» motståndargruppen.

De syften, för vilka fascisterna kämpa, äro utförligt redovisade i deras program, vilket kan sägas utgöra ett så småningom för praktiskt bruk gjort extrakt ur eller förkortning av Mosley's *Greater Britain*; via de båda ovannämnda propagandabroschyerna har det förkortats till tio punkter, för första gången publicerade i *The Blackshirt* den 17 aug. 1934 och numera i varje nummer återgivna under rubriken *Blackshirt Policy*.

De något vidlyftigare programskrifterna äro starkt agitatorisk-kritiska. Fränt och hånfullt och med stor polemisk talang och effekt angriper författaren *The Old Gangs*, de gamla politiska grupperna eller klickarna, vilka förstört landet eller hindrat dess återuppblomstring och som nu i sin förskräckelse ty sig till varandra för att åtminstone rädda sina egna positioner. Tendensen att skylla alla olyckor på *The Old Gangs* har blivit alltmer påtaglig i senare skrifter. I *The Greater Britain*¹ erkänner Mosley däremot, att felet icke så mycket är personernas som systemets. »Vi ha tragiska bevis för att det ekonomiska livet har växt ifrån våra politiska institutioner. England har icke lyckats återhämta sig efter kriget; och detta resultat, ehuru komplicerat genom speciella skäl, har i stor utsträckning förorsakats av ett styrelsesätt, som utbildats av och för 1800-talet. Om jag lämnar åsido varje klander av de olika regeringarnas uppträdande eller duglighet, tror jag, att riksstyrelsen icke under det rådande systemet kan föras på ett tillfredsställande sätt.»

Denna uppfattning, vilken måhända icke är så lämplig i propagandan som det mera lättförståeliga, personligt inriktade klandret, utgör i varje fall grundvalen till det förslag till konstitutionell omändning, vilket är det ena huvudföremålet för rörelsens strävanden och det som för *Statsvetenskaplig Tidskrifts* läsekrets erbjuder mest intresse. Emellertid får man icke förbise att detta utgör medlet, medan målet är ett ekonomiskt återuppbyggnadsarbete. Då man emellertid i en framställning av fascismens syften ej kan förbigå programmets ekonomiska sida, skall den här bli föremål för en möjligast kortfattad behandling. Därefter skall följa en något fylligare redogörelse för de konstitutionella reformkraven.

¹ Första upplagan (2nd impression) sid. 11.

I detta sammanhang må påpekas, att referaten ofta måste göras tämligen utförliga och åtskilliga citat medtagas, enär förkortningar eller andra avvikelser från originaltexterna i många fall skulle medföra allt för stor risk för oklarhet.

Därjämte skall här understrykas, att denna redogörelse för den engelska fascismens program icke inrymmer några jämförelser med motsvarande tidigare rörelser. Det skulle visserligen vara frestande att ställa det mot bakgrunden av den italienska fascismens och den tyska nationalsocialismens idéer och programpunkter. I en så summarisk framställning som denna torde dock detta vara ogörligt. Uppenbart är redan vid den ytligaste iakttagelse, att överensstämmelsen mellan fascismen i dess brittiska resp. italienska och tyska gestaltning är mycket stor, men även, att de främmande, eller man borde väl riktigare säga internationella, idéerna med betydande omsorg och skicklighet anpassats efter brittiska förhållanden och krav — där de icke äro så näralliggande och naturliga, att ingen som helst medveten inlåning eller ens omedveten påverkan behöver förutsättas. I vart fall om man medger, att fascismen i våra dagar ligger i luften, eller om man i stället för detta enkla svenska uttryck väljer Mosley's något högtidligare och kanske icke fullt så riktiga, att fascismen är »det tjugonde århundradets tro», lär man utan svårighet kunna tänka sig, att vederbörande på egen hand från sina nationella och personliga förutsättningar kunnat utspekulera sin lära både i stora drag och i detaljer. Ju mer man söker tränga in i Mosley's trots den lättflytande framställningen ofta något dunkla och motsägande tankegångar, dess troligare blir detta. Och så mycket är tydligt, att, även om grundidén erkännes vara främmande, konceptionen och utförandet är typiskt engelskt.

Även från rent principiella utgångspunkter torde slutligen böra sättas ifråga om en jämförande framställning blott av texter, en undersökning, som alltså icke bygger bl. a. på utomordentligt noggrann kännedom om vederbörande programförfattares studier och personliga erfarenheter, i ett fall som detta kan tillmätas någon egentlig, vetenskaplig betydelse. Frågan är med andra ord, om icke den kända metoden att med akterna lagda bredvid varandra söka s. k. påverkningar och inflytanden i fallet den engelska fascismens (i bemärkelsen lärans) uppkomst måste användas med

yttersta försiktighet. Det torde nämligen icke vara nödvändigt att a priori utgå från, att läran är inlånad. Om premisserna i tvenne länder äro desamma eller likartade, böra ju även slutsatserna kunna bli detta; mot samma sjuka kunna, oberoende av varandra, på olika platser samma kurer utfunderas.

Med detta har naturligtvis ingalunda förnekats, att den brittiska fascismen hämtat själva namnet, många lärdomar och åtskilligt av sitt utvärtes väsen från de italienska lärofäderna. Vad slutligen de tyska beträffar, synes man kunna våga åtminstone den hypotesen, att Mosley både som teoretiker och praktiker stundom utnyttjat de under nationalsocialismens genombrotts- och seger-år vunna erfarenheterna så, att han sökt undvika vissa missgrepp, till vilka den tyska regimen vid olika tidpunkter gjort sig skyldig.

De flesta punkterna i programskrifterna¹ liksom huvudinnehållet i *The Greater Britain* utgöres förklarligt nog av en kritik av det rådande ekonomiska tillståndet och en framställning av de fascistiska botemedlen. Här som eljest måste huvudvikten i framställningen tillmätas de positiva partierna, ehuru av lätt förståeliga skäl de kritiska äro väl så vidlyftiga, innehållsrika och klara.

Det ekonomiska programmet omfattar i »10 points of fascist policy» punkterna IV till IX. I den första av dessa, Arbetslösheten och det moderna problemet, konstateras, att arbetslösheten förorsakas därav, att konsumtionsförmågan i dessa rationaliseringens och de tekniska framstegens tidsålder icke hållit jämna steg med produktionskraften; förhållandena ha för Englands del förvärrats därav, att den ena marknaden efter den andra blivit stängd för dess export. Följande avdelning, rubricerad: Fascistisk politik: Den korporativa staten, börjar med påståendet, att fascismen löser arbetslöshetsproblemet genom upprättande av den korporativa staten. Vad därmed menas framgår av de följande satserna, vilka, svåra att referera, skola återgivas i möjligast ordagrann översättning. »Näringslivet skall uppdelas i nationella korporationer, styrda av representanter för arbetsgivare, arbetare och konsumenter, verksamma under den fascistiska regeringen. Staten skall ej försöka leda näringslivet såsom den skulle göra under en

¹ Här följes i huvudsak 10 Points of Fascist Policy.

socialistisk regim. I stället skall staten fastställa de gränser, inom vilka näringslivet må röra sig; dessa gränser äro nationens välfärd. Enskild äganderätt skall tillåtas och uppmuntras, förutsatt att den medför ökat välstånd för nationen lika väl som för individen. Alla intressen, som rikta sig emot staten, skola strängt undertryckas. Korporationernas ändamål är att höja lönenivån inom näringslivets alla grenar så snart vetenskapen, rationaliseringen och den industriella tekniken ökat produktionskraften. Konsumtionen skall rättas efter produktionen, och en [bättre] hemmamarknad skall åstadkommas genom den ökade köpkraften hos vårt folk.»

Under rubriken *Exporthandeln* (VI) förklaras, att näringslivets inköps- och försäljningsorganisationer utomlands skola förenas för vinnande av ökad styrka. »Mottot för vår utrikeshandel skall bli: England köper från dem som köpa av England.»

Den autarki, som exempelvis det nationalsocialistiska Tyskland eftersträvar, skall enligt punkt VII, *Det fascistiska imperiet*, uppnås inom det engelska världsväldets gränser. Från detta stora område, som förklaras kunna bli helt självförsörjande, skola varor av främmande ursprung utestängas. I detta sammanhang förklaras, att tillkomsten av detta stora slutna handelsområde skall bidra till världsfredens bevarande, »ty den främsta krigsorsaken är den internationella kampen om marknader och råmaterial, vilken underblåses av den internationella finansen».

Som nämnt söker fascismen särskilt att vinna jordbrukarna på sin sida. Programmets åttonde punkt rubriceras: *Åkerbruket*: en fascistisk treårsplan. Det heter däri, att jordbruksnäringen har bedragits av alla partier; det uppvisas med siffror, i hur hög grad födoämnen importeras, icke blott från dominions och kolonierna, utan även från främmande länder. Om den senare importen bringas att upphöra, säges det i fortsättningen, skulle hemlandet kunna producera för 500 milj. £. årligen (i st. f. 280 milj. £.) och imperiets marknad i England likväl förbättras. Priserna på det engelska jordbrukets produkter skola fastställas, och onödiga mellanhänder skoningslöst undertryckas. Den högre köpkraft hos industriarbetaren, som skall bli en följd av fascismen, skall åstadkomma, att jordbrukaren erhåller skäligt pris för sina produkter, och tillförsäkra jordbruksarbetaren en anständig lön. Å andra sidan skall

jordbruksbefolkningens ökade köpkraft ersätta de sammankrympande utländska marknaderna genom sagda befolknings större förmåga att konsumera industriprodukter, vilka nu ingå i exporten. Och sist men ické minst: »Landsbygden skall återuppblomstra och förse landet med en frisk och manlig ungdom, som skall uppbygga framtidens Greater Britain».¹

Den sista punkten i det ekonomiska programmet (IX) handlar om Främlingarna och den internationella finansen. Ehuru väl fascisterna eller åtminstone deras ledare uttryckligen försäkrat, »att ingen förföljelse på grund av ras eller religion» skall drabba någon under ett fascistiskt välde, och ehuru väl Mosley's skrifter och fascisternas övriga publikationer anmärkningsvärt sällan nämna judarna, är det uppenbart, att fascismen är klart antisemitisk. Ordet »främlingarna» i denna punkt är utan ringaste tvivel en av opportunitetsskäl vald term; i främsta rummet är det judarna som åsyftas. Fascisterna säga sig vara de enda, som vilja ta itu med »det främmande hotet». Ingen främling skall under fascistisk regim tillåtas komma in i landet för att ta arbete från engelsmännen, och främlingar, som ha missbrukat den engelska gästfriheten, skola tvingas lämna landet. Men, heter det vidare, fascismen skall inte bara ta itu med »de fattiga främlingar, som äro här för att söka arbete», utan även med »de stora främmande finansmännen i City, vilka bruka Englands finansiella makt icke i landets intresse, utan i andra länders. Dessa män utgöra den verkliga främmande faran, ty genom sina investeringar i utlandet använda de engelska pengar för att finansiera våra konkurrenter över allt i världen.»

Den fascistiska rörelsens politiska program innefattas i punkterna I, II och V i den här följda versionen.²

Den första av dessa fastslår, att fascismen är en bekännelse till Patriotism och revolution och utvecklar denna sats sålunda.

¹ I en särskild skrift: *Fascism and Agriculture* utvecklas ytterligare dessa synpunkter. Här anges emellertid den engelska livsmedelsproduktionens nuvarande årsvärde till 200 milj. £. och meddelas, att enligt experternas utsago denna produktion, om allt tillgängligt land intensivt brukas, kan fördubblas. Därjämte skisseras andra reformer: jordbrukskooperation och förbättrad jordbrukskredit, kontroll av driften så att ingen jord vanhävdas, inrättande av vetenskapliga försöksstationer och undervisningsanstalter etc. Slutligen uppdragas riktlinjerna för den planerade fascistiska jordbrukskorporationen.

² Punkt III, om Den fascistiska organisationen har tidigare refererats.

»För första gången har en stark rörelse uppstått, som samtidigt är lojal mot konung och land och åsyftar vittgående och revolutionära förändringar i styrelsesättet, i de ekonomiska förhållandena, ja i livet självt.» Hittills har, heter det vidare, begreppet 'patriotism' associerats med dem som önska att bevara förhållandena sådana de äro, 'revolution' åter med en flabbig internationalism, som sätter utländska intressen före de engelska. I den något utförligare skriften »Fascism in Britain» utvecklas detta sålunda, att fascismen är en nödvändig följd av de oerhörda förändringar, som skett efter världskriget. Den är icke »a product of Italy, nor of any foreign country». Liksom alla andra politiska troskräror, sådana som konservatismen, liberalismen och socialismen, är den gemensam för alla länder. Dessa politiska system tillhöra emellertid det förgångna, medan fascismen betecknar kulturens nästa stadium. Det nittonde århundradets individualism är förbi — den tid då lösen var: »envar klarar sig själv och djävulen tar den siste». Trots mycket missbruk och svåra lidanden för massorna kunde denna lära bilda underlaget för industrialismens första period. Med den utveckling av vetenskap och näringsliv, som det tjugonde århundradet medfört, är detta omöjligt. Under 1800-talet uppstodo de besittandes stora intressepartier, det konservativa och det liberala, och likaså det socialistiska, vilket utgjorde en blind revolt emot omänskliga levnadsförhållanden och gav uttryck åt en ny samhällsklass beslut att på statens bekostnad göra vad den fann för gott. Kriget mellan dessa 1800-talets intressen och partier, heter det till sist i den här refererade framställningen, har drivit nationen ut i ett läge som närmar sig sammanbrottet. »Fascismen, det tjugonde århundradets tro, skall samordna klassernas och partiernas intressen och underordna dem hela folkets intresse. Fascismens mission är att i England upprätta det tjugonde århundradets stat.»

I den mindre programskriftens första punkt sammanfattas denna mer teoretiskt utformade lära i de lättfattliga orden: »Vi älska vårt land, men vi äro beslutna att bygga upp ett land värt denna kärlek. Förhållandena få icke förbli vad de nu äro; stora förändringar måste ske för att anpassa England efter de nya realiteternas krav. Sann patriotism finner för första gången sitt uttryck i den fascistiska revolutionen.»

Den andra punkten av programmet bär den korta överskriften Handling. Dess innehåll är huvudsakligen en hånfull och bitter, men onekligen suggestiv kritik av de äldre partiernas oförmåga av handling. De konservativa ha försökt att bibehålla allting just som det är. Men att stå emot förändringar, då sådana äro nödvändiga, är till fördärv för statens stadga och säkerhet och motsatsen till patriotism. Socialisterna å andra sidan ha talat om framsteg och reformer, men ha sökt dem i ändlöst kommittéprat. Så har deras tal om framsteg slutat i kaos och i flykt från ansvaret. Vad skall då fascismens handling innebära? Svaret i denna punkt hänvisar blött till att fascisterna vilja genom lojalitet, beslutsamhet och disciplin befordra nödvändiga förändringar; endast på detta sätt kunna de verkställas under ordning och med gott resultat. Svaret får för övrigt sökas i det här ovan skildrade ekonomiska reformprogrammet samt i de konstitutionella reformkrav, som sammanfattas i den sista programpunkten: Ledarskap—Parlament—Frihet.¹

»Fascism in Britain» innehåller en analys av det nuvarande läget, som lämpligen bör refereras som en inledning till redogörelsen för denna. Den bygger utan ringaste tvivel på Mosley's personliga erfarenheter under den tid, då han tillhörde Labour Party — stundom eller delvis dess mer radikala flygel — och tävlar i fränhet med hans karakteristik av det konservativa partiet.²

Mosley konstaterar, att socialisternas botemedel mot tidens onda heter socialism. De medge emellertid, att det måste ta flera generationer att genom fredlig utveckling nå fram till socialismen, och även den »socialism i vår tid», som det mera radikala Independent Labour Party säger sig kämpa för, skall enligt dess ledares beräkning ta 25 år att realisera. Men under tiden förtvinar landet och alla hotas av ruin genom hela systemets kollaps. »Därför äro socialisterna dömda till fullständig betydelselöshet eller till att besluta sig för revolutionära metoder i stället för den fredliga ut-

¹ 10 Points of Fascist Policy sid. 8 f.

² Om de konservativas tro på protektionismens välsignelse heter det bl. a., att situationen nu är sådan att det är gagnlöst att konservera kaos. Konservatismen (»in its final paralysis») klänger sig fast vid en politik, som var ny för 30 år sedan. »Joseph Chamberlain skänkte dem tanken på protektionism, och sedan han dog ha de aldrig förmått att själva tänka någonting». (A. a. sid. 7.)

veckling, som de så länge ha hyllat. De rygga tillbaka för revolutionen, så att i praktiken giva de ståtliga löften då de äro i opposition och springa bort från dem då de sitta vid makten. De veta, att om socialistiska metoder började användas under det nuvarande systemet, skulle detta påskynda det sammanbrott, som nu sakta men säkert nalkas. De frukta sammanbrottet, emedan det är liktydigt med den revolutionära situation, som de icke äro organiserade att möta. Det är emellertid vad deras kommunistiska konkurrenter vänta på. Situationen utvecklas för hastigt både för Labour Party och Independent Labour Party, men till belåtenhet för kommunisterna, som hoppas på och äro organiserade för att utnyttja denna revolutionära situation.»

Det är mot bakgrunden av denna så skisserade utveckling, som fascisternas plan på styrelsesättets omdaning bör betraktas.

Fascismen säger sig uttryckligen vara *ad utrumque paratus*. Rörelsen måste vara organiserad att möta två olika möjligheter: den ena, »som vi i hög grad skulle föredraga» (which we greatly desire), är ett fredligt genomförande av fascismen genom en förvandling av det nuvarande styrelsesättet; den andra, »som vi önska undvika men måste vara beredda att möta», är att fascismen skall komma till makten efter en våldsamt strid, uppkommen som ett resultat av systemets sammanbrott. För detta senare fall säga sig fascisterna vara redo att rädda nationen under de anarkiska förhållanden, som komma att inträffa, då regeringens normala åtgärder ha förfelat sin verkan. Den fascistiska försvarsstyrkan skall ingalunda användas mot kronan; »mot kronan äro vi lojala»; den skall endast nyttjas emot anarkiens trupper om och när de börja uppträda. I övrigt försäkras i detta sammanhang, att fascistens Defence Force verkligen endast avser försvar; f. n. är den »organiserad för att skydda våra möten och vår propaganda från organiserat våld från de röda», vilka söka »hindra den fria yttranderätten i landet och i stor utsträckning ha nått detta syfte».¹

Det förstnämnda av dessa båda fall: ett fredligt genomförande (vilket är det enda som över huvud taget behandlas i den mindre programskriften) och det styrelsesätt, som skall framgå som resultat härav, karakteriseras och skisseras på följande sätt.

¹ Fascism in Britain sid. 10.

»Fascismen betyder icke diktatur i ordets gamla mening, vilket innebär en styrelse emot folkets vilja. Det är diktatur i ordets moderna mening, vilket betyder en styrelse utrustad av folket med full makt att handla för att kunna bemästra problem, som måste lösas om staten skall kunna bestå.» Genomförandet av den fascistiska revolutionen på fredlig väg skall enligt programmet försiggå sålunda.

Rörelsen söker nå sitt syfte genom fredliga, lagliga och konstitutionella medel, genom folkets frivilliga medgivande, uttryckt i och genom ett parlamentsval. »Vi åsyfta att erövra parlamentet genom det vanliga valmaskineriet», heter det i *Fascism in Britain*, »och därefter att omvandla det parlamentariska systemet till mer effektiva metoder.» Den fascistiska regering, som alltså på vanligt parlamentariskt sätt genast skulle bildas, skulle omedelbart låta det fascistiska parlamentet förläna sig absolut makt att handla (*absolute power of action*), men med rätt för parlamentet att bibehålla sin kontrollmakt såtillvida, att det genom ett misstroendevotum skulle kunna fälla regeringen. Denna skulle sålunda ej kunna missbruka sin makt. Å andra sidan skulle parlamentet betagas möjligheten att genom sin minoritet dagligen och stundligen obstruera regeringens arbete. Vidare skulle parlamentet göras mera arbetsdugligt genom att förvandlas till en yrkes- och intresse-representation. Överhuset skulle¹ förvandlas till en nationell korporation eller ett parlament för näringslivet.

Sedan det första fascist-parlamentet fullgjort sitt arbete, skulle ett nytt val hållas på basis av denna »yrkesrösträtt». »Män och kvinnor skola rösta inom sina egna yrken med verklig kännedom om de personer och frågor, som saken gäller. Kvinnor som icke hava något särskilt yrke (*who are not in industry*) få rösta i egen-skap av hustrur och mödrar.»

Om resultatet av denna nya valmetod hyser programförfattaren de största förhoppningar. »I det nya parlamentet skall varje intresse och varje aspekt av nationens liv komma att vara representerat, men varje intresse skall vara underordnat hela nationens välfärd. Sålunda skall ett tekniskt och icke ett politiskt parlament utväljas att bistå regeringen vid lösande av det tekniska tidevarvets pro-

¹ Enligt *Fascism in Britain* sid. 9. 10 Points etc. innehåller ingenting härom.

blem.» »Därefter», heter det vidare i något dunkla ordalag, »skall regeringens politik och personal som en helhet direkt underställas folkets genom omröstning uttalade omdöme. Regeringen skall ej längre vara beroende av de stridande partiernas intriger och manövrer, utan av nationens direkt uttryckta vilja.»

Huruvida härmed avses en folkomröstning av något slag eller parlamentsval enligt den förut nämnda metoden kan icke sägas framgå av programskrifterna. Överhuvudtaget lämnas man av de här följda aktstyckena på många punkter i ovisshet om hur fascisterna tänkt sig den nya ordningen. Konungamaktens, förvaltningens och rättsväsendets ställning är exempelvis icke med ett ord omnämnd. Åtskilliga andra svävande frågor, eller frågor som måste komma att bli svävande, förbli obesvarade. En antydning men icke heller mer lämnas emellertid på en viktig för att icke säga avgörande punkt. Det heter i den mycket retoriskt hållna fortsättningen av det här behandlade programavsnittet, att regeringen måste vara i besittning av handlingskraft för att få slut på det ekonomiska kaos. Därefter följa orden: »Fascismen förklarar, att den sanna friheten är ekonomisk frihet, och den kan ej uppnås förrän det blir slut på det ekonomiska kaos . . . Goda löner, kort arbetstid, goda bostäder, tillfälle till kulturell verksamhet och rekreation utgöra den sanna friheten. Folkets stora massa har i vår tid berövats denna *sanna frihet* och i stället fått den *falska* frihet, som består däri, att några få gamla herrar ha frihet att ständigt prata i parlamentet.»¹

Engelsmännen äro sedan lång tid vanda vid att betrakta det senare slaget av frihet, den personliga och politiska friheten, som man igenkänner även i Mosley's karikerade framställning, såsom den sanna. Och de tro onekligen, vilket för en svensk, van vid den svenska politiska friheten och demokratien, mången gång ter sig kuriöst nog, att de åtnjuta ett ovanligt stort mått av denna frihet. Å andra sidan måste Mosley's bestickande framställning av den frihet, fascisterna utlova, locka mången engelsman i denna arbetslöshetens, de knappa villkorens, orons och de höga skatternas tid. Valet — om nu det otroliga inträffar, att ett val i ordets bokstavliga mening, ett fritt och fredligt val, kommer att äga rum — måste för det engelska folket bli ytterligt svårt att träffa.

¹ Kurs. i originalet.

Inom de gamla partiernas aktiva kadrer råder uppenbarligen normal belåtenhet med nuvarande politiska förhållanden i allmänhet och styrelsesättet i synnerhet, även om man ej kan förbise, att Labour Party under några år av maktlös men ej hopplös minoritetsställning för tillfället förefaller något skeptiskt. Den allmänna opinionen (sådan den kan avläsas i tongivande press) synes anse att allt är bra som det är. Å andra sidan skymtar dock litet varstades även utanför fascisternas led en spirande kritik och opposition, som i stort sett kan karakteriseras med ordet parlamentsleda. Detta faktum förnekas ingenstades. En visserligen starkt fascistiskt anstucken artikelförfattare i den ansedda och ingalunda fascistiska tidskriften *The Quarterly Review*¹ har trots sig kunna bevisa, att påståendet om parlamentarismen som en unik engelsk företeelse är åtskilligt överdrivet och har vidare ansett sig kunna konstatera, att åtskilliga engelsmän numera äro fullt på det klara med, att det nuvarande parlamentariska systemet är ohållbart, eller i varje fall, att det icke är själva mörgen i nationens tillvaro; icke lika nödvändigt som lungorna för kroppen. Det är tänkbart, att denna heterodoxa uppfattning med tiden kan vinna någon spridning.

I detta sammanhang ligger det slutligen nära till hands att erinra sig, att det är en stor engelsman, vida mer känd än Sir Oswald Mosley ännu är, som präglat de i politisk praktik och teori alltför ofta bortglömda orden:

For forms of government let fools contest
What e'er is best administer'd is best.

En annan icke mindre ryktbar engelsk tänkare har angivit målet för all lagstiftnings- och regeringsverksamhet så, att den bör gå ut på att tillförsäkra största möjliga lycka åt största möjliga antal människor. Att dessa satser kunna tagas till intäkt för fascismens förkunnelse är oförnekligt. Huruvida det engelska folkets stora massa inom överskådlig tid är beredd att tolka dem i Sir Oswald Mosley's anda är emellertid ett spörsmål, varom det är säkrast att icke profetera.

¹ Oktober 1933.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Statsreformen Frågan om en »statsreform» har efter händelserna i Frankrike, den 6 februari blivit verkligt aktuell i Frankrike. Redan föregående år blev det tydligt, att frågan skulle komma att spela en alltmer betydande roll i den allmänna diskussionen; Tardieus sedan början av året bedrivna propaganda för en omfattande författningsrevision var ett märkligt tidens tecken, som bådade strid och lovade utveckling.¹ Varken vad kritiken eller reformförslagen beträffar, erbjuda Tardieus inlägg något väsentligt nytt; det mest anmärkningsvärda däri är den för en statsman i ansvarig ställning ovanliga skärpa, med vilken han formulerar sina domar. Enligt Tardieus mening befinner sig den franska parlamentarismen i en djupgående kris, karakteriserad av regeringsauktoritetens och statsauktoritetens förfall, ett förfall som hotar själva demokratin med undergång. Hans slutsats blir den, att man måste »återställa auktoriteten för att rädda friheten». De reformer Tardieu framför allt kräver äro följande: avskaffande av senatens medgivande till upplösning, ensamrätt för regeringen att föreslå statsutgifter, konsultativt referendum, kvinnlig rösträtt, bestämmelser som garantera statstjänstemännens lojalitet mot staten. Det viktigaste av dessa förslag, överhuvud det viktigaste av alla förslag till den franska parlamentarismens reformering, är förslaget om avskaffande av senatens medgivande till upplösning. Denna reform är tydligen huvudmedlet för uppnående av den »jämviktsparlamentarism», som Tardieu i likhet med Millerand och många andra eftersträvar. Den har under senare år stått i centrum av den konstitutionella diskussionen och kan betraktas som revisionsvännernas minimikrav. Den som efter världskriget ivrigast pläderat därför är Millerand.² Ett mycket uppmärksammat inlägg för reformen gjordes 1932 av senatens vicepresident, ordföranden i gruppen Union républicaine, Maurice Ordinaire.³ Bland

¹ Jfr OÙ en sommes-nous, Revue hebdomadaire 4/2 1933; Pour en sortir, L'illustration mars—november 1933; L'heure de la décision, Paris 1934; Rénover ou casser, Revue des deux mondes 1/3 1934; Die Voraussetzungen einer Wiederherstellung der Autorität in Frankreich, Europäische Revue mars 1934.

² Jfr särskilt En attendant une Constitution, Revue de Paris 16/10 1930. Jfr även Millerands sista inlägg i författningsfrågan, Le problème de l'autorité: la révision de la Constitution, Revue bleue 5/5 1934.

³ Le vice constitutionnel et la révision, Paris 1932 (med företal av Gaston Doumergue); La révision de la constitution, Paris 1934. Jfr densamme, Eléments d'une réforme parlementaire, Revue politique et parlementaire 10/6 1929; Agir, ibid. 10/3 1934.

dess övriga anhängare märkes ingen mindre än den nuvarande konseljpresidenten.¹ De andra reformerna, som Tardieu föreslår, äro långt mera omstridda.

Vänsterregimen efter valen 1932 utgjorde en synnerligen verkningfull bakgrund till kravet på regeringsmaktens förstärkning, överhuvudtill kravet på djupgående politiska reformer. De radikal-socialistiska regeringarna suto på socialisternas nåd och fälldes, när de ej längre tillfredsställde dessas krav — åtminstone vid ett tillfälle (ministären Paul-Boncours fall) efter direkt påtryckning från tjänstemannaorganisationer. På detta sätt fick Frankrike från valen i maj 1932 till ministären Doumergues tillträde (den 9 februari 1934) uppleva ej mindre än sex regeringar och detta mitt under det budgetbristen påkallade en utomordentligt stark regeringsledning. Det, som fällde den sista kartellministären, var ju Staviskyskandalen och de av denna föranledda demonstrationerna, men långt innan detta skedde, var vänsterkartellens arbetsoduglighet tillräckligt dokumenterad, och det var endast en tidsfråga, när den skulle avlösas av en nationell samlingsregering eller åtminstone en koncentrationsregering. Den nationella samlingsmajoritet, som kom till stånd i samband med ministären Doumergues tillkomst, har också troget stött denna ministär både i dess finansiella räddningsarbete och dess övriga politik. Ministären Doumergue betecknar en glänsande upprättelse för den franska parlamentarismen, låt vara av ganska egenartat slag.

Den 6 februari markerar en gräns i Frankrikes politiska historia; sannolikt kommer dagen att beteckna en gräns även i Frankrikes konstitutionella historia. Man hade en allmän känsla av att den nationella samlingsregeringens tillkomst icke blott innebar statsfinansernas räddning och den nödvändiga upprensningen i skandalerna, utan att den också betydde inträdet i en period av politisk och konstitutionell förnyelse i allmänhet. Det var denna känsla Deputeradekammaren leddes av, när den den 15 mars, dagen innan den ajournerade sig för två månader, beslöt tillsätta ett utskott för statsreformen (Commission de la réforme de l'Etat). Den 20 februari hade deputeraden René Coty, tillhörande gruppen Républicains de gauche, jämte 43 av sina kolleger framlagt förslag om tillsättande av ett utskott för förberedande av en statsreform.² Den 2 mars framlades av deputeraden Henri Chatenet, tillhörande Groupe républicain des indépendants de gauche, jämte 28 av hans kolleger med instämmande av 66 andra deputerade ett förslag om tillsättande av ett utskott på 33 medlemmar med uppgift att utreda och inom två månader från tillsättandet framlägga förslag om en författningsrevision i syfte att återställa regeringsmaktens auktoritet och trygga rättskipningens självständighet.³ Reglementsutskottet tillstyrkte tillsättandet av ett utskott på 44 medlemmar med uppgift

¹ Intervju i tidskriften 1934 7/2 1934.

² Proposition de résolution nr 3060.

³ Proposition de résolution nr 3171.

att behandla alla förslag rörande statsreformen och författningsrevisionen.¹ Reglementsutskottets synpunkter på frågan utvecklades i kammaren av dess rapportör, André-J.-L. Breton. Utskottet hade givetvis icke att gå in på någon diskussion av de olika reformmöjligheterna, liksom det förutsatte, att kammaren icke skulle göra det, men uttalade som sin åsikt, att tidpunkten var gynnsam för »en helhetsreform av statens institutioner». Rapportören hänvisar till opinionen utom och inom parlamentet och fortsätter: »Om alltså likartade strävanden, med en frapperande överensstämmelse, vad tidpunkten beträffar, ha kommit till uttryck inom de gamla och nya partierna liksom inom de stora yrkesorganisationerna, om ett slags mystik till förmån för statsreformen spritt sig i landet, förefaller det icke ur vägen att tillåta ett tillrättaläggande av dessa klart ådagalagda eller uttalade tendenser. En översikt över reformmöjligheterna skulle redan ha sin stora nytta. Ett allmänt studium av dessa problem, som alltför länge överlämnats åt historikers och statsrättslärares teoretiska arbeten, skulle utan tvivel i närvarande stund befrämjas av ett slags entusiasm hos opinionen inom och utom parlamentet och kanske t. o. m. av en konstruktiv dynamism, som alltför sällan förefunnits på detta område.»²

Kammaren beslöt utan debatt i enlighet med reglementsutskottets förslag. Valproceduren påskyndades; man utgick från att reformutskottet skulle arbeta under kammarens ajournering. Utskottet höll sitt konstituerande sammanträde den 21 mars; till ordförande valdes Paul Marchandea (radikalsocialist). Utskottet har ordnat sitt arbete så, att det tillsatt fyra underutskott, ett för lagstiftningsmakten, ett för regeringsmakten, ett för rättskipningen och ett för förhållandet mellan staten och de ekonomiska, sociala och intellektuella organisationerna, vilka underutskott förberett frågorna och framlagt förslag för utskottet i plenum. Utskottet har arbetat aktivt ända från sitt tillsättande till parlamentssessionens slut den 6 juli och tycks nu ha genomgått det väsentliga av sitt arbetsprogram, åtminstone vad grunddragen beträffar.³ En del betänkanden ha redan framlagts för kammaren, de återstående skola framläggas i höst. Intet av utskottets förslag har ännu behandlats i kammaren.⁴ Det är att

¹ Rapport 9/s nr 3235.

² Journal officiel 16/s 1934, Débats parlementaires, Chambre des députés, s. 965 f.

³ I ett yttrande vid kammarens sammanträde den 28 juni meddelade utskottets ordförande, att det dittills hållits mer än 50 sammanträden i plenum och underutskott. (Journal officiel 29/s 1934, Débats parlementaires, Chambre des députés, s. 1872).

⁴ Utskottets betänkanden om Nationella ekonomiska rådets omorganisation och konseljpresidenturen (jfr nedan) ha redan upptagits på kammarens dagordning men ännu ej kommit under behandling. Vid kammarens sammanträde den 28 juni yrkade utskottets ordförande, att kammaren före sommarferierna åtminstone skulle behandla betänkandet om Nationella ekonomiska rådet. Han framhöll, att man icke kunde hoppas att länge tysta ner alla dem, som önskade en debatt om de av utskottet behandlade frågorna; »beklagliga händelser» skulle inträffa, om man ej tillfredsställde de berättigade reformkraven. Han påpekade, att reglemen-

märka, att en del av utskottets förslag givetvis måste behandlas av övriga vederbörande utskott, framför allt rösträttsutskottet och reglementsutskottet. Här nedan följer — huvudsakligen med Le Temps som källa — en översikt av utskottets viktigaste beslut.

I. *Parlamentet.*

1) Väljarkårens sammansättning bestämmes i författningen. Kvinnlig rösträtt och familjerösträtt införs.¹ Röstplikt stadgas. Enmansvalen bibehållas (beslutet fattades med 17 röst mot 14). En betydande minskning av antalet deputerade företages (beslutet var enhälligt) och i samband därmed en valkretsutjämning. Besvär över val till kammaren, som av en av kammarens byråer befinnas böra upptas till behandling, överlämnas till Conseil d'Etat, som framlägger ett utlåtande inför kammaren, vilken avgör saken genom hemlig omröstning, då minst 50 närvarande deputerade skriftligen begärt detta. All valprovning måste vara slutförd inom sex månader.

2) Utskottet har med 11 röster mot 9 avvisat ett förslag av Paul Reynaud² — antaget av underutskottet för regeringsmakten — om ensamrätt för regeringen att föreslå utgiftsökning och inkomstminskning. Däremot har det antagit ett förslag av ordföranden om införande i författningen av förbud mot promulgation av lagar, som öka statens utgifter eller minska dess inkomster, såvida icke motsvarande inkomst antagits i samma lagtext. Förslag till utgiftsökning skall icke upptas till behandling, om det ej anvisar motsvarande ny inkomst, som ej får anskaffas genom lån annat än för produktiva utgifter. Kammaren får under inga omständigheter fatta beslut om en ny utgift, innan den antagit motsvarande inkomst. Kammaren skall varje år välja ett budgetutskott med uteslutande uppgift att granska regeringens budgetförslag, som bör framläggas för utskottet senast den 1 september; utskottets betänkande framlägges för kammaren senast den 1 november. Ett utskott för skattelagstiftning inrättas.

3) De ständiga utskotten omorganiseras; de, som syssla med sammanhörande eller närliggande frågor, sammanslås. Utskottet framlägger först ett provisoriskt betänkande, varefter kammarens

tet ej tillät utskottet att framlägga ett betänkande om statsreformen i dess helhet; ett utskott kan ej framlägga betänkande annat än om ett regeringsförslag eller ett enskilt förslag. (Journal officiel 29/6 1934, Débats parlementaires, Chambre des députés, s. 1872).

¹ Rapport om valrätten av Geistdoerfer 23/6 nr 3660.

² Paul Reynaud, deputerad för Paris, finansminister i andra ministären Tardieu, kolonialminister i ministären Laval och justitieminister i tredje ministären Tardieu, efter Tardieu ordförande i gruppen Centre républicain, är efter Tardieus inträde i ministären Doumergue den kanske mest aktive förkämpen för en författningsrevision. Jfr La réforme de l'Etat, Revue politique et parlementaire 19/4 1934; Dissolution, régions, corporations, Revue des Vivants april 1934; Une nouvelle loi électorale. Voter la R. P. et partir, Revue de Paris 1/6 1934; Essai d'un programme des républicains nationaux, Revue de Paris 15/5 1934.

ledamöter ha rätt att till utskottet inlämna ändringsförslag och anmärkningar; inom två månader framlägges sedan ett definitivt betänkande. Antalet dagar, som reserveras för utskottsarbetet, ökas. Redogörelse för utskottens arbete publiceras i Journal officiel med uppgift om närvarande och frånvarande medlemmar. Diskussionen i kammaren begränsas till en principdiskussion, rätten att framställa ändringsförslag i plenum avskaffas, och omröstningen skall gälla utskottsförslaget i dess helhet.¹

4) Parlamentsgrupper för försvar av särskilda eller kollektiva intressen skola icke officiellt erkännas.

5) Sedan kamrarna två gånger överlagt om ett lagförslag, utan att samförstånd vunnits, skall regeringen ha rätt att avgöra frågan genom décrets-lois, som inom tre månader skola framläggas till godkännande av kamrarna.²

II. Regeringen.

1) På förslag av Paul Reynaud har utskottet med 21 röster mot 3 uttalat sig för avskaffande av senatens medgivande till upplösning.

2) Konseljpresidentur utan chefskap för departement organiseras.³

3) Antalet ministrar och understatssekreterare minskas.⁴

III. Domstolarna.

Absolut åtskillnad vid utnämning och befordran stadgas mellan domare och åklagare. Rekryteringen sker uteslutande genom tävlan. Provtjänstgöring organiseras. Utnämning och befordran sker efter förslag av en »commission de classement». Disciplinrådets myndighet förstärkes. Domstolsinspektion inrättas. Absolut inkompatibilitet stadgas mellan advokatbefattning och justitieministerämbetet.

IV. Staten och de ekonomiska organisationerna.

Nationella ekonomiska rådet omorganiserar i syfte att inrymma kvalificerade representanter för det ekonomiska livets olika områden och sålunda giva det möjlighet att fungera som rådgivare rörande lagstiftning i ekonomiska frågor.⁵

Under hela den tid utskottet arbetat har opinionen både inom och utom parlamentet givit sig kraftigt till känna. En mängd uttalanden av partier, föreningar — t. ex. krigsveteranernas förening — och enskilda — politiker, statsvetenskapsmän och andra — vittna

¹ Jfr Proposition de résolution av Henri Chatenet ¹⁵/₆ nr 3586 om omarbetning av kammarens reglemente. Chatenet är reformutskottets rapportör för denna fråga.

² Rapport av Louis Rollin ¹/₆ nr 3498.

³ Rapport av Emile Borel ¹⁵/₆ nr 3582.

⁴ Rapport av Gaston Gourdeau ¹⁴/₆ nr 3578.

⁵ Rapport av Paul Ramadier ⁷/₆ nr 3537 med tillägsrapport ⁶/₇ nr 3813.

otvetydigt om styrkan hos den reformkrävande opinionen. De märkligaste av alla dessa uttalanden äro utan tvivel de, som gjorts av regeringschefen. Om tiden före sitt tillträde till regeringen yttrade han i sitt första radiotal den 24 mars: »Det var inte längre mycken ordning eller auktoritet i huset. Vi böra alltså så fort som möjligt återställa båda. Det är ofrånkomligt och brådskande, om man vill rädda parlamentarismen, Denna räddning fordrar reformer i de lagar, som styra vårt statsliv.» I radiotalet den 14 maj heter det: »Frankrike var sjukt och ännu mer än Frankrike den frihetsregim, under vilken det levat sedan mer än sextio år... Sjukdomen var mycket allvarlig. Den hade redan angripit alla delar av organismen.» I radiotalet den 17 juli säger Doumergue: »Frankrike, som lärt av kriget och med uppmärksamhet följt de politiska händelser, som efter världskrigets slut inträffat i många länder i världen, kände ett behov att se regeringsauktoriteten grundligt återställd. Det tycktes Frankrike, som om denna höll på att nötas sönder och försvinna som en följd av den stora regeringsinstabiliteten och de egoistiska särintressenas övervalde över de stora nationella intressena. Auktoriteten fanns mindre och mindre, där den borde finnas.» »I den rapport till presidenten, som ställts i spetsen för lagdekretet av den 4 april, talas det om »den politiska och moraliska förnyelse, som hela folket längtar efter och som vi liksom folket anse vara brådskande». Det heter vidare: »Förvaltningsreformen fordrar och förbereder statens reform och en nyordning av statsmakternas organisation i dess helhet. Alla folk ha under de sista tio åren uppvisat stora förändringar både på ytan och på djupet. Det tillkommer Frankrike att genomföra denna reform i överensstämmelse med sitt skaplyne, sina traditioner och sin frihet.» I radiotalet den 21 april yttrar Doumergue om regeringsauktoritetens återupprättande: »Jag är övertygad om att den ofantliga majoriteten av folket skall gilla oss och stöda oss. Utan auktoritet i regeringen är anarkien nära.»¹ I kammardebatten om valreformen den 31 maj yttrade Doumergue om statsreformen: »Jag tror, att denna reform är nödvändig, jag anser t. o. m., att den är oundgänglig, om man vill undvika, jag skall inte säga allvarliga händelser — jag har förtroende till folkets klokhet — men om man verkligen vill ställa allt i staten på dess rätta plats och undvika de olägenheter, som kunna förorsakas av missbruk och av en makt-sammansblandning, som är farlig och kanske olycksbringande för den frihetsregim, som jag är djupt fäst vid. Jag är övertygad om att det stora flertalet av franska folket önskar och vill en sådan reform. Men det är det franska folket, suveränt i en demokrati, och endast detta, som det tillhör att, när tiden är inne (»à l'heure voulue»), uttala de avgörande orden i ett sådant ämne.»²

¹ Citatet efter Le Temps.

² Journal officiel 1/6 1934, Débats parlementaires, Chambre des députés, s. 1308 f.

De sista orden kunna ju men behöva icke tolkas som åsyftande en upplösning. I kammardebatten den 14 juni om anslagen till försvaret uttalade konseljpresidenten däremot fullt klart, att han, där est kammaren ej antog regeringens förslag, skulle begära dess upplösning. Regeringsförslagets fall skulle, yttrade han, ställa honom »inför det ansvar, som en för landet så farlig handling och känslan av min plikt ovillkorligen skulle pålägga mig».¹ Det är första gången i republikens historia efter 1877, som en regeringschef öppet hotat kammaren med upplösning. Man har ingen anledning betvivla, att hotet kan bli verklighet; opinionen är genom den senaste tidens händelser och diskussion tillräckligt förberedd därpå. Redan före den 6 februari talades det mycket om kammarens upplösning, även bland radikalsocialisterna, och efter den 6 februari ha många av den forna oppositionen samt gammalsocialisterna (S. F. I. O.) krävt den.²

Slutligen må nämnas, att Doumergue i en debatt i senaten den 19 juni uttalat sig om nödvändigheten att giva konseljpresidentens ämbete en fast organisation. Förslagen härom ha spelat en ganska stor roll i reformdiskussionen efter kriget. Konseljpresidentens ämbete, yttrade Doumergue, är »ett ord och icke en verklighet»; han har icke de materiella möjligheterna att fylla sin uppgift. Vad som behövs är att ställa en tillräcklig och högt kvalificerad personal samt tillräckliga lokaler till hans förfogande. Konseljpresidenten bör bli »en husbonde» med möjlighet att leda och övervaka samarbetet mellan de olika departementen. Doumergue meddelade, att han förberedde en reform i detta syfte; när denna genomförts, har, yttrade han, »huvudpelaren i byggnaden blivit rest».³

Med hänsyn till opinionens styrka är det icke ägnat att förvåna, att även senaten ansett sig böra uppta reformfrågan till behandling. Den har den 29 juni antagit ett den 19 juni framlagt förslag om tillsättande av ett utskott på 36 medlemmar med uppgift att granska alla förslag rörande statsreformen och författningsrevisionen.⁴ Förslaget är undertecknat av 49 senatorer tillhörande olika grupper. I motiveringen heter det: »Inför de händelser, som utspelas, är den höga församlingen djupt övertygad om nödvändigheten att på en gång vidmakthålla principerna i ett styrelsesätt och en författning, som under freden likaväl som under kriget bestått sitt prov inför historien, och anpassa dem efter behoven hos ett nytt liv, som för

¹ Journal officiel 15/6 1934, Débats parlementaires, Chambre des députés, s. 1499.

² Ett av Georges Scapini (»oberoende») den 15 mars framlagt förslag (Proposition de résolution nr 3254) om anmodan till regeringen att begära senatens samtycke till kammarens upplösning avvisades i rösträttsutskottet (förslaget var förknippat med ett annat om anmodan till regeringen att framlägga förslag till ny vallag) med 29 röster mot 5 (Le Temps 26/6).

³ Journal officiel 20/6 1934, Débats parlementaires, Sénat, s. 698. Ett lagförslag i frågan (nr 526) framlades i senaten den 5 juli av Adolphe Messimy (radikalsocialist).

⁴ Proposition de résolution nr 374.

att definitivt komma ut ur den ovisshet, vari det nu rör sig, endast väntar på ått med precision, med djärvhet, om så behövs, se de vägar öppnade, där det kan gå fram med metod, ordning och säkerhet.» Efter en livlig diskussion om förslaget förenlighet med författningen och senatens reglemente samt dess politiska lämplighet beslöt reglementsutskottet med alla röster utom en att tillstyrka förslaget.¹ Dess rapportör, Henry Bérenger (radikalsocialist), hänvisar till kammarutskottets arbete, konseljpresidentens uttalanden i frågan och allmänna opinionens manifestationer och betonar liksom förslagsställarna behovet av utveckling: »Ingen bestrider, att kriget 1914—1918 varit ett slags ofantlig världsrevolution, vars ekonomiska och sociala efterverkningar ständigt i alla nationer uppställa nya problem, som voro främmande för staterna före kriget. Det är då rimligt att tänka sig, att dessa problem ej kunna rätt lösas annat än genom mer eller mindre vittgående förändringar i dessa staters styrelsesätt». Vad Frankrike beträffar, är det »ej fråga om att revolutionera utan om att förbättra och anpassa».²

Senatens debatt i frågan är av stort intresse. Reglementsutskottets rapportör utvecklade de i utskottsbetänkandet framförda synpunkterna och betonade starkt nödvändigheten av att senaten gick opinionen till mötes och därigenom »kanaliserade» och »filtrerade» reformströmningarna. Paul-Boncour (icke tillhörande någon grupp) framhöll, att kammarutskottets arbete gjorde det till en plikt för senaten att uppta till behandling en fråga, »som livligt intresserar folket». I samma riktning gick ett anförande av Paul Maulion (radikalsocialist). Justitieministern förklarade, att regeringen icke hade att sätta in sin auktoritet i debatten om tillsättande av ett utskott för statsreformen men att den var »så övertygad om betydelsen av denna reform», att den redan förberedde en del förslag, ägnade att tillfredsställa den reformkrävande opinionen. Reformprogrammet formulerade han på följande försiktiga sätt: »En bättre organisation av regeringsmakten, en i lagen intagen definition — som hittills saknats — av regeringschefens ställning och maktbefogenheter, lagstiftningsmetodernas förändring genom anlitande av den tekniska hjälp, som är nödvändig för ett snabbare slutförande av arbetet och en fullständigare utövning av kontrollen, kort sagt strävan efter ett mera fruktbarande samarbete mellan regeringsmakten och lagstiftningsmakten skall tillåta republiken att på de gällande författningslagarnas plan ge landet, som längtar efter praktiska resultat, den tillfredsställelse, som det väntar.»

Radikalsocialisternas traditionella motstånd mot författningsrevisionen kom till uttryck i anföranden av Léon Perrier och Louis Tissier. Den förre framhöll ovissheten om vad statsreformen innebar och fann däri ett skäl att motsätta sig tillsättandet av ett reformutskott. Vad landet ville, vore ej en statsreform utan

¹ Utskottets rapportör i senatens debatt om reformutskottets tillsättande (*Journal officiel* 30/6 1934, *Débats parlementaires*, Sénat, s. 887).

² Rapport 21/6 nr 392.

en reform av »de politiska metoderna» och de »politiska sederna». Tissier åberopade Poincarés uppfattning om riskerna av en författningsrevision och hänvisade liksom Perrier till en reform av kamrarnas reglementen och »en reform av dem, som ha till uppgift att tillämpa lagarna».¹

Senatsutskottet för statsreformen tillsattes den 3 juli och kommer att arbeta under parlamentets sommarferier. Bland medlemmarna märkas Millerand, Maurice Ordinaire, Léon Bérard (medlemmar av Union républicaine), Raoul Péret (Union démocratique et radicale), Henry Bérenger (ordförande), Paul-Boncour (vice ordförande) och Henry de Jouvenel (vice ordförande; icke tillhörande någon grupp). Av utskottets 36 medlemmar höra 26 till den radikalsocialistiska gruppen.

Att statsreformen avancerat så långt som till utskottsbehandling i båda kamrarna är utan tvivel ett märkligt förhållande och bevisar bättre än något annat, att det verkligen rör sig starkt framåt i Frankrike. Då så förhåller sig, har man heller ingen anledning betvivla, att reformsträvandena skola avsätta positiva resultat, men vilka de skola bli och i vilken ordning de skola komma, därom är det ytterligt svårt att uttala sig i närvarande stund. Man får icke förbise de allvarliga svårigheter, som resa sig mot en statsreform, som verkligen gör skäl för denna benämning. Åtskilligt av det, som ingår i det stora reformkomplexet, bör ju kunna genomföras utan större svårigheter, men frågan är, hur det skall gå med de stora väsentliga reformerna, de som verkligen innebära och möjliggöra en »fransk förnyelse» för att begagna ett uttryck i rapporten av den 4 april till presidenten. Just härom, vilka de stora väsentliga reformerna äro, bryta sig meningarna på det skarpaste. Somliga anse, att det räcker med en reform av kammarens — eller båda kamrarnas — arbetsmetoder samt andra reformer företagna på vanlig lagstiftningsväg, andra hävda nödvändigheten av regeringsmaktens förstärkning genom författningsändring, vilket framför allt innebär avskaffande av senatens medgivande till upplösning. Detta är de båda huvudlinjerna i reformdiskussionen. Den senare kompletteras givetvis av den förra; så t. ex. torde flertalet anhängare av upplösningens reformen också vara anhängare av proportionella val. Proportionalismen är säkerligen den förnämsta av de reformer, som kunna genomföras på vanlig lagstiftningsväg; det bör dock nämnas, att många av dess anhängare, t. ex. Millerand,

¹ Poincaré har efter kriget upprepade gånger uttalat sig mot författningsrevision. Jfr t. ex. hans yttrande om debatten i 1926 års Nationalförsamling i artikeln *Les méthodes parlementaires*, *L'Illustration* 22/2 1930: »Efter några timmars debatt tycktes anarkiens grinande spöke sväva över bänkraderna i den ofantliga salen.» Poincarés sista inlägg i frågan är artikeln *Irons-nous à Versailles?*, *L'Illustration* 29/4 1933. Han kallar där författningsrevisionen för ett »farligt äventyr», som därtill är »fullkomligt onödigt»; det enda, som behövs, är ändringar i kamrarnas reglementen, framför allt avskaffande av de ständiga utskotten och återgång till den äldre ordningen med tillfälliga utskott. Denna sista reformlinje torde icke ha många anhängare; kammarens reformutskott har ju i stället tänkt sig en förstärkning av utskottens ställning.

önska dess införande i författningen. Proportionalismen är, menar man, den nödvändiga förutsättningen för en genomgripande och varaktig statsreform, den är den enda reform, som går till roten av det onda: särintressenas dominerande över statsintresset. Dess anhängare fordra därför, att kammaren före sin upplösning — som man på sina håll talar om som en naturlig sak, dock mindre nu än tidigare — antar proportionalismen; efter nyvalen skulle parlamentet, enligt revisionsvännernas mening, omedelbart skrida till författningsrevision. Förmodligen har proportionalismen på senaste tiden vunnit terräng, men utsikterna till att den nuvarande kammaren skall anta den te sig åtminstone något ovissa; kammaren har den 31 maj med 288 röster mot 277 avvisat frågans upptagande på dagordningen. Resultatet skulle säkerligen blivit ett annat, därest konseljpresidenten ansett sig böra ställa förtroendefråga.

Vad reformen av upplösningsrätten beträffar, torde man ej böra betvivla, att de moderata grupperna numera, efter allt som inträffat, äro beredda att gå från ord till handling. Ensamma kunna de emellertid ingenting uträtta; frågan blir då, hur radikalsocialisterna komma att ställa sig, samt huruvida regeringen kommer att ta ledningen och framställa ett förslag. Radikalsocialisterna ha ju sedan gammalt varit motståndare till författningsrevision, och det förefaller ännu minst sagt tvivelaktigt, om det inom partiet skall kunna uppbringas majoritet för en sådan, i all synnerhet en, som omfattar reformen av upplösningsrätten, eller om i annat fall en minoritet av partiet skall förena sig med de moderata för att genomdriva en revision. Partiets ordinarie kongress i oktober kommer att behandla frågan om statsreformen, och partiet kan väl då icke undgå att ge klart besked om sin ställning till de stora väsentliga reformerna, framför allt proportionalismen och upplösningsreformen. Överger partiet sin traditionella negativism i författningsfrågan, så betyder detta, att Frankrikes politiska mentalitet förändrats på ett sätt, som man ej vågade hoppas på för ett år sedan.¹

¹ Beträffande radikalsocialisternas ställning till upplösningsreformen må nämnas, att ordföranden i kammarens reformutskott vid en redogörelse för dess arbete inför kammarens radikalsocialistiska grupp uttalat, att konflikter mellan regering och parlament borde lösas genom referendum, eventuellt genom upplösning, som dock endast skulle få användas i vissa av författningen bestämda fall (*Le Temps* 16/6). Jfr även en artikel av partiets förre generalsekreterare, Albert Milhaud, *Simplex réflexions sur la révision de la Constitution, Revue politique et parlementaire* 10/6 1934. Milhaud erkänner själv, att tanken på avskaffande av senatens medgivande till upplösning »på sista tiden tycks ha varit förhärskande i parlamentariska kretsar», men avvisar själv reformen. I en artikel i *L'Ere nouvelle* (4/4 1934) har han t. o. m. skrivit, att partiet på denna punkt »bör visa sig omedgörligt». Ett intressant exempel på hur tanken på upplösning vinner terräng bland radikalsocialisterna, om ock långsamt, är ett inlägg av den radikalsocialistiske senatören Alexandre Israël (*La Dissolution. Pourquoi. Comment. Paris 1934*), som går ut på att den nuvarande kammaren bör upplösas, därest majoriteten icke visar sig hållfast. Författaren är däremot motståndare till avskaffande av senatens medgivande till upplösning.

Vad regeringens ställning beträffar, så är det klart, att denna kommer att bli av utomordentligt stor, kanske avgörande betydelse för denna och övriga stora reformfrågors lösning eller undanskjutande, åtminstone för en tid. Det är tydligt, att dessa frågor aldrig komma att lösas annat än under ledning av en stark regering, som ställer upp ett bestämt program och sätter in sin ställning på att genomföra det. Kommer ministären Doumergue att göra detta? Där om vet man ingenting bestämt.¹ Man får erinra sig, att regeringen är en koalitionsregering, som innesluter sådana motsatser som Tardieu och Herriot. Skall regeringen under sådana omständigheter kunna ena sig om att föreslå en författningsrevision? Förutsätter icke ett regeringens ståndpunktstagande, att en samling av de revisionsvänliga elementen först åstadkommit? Måste icke regeringen veta, vad den har att lita på, innan den säger sitt ord och tar det avgörande steget? Eller är det regeringen, som genom sitt ståndpunktstagande skall åstadkomma samling kring ett program, som den själv ställt upp? Man kan betvivla, att regeringen skall vilja sätta in sin ställning härpå, sålänge andra intressen och frågor fordra, att den sitter kvar, och sådana komma förvisso ej att saknas. Oavsett detta kan det ju ej förnekas, att revisionsföretaget har sina risker även under ledning av en stark regering; det kan framkalla en splittring och spänning, som måste göra en ansvarig regering ytterst betänksam inför hela företaget, även då omständigheterna som nu synas gynnsamma. Å andra sidan gäller det just att begagna sig av ett tillfälle, som kanske ej så snart återkommer. Få regeringar i republikens historia ha ägt en sådan auktoritet som den nuvarande, sällan har reformviljan ute bland folket varit så stark. Säkert är, att utvecklingen i Frankrike går i riktning mot en starkare regeringsmakt, och därför förefaller det också sannolikt, att författningen inom en icke alltför avlägsen framtid kommer att ändras i denna riktning. Absolut nödvändigt är det ju ej, att så sker; kan den nödvändiga förstärkningen av regeringsmakten åstadkommas på annat sätt, så är ju huvudsaken uppnådd; författningsändringen är inget självändamål. Om det är ovisst, hur lång tid det kan ta, innan reformen blir genomförd, så är i alla fall så mycket vunnet genom den sista tidens händelser och propaganda, att frågan denna gång ej kan undanskjutas så, som skedde närmast efter kriget. För-

¹ Le Temps meddelar inofficiellt den 11 augusti, att arbetsministern och pensionsministern överlämnat »en förberedande utredning om en plan för statsreform» till konseljpresidenten. Tidningen förmodar (¹²/s), att regeringen till hösten skall framlägga ett förslag till valreform. — Sedan detta skrivits, har Doumergue i sitt radiotal den 24 september uttalat sig för en författningsreform omfattande: bestämning av konseljpresidentens ställning som »förste minister»; avskaffande av senatens medgivande till upplösning »utom i vissa, särskilt angivna fall»; ensamrätt för regeringen att föreslå statsutgifter; rätt för regeringen att, när den nya budgeten icke antagits i tid, genom dekret förlänga den gällande budgetens giltighet ett år; bestämning av statstjänstemännens rättsställning (»le statut des fonctionnaires»). I radiotalet den 4 oktober berör Doumergue frågorna om konseljpresidenturens och Nationella ekonomiska rådets organisation, förvaltningsreformen samt frågan om rättskipningens frigörelse från politiskt inflytande.

fattningsfrågan kommer under alla omständigheter att spela en stor, kanske dominerande roll under den kommande valstriden.

Ragnar Simonsson.

Det engelska parlamentets historia. Samtidigt som det stora verket *Sveriges Riksdag*, planerat 1925, börjar närma sig sin fullbordan, har ett motsvarande engelskt, *A History of Parliament*, blivit påbörjat.

Strax innan parlamentet åtskildes i slutet av juli publicerades i den engelska pressen ett upprop till allmänheten med begäran om frivilliga bidrag till täckandet av kostnaderna för detta mycket imponerande, fastän — det må tilläggas — i jämförelse med den svenska riksdagshistorien dock icke alldeles överväldigande arbete. Uppropet var utfärdat av en Committee on History of Parliament, bestående av sju pärer och fyra underhusmedlemmar, representerande samtliga partier, under ordförändskap av Lord Salisbury. Den egentliga initiativtagaren och drivande kraften torde vara överste Josiah C. Wedgwood, mångårig representant för Labour Party och medlem av Mac Donalds första ministär. Kommittén har enligt uppgift redan varit i verksamhet i fyra år, och såväl forsknings- och publicerings- som finansieringsplanerna äro fullt klara.

Företaget, som numera torde få betecknas som huvudsakligen privat, synes ursprungligen ha varit av helt offentlig karaktär. I mars 1929 tillsattes nämligen av finansministeriet (the Lords Commissioners of the Treasury) en kommitté för att avge utlåtande om tillgängligt material till en redogörelse för »the personnel and politics of past Members of the House of Commons» från 1264 till 1832 och en framställning om önskvärdheten av och kostnaderna för dess publicering. Kommittén bestod av fjorton personer, vartill i sept. samma år kommo ytterligare tre, såväl parlamentsledamöter som historiker och arkivtjänstemän. Denna kommitté, som stod under överste Wedgwood's ordförändskap, avgav den 7 oktober 1931 en *Interim Report*, ett ganska vidlyftigt aktstycke om 55 sidor jämte ett hundratal sidor bilagor.¹

Redan från början var emellertid uppdraget så tillvida begränsat, som kommitterade tillsatts med uttryckligt förbehåll att icke avlåta något förslag som skulle åsamka statsverket några större kostnader. Uppenbarligen har därför den första kommittén upplösts, (någon annan rapport än den första, interimistiska, har ej avgivits) och den nu fungerande, som blott har två ledamöter gemensamma med den förra, har fört verket vidare efter en något utvidgad plan.

¹ Interim Report of the Committee on House of Commons Personell and Politics 1264—1832. Presented to Parliament . . . July 1932. (London 1932.)

Den ursprungliga kommittén ansåg möjligt och föreslog, att planen skulle realiserats genom en insamling med regeringens och parlamentets gillande och stöd. Det är detta projekt, som nu satts i verket. De hittillsvarande kostnaderna ha täckts genom privata och halvprivata bidrag, och för fortsättningen vädjar man till den engelska allmänhetens alltjämt till synes obrutna offervilja. Det belopp, som erfordras för forsknings- och författarearbetet är 30.000 pund (= 600.000 kr.). Publiceringen däremot har regeringen åtagit sig med hänsyn till det stora allmänna och medborgerliga intresse, som ett dylikt arbete måste anses äga; löftet härom har givits under förutsättning att allmänheten bestrider de nyss nämnda kostnaderna, och början skall göras så snart halva beloppet är tecknat. En volym är för övrigt redan i det närmaste färdig, och att kommittén hyser de bästa förhoppningar om att dess kampanj skall vinna framgång kan man sluta därav, att den utlovar dess utgivande till nyåret 1935. Det framhålles särskilt, att konungen personligen givit ett gott föredöme genom att teckna sig för ett avsevärt bidrag.

Den nu gällande planen, om vilken några antydningar gavs i det publicerade uppropet, föreligger utförligare i en icke offentliggjord maskinskriven P.M., vilken ställts till undertecknads förfogande.

Avsikten är att åstadkomma parlamentets historia från 1265 till 1918: »en fullständig (complete) framställning av parlamentets uppkomst och verksamhet, dess utveckling från en rådkammare bestående av konungens tjänare till en modern folkrepresentation och ansvarig riksstyrelse, förvandlingen från en högsta domstol till den institution, vi känna, som förenar den exekutiva makten med ansvarighet inför konung och folk».

Denna tid kommer att indelas i »perioder», vardera omfattande ungefär 50 år (de tidigare, »om vilka vi veta mindre», beräknas bli något längre). I allt skall det engelska parlamentets historia omfatta 17 dylika perioder. Om, såsom kommitterade hoppas, det skotska resp. irländska parlamentet (d. v. s. före unionen med England) även komma att behandlas, erfordras ytterligare tre »perioder».

Varje period skall skildras i två volymer, vadan alltså verket skulle omfatta minst 34, högst 40 volymer. Den första och enligt planens uttryckliga ordalag grundläggande volymen för varje period skall innehålla en förteckning på alla dem som vöro kallade eller valda till varje parlament, alltså både lordar och underhusets medlemmar, med uppgift om vilka ämbeten de beklädde, deras ålder, yrke, politiska hållning eller parti (political affiliation), deras erfarenhet från föregående parlament, deras titel och adress. Dessa förteckningar skola inledas med (will be prefaced with) resp. parlaments samtliga beslut (The acts of that Parliament, legislative, financial, judicial) samt meddelanden om praxis vid valen och om parlamentets arbetssätt. Kommittén betonar särskilt, att inga sådana förteckningar hittills existera; icke ens då det gäller »the executive officers of State or servants of the Crown». På grundval av det så meddelade materialet skall i varje volym slutligen lämnas en

kommenterande framställning av parlamentets och regeringens utveckling under motsvarande period.

Den andra volymen för var dylik period skall bestå av korta biografier, »vilka äro nödvändiga för vederhörandes identifiering»; de skola innehålla fakta rörande varje parlamentsledamots offentliga liv. Dessa biografier skola i genomsnitt omfatta 250 ord¹ »men äro nödvändiga för åstadkommandet av begripliga (intelligible) förteckningar». Varje sådan volym skall omfatta ungefär 2.500 biografier.

Varje period skall behandlas av historiker som specialiserat sig på motsvarande tid. Forskningsplanen förutsätter stor grundlighet. Fem år och 2.000 £. (= 40.000 kr.) betraktas som den normala tiden resp. kostnaden för färdigställandet av en period; härav skola 1.500 £. avses för direkt »forskningsarbete i Public Record Office eller annorstädes». Överhuvudtaget mena kommitterade, att arbetet möjliggjorts endast genom den ojämförliga rikedom på aktmaterial i offentliga förvar.

Den nämnda *Interim Report* innehåller (sid. 18—31) en utförlig systematisk och kritisk redogörelse för tillgängligt material, såväl tidigare forskningsresultat som egentliga, outnyttjade källor. Den utvisar till full evidens, att materialet är överflödande rikt, men ger även vid handen, att det är möjligt att begagna. Själva rapporten innehåller och flera av dess bilagor utgöra i sin helhet bekräftande exempel härpå. Den hittillsvarande förteckningen på parlamentsledamöter, *The official return of Members of Parliament* (Parliamentary Papers 69, 69—I, 69—II, 69—III, 1878) förete sålunda högst betydande luckor; kommitterade uppvisa (Int. Report s. 30), att, utom i ett supplement av år 1888 tillfogade 1281 namn, numera kunna läggas ytterligare mellan sex och sju tusen, hämtade ur åtta olika kategorier av källor (bland dem samtida eller nära samtida medlemsförteckningar för 16 parlament under tiden 1491—1660) och materialsamlingar.

Att verket erhållit en så stark personhistorisk prägel kan utan tvivel främst tillskrivas överste Wedgwood. Han har själv publicerat ett vidlyftigt arbete: *Staffordshire Parliamentary History 1258—1780*,² bestående huvudsakligen av medlemsförteckningar med bifogade, delvis tämligen utförliga biografier samt notiser om valen. Uppenbart är att detta verk, vilket snarast ter sig som en samling av tryckta excerpt, fått stå modell till den nu ifrågavarande parlamentshistorien. En otvivelaktigt välgrundad uppgift i pressen (*The Sunday Times* 29/7 1934) gör gällande, att Wedgwood vid uppgörandet av planen för densamma väl haft framstående historiker till hjälp, men att den dock i grund och botten är hans egen.

¹ D. v. s. ungefär en halv sida av detta format eller c:a 3/4 spalt i Svensk Uppslagsbok och Nordisk Familjebok.

² Två volymer i *Collections for a History of Staffordshire edited by The William Salt Archaeological Society*.

Enligt personligt meddelande från en framskjuten och intresserad medlem av den nu sittande kommittén har avsikten med arbetet i allmänhet och med dess personhistoriska läggning och med den uppenbarligen såsom enastående betraktade grundligheten eller kanske rättare vetenskapligheten i synnerhet varit att nå fram till verklig klarhet »wie es eigentlich gewesen» — vilken den överflödande mängden av historiska, biografiska och statsvetenskapliga framställningar rörande det engelska parlamentet sålunda icke anses hava tillbörligen meddelat —; att giva läsaren en bestämd uppfattning eller åtminstone en förnimmelse av hur det verkligen gått till; hur det över huvud taget kommit sig, att parlamentet spelat den roll, som det faktiskt gjort.¹

Därjämte eller rättare sagt framförallt är slutligen syftet med detta stora arbete att väcka eller bibehålla intresset för parlamentet och det hävdvunna styrelsesättet, vilket f. n. i England om icke i princip så dock beträffande nuvarande organisation och verksamhet utsättes för kritik från olika håll och varandra motsatta läger.

Redan den första kommitténs utlåtande framhåller detta med all önskvärd tydlighet. Det föreligger, heter det där, »en viss fara för att parlamentet håller på att förlora sin värdighet och prestige även i vårt land». Sedan detta skrevs, har ifrågavarande motiv blivit än mer framträdande. »Nu då friheten är på fall överallt annorstädes», säger den nuvarande kommittén i sin P.M., »är det vår plikt emot dem, som i svunna tider ha byggt upp våra fria institutioner lika väl som emot våra efterkommande, att en redogörelse för huru de uppstått och verkat måtte komma till stånd.» Och den ovan nämnda offentliga vädjan (The Times, ²³/₇ 1934) riktar sig »till alla dem, som älska England och de fria institutioner, vilka städse varit vår största gåva till världen och en inspirationskälla till frihet».

Huruvida detta omisskännliga propagandasyfte kan nås i och genom det utomordentligt voluminösa arbete, vars planläggning här relaterats, är för en icke-engelsman svårt att säga. Därmed må emellertid vara hur som helst. Och även om man kan ha anledning att ur strängt vetenskaplig synpunkt ställa sig i någon mån frågande till projektet, sådant det i sina huvuddrag utformats, av en högst originell och — för att låna kommittérapportens ord om parlamentet självt — *peculiarly English* man med typiskt lokal- och person-

¹ Den första kommitténs rapport uttrycker denna tanke bl. a. i orden: »There are histories of the institution [näml. parlamentet]. There are also histories of its actions. But of the men who gave the institution life, who shaped it and in so doing shaped our history and even our minds, no record has ever been attempted» (sid. 52). Som motivering för fullständigheten av personförteckningen med åtföljande biografier uttalas bl. a., att det är svårt att överdriva betydelsen av en sådan. Ty: »It is relatively easy to find what one wants to know about the few important persons of an age; but opinions have been formed and the country governed only in part by them. They stand against a wide background of lesser men . . . and until we know something of the lives and interest of these we shall not understand either their thoughts or the actions of the past.»

historiska intressen, måste man i varje fall även utanför England mottaga löftet om publiceringen av detta omfattande och grundliga forskningsarbete med stort intresse.

E. Ths.

Statistiska föreningens Vid sammanträdet den 22 febr. 1934 höll sammanträden. professor Gerhard Törnqvist föredrag över ämnet: »Statistik och försäljningsekonomi», varvid i huvudsak anfördes följande:

Ett viktigt moment i de moderna rationaliseringssträvandena i handeln är en fördjupad kostnadskalkyl. I likhet med vad som sker inom industrien medelst s. k. tidsstudier måste hithörande kalkyler för handelns del baseras på en ingående analys av detalj-operationerna. Banbrytande undersökningar av detta slag ha varit de s. k. Harvard-undersökningarna, rörande framförallt olika detalj-handelsbranschens kostnader, samt omsättningsundersökningar av Institut für Konjunkturforschung (Wagemann) och fastställande av »Richtzahlen» för handeln av Forschungsstelle für den Handel (Hirsch). I Sverige ha liknande undersökningar utförts vid affärs-ekonomiska forskningsinstitutet vid handelshögskolan i Stockholm under ledning av föredragshållaren. Talaren lämnade en utförlig redogörelse för de metoder, som kommit till användning vid ifrågasvarande analyser, samt redogjorde dessutom för en rad på detta område utförda undersökningar.

Vid sammanträdet den 20 mars 1934 höll fil. lic. H. Geschwind föredrag över ämnet: »Några ord om transformation av normalkurvan», varvid bl. a. följande synpunkter framhölls:

Vid utvecklandet av sin teori för transformerade frekvenskurvor hade Kapteyn och van Uven anledning att bland annat söka fastställa det allmänna förloppet hos en normalt fördelad funktion y av en observerad statistisk variabel x . De angåvo härför en grafisk metod. Denna kan såsom synnerligen bekväm systematiskt användas vid utjämning av kontinuerliga frekvensfördelningar för utrönande av lämplig utjämningsformel.

Till den ur observationerna beräknade arealfunktionen $S(x)$ svara dels det observerade värdet x , dels den normalt fördelade funktionen y , den senare numeriskt bestämd ur normalkurvans tabulerade arealfunktion $\Phi(y)$ enligt det välbekanta sambandet

$$S(x) = \int_a^x f(x) dx = \int_{-\infty}^y g(y) dy = \Phi(y).$$

Grafisk utjämning av sålunda erhållna punktpar (x_i, y_i) ger transformationslinjer y av i huvudsak fyra kategorier, nämligen: a) y en rät linje (utjämning efter normalkurvan); b) y en rät linje, som i sin ena ände övergår i en markerad båge (utjämning efter

Charliers A-serie); c) variationsområdet för den observerade variabeln ensidigt begränsat; transformationslinjen tenderar i gränspunkten asymptotiskt mot y -axelns riktning (utjämnings efter logaritmiska normalkurvan, Wicksells fall); d) tvåsidig begränsning av variationsområdet för x . I båda gränspunkterna tenderar transformationslinjen asymptotiskt mot y -axelns riktning.

Då i praktiken alla frekvensfördelningar äro, åtminstone formellt, tvåsidigt begränsade, så följer, att nu angivna kategorier ej alltid kunna te sig inbördes skarpt avgränsade. Denna risk är dock obetydlig. Mera betänklig är svårigheten att under gjorda förutsättningar konsekvent tillämpa momentmetoden för konstantbestämningar i ovanstående fall d).

Approximationen innebär i allmänhet ett *stämmande* av den normala fördelningen. Dylika gränsfall såväl som de ovan nämnda fyra huvudfallen kan man ge som specialfall av en och samma transformation, den allmänna projektiviska.

Förenklingen av problemet kan nås, därigenom att normalkurvan ersättes med annan frekvenskurva, som har tabulerad arealfunktion och dessutom generellt medger smidig användning av momentmetoden.

Den betraktade transformationsmetoden kan även gagna på andra än de ovan berörda områdena. Man kan t. ex. jämföra och på angivet sätt grafiskt illustrera temporala förändringar i vissa fördelningsmassor, vilka dock helst ej böra vara för små.

Efter doktor Geschwinds föredrag meddelade aktuarie F. Anger några siffror belysande *utvecklingen i Stockholm på skilda områden under år 1933*.

Vid sammanträdet *den 10 april 1934* hölls föredrag av förste stenografen hos riksdagens första kammare P. G. Widegren över ämnet: *»Frekvenser i nysvenskt debattspråk. Morfologiska och semologiska studier»*.

Talaren anförde i huvudsak följande:

Impulsen till en närmare statistisk granskning av det språk, som användes vid våra dagars överläggningar i landets förnämsta rådsläpande och beslutande offentliga församlingar, ledde delvis sitt ursprung från vissa teoretiska filologiskt-statistiska antydningar i professor Adolf Noreens stora arbete *»Vårt språk, nysvensk grammatik»*. Det kunde vara av särskilt intresse att framlägga denna granskning vid en tidpunkt, då den svenska riksdagen ginge att fira sitt 500-årsjubileum.

Men talaren hade även fått impulser av mera direkt praktisk natur. För underlättande av studiet av främmande levande språk i skolorna hade på senare tiden allt starkare betonats vikten av att konstatera det s. k. centrala ordförrådet. Uppställande och lösning (forcerande) av chifferskrift gynnades av olika språkstatistiska tabeller. Sådana vore jämväl önskvärda såsom objektiv grundval för de ånyo intensifierade diskussionerna om å ena sidan den all-

männa ortografin, å andra sidan erforderlig modernisering av stenografin.

Härefter lämnades en kort historik över viktigare föregångare, såsom B. Bourdon, F. W. Kaeding och Godfrey Dewey.

Med demonstration av åtskilliga tabeller och grafiska framställningar redogjordes för hittills uppnådda resultat av talarens egen undersökning, som — i olikhet med föregångarnas — var noga begränsad till den nu levande generationens offentliga debatter och siktade till en analys av det därvid verkligen talade ordet (till skillnad från de mer eller mindre retuscherade och ur tal-språklig synpunkt förvanskade tryckta protokollen). Utredningen omfattade sammanlagt en miljon expiratoriska stavelser (530.139 vokabler eller typografiska ord), hämtade från anföranden hållna under loppet av 9 år under innevarande århundrades tredje och fjärde decennier. Det bearbetade materialet var systematiskt fördelat på 866 diskussionsämnen, varvid riksdagen (båda kamrarna sinsemellan ungefär likformigt) och Stockholms stadsfullmäktige bidragit med vardera 400.000 stavelser samt kyrkomötet och Göteborgs stadsfullmäktige med vardera 100.000 stavelser. Mellan dessa fyra huvudgrupper kunde jämförelser anställas i växlande kombinationer.

Det moderna debattspråket visade sig bl. a. ha alltmera sammansmält med och övergått i (det bildade) samtalsspråket. Visserligen förelåg en tydlig tendens till bruk i somliga fall av onödigt långa sammansättningar och längre uttryck i stället för kortare och lika pregnanta sådana. Denna tendens kunde förmodligen i ett flertal fall förklaras ur talarnas benägenhet att på så sätt skaffa sig vilopunkter, vinna tid för utformandet av en följande tanke. Men vad uttalet beträffade märktes en utpräglad och genomgående överensstämmelse med samtalsspråket.

Efter föredraget lämnade amanuensen Bengt Helger ett meddelande rörande en inom socialstyrelsen pågående utredning angående *hembiträdernas arbetsförhållanden*.

Vid föreningens vårsammanträde den 30 maj 1934 höll byrådirektören Tor Jerneman ett kåserande föredrag över ämnet: »*Falsk statistisk slutledning*», varvid talaren med ett stort antal exempel belyste sådana misstag, som icke-fackmannen ofta begår vid studiet av statistiska uppgifter.

Dessutom lämnade byråchefen Bertil Nyström ett meddelande rörande *Royal Statistical Society's 100-årsjubileum och Internationella statistiska institutets session i London under april månad 1934*.

F. A.

Tidskriftsöversikt.

AV BROR GÖSTA CEDERSTRÖM.

- Svensk juristtidning.** Sthm. 1934. H. 5 (okt.). *Ahnlund, N.*, 1634 års regeringsform. Ett 300-årsminne. s. 437—52.
- Notiser från Arbetarnas kulturhistoriska sällskap.** Sthm. 1934. No 4. *Lindgren, J.*, Ungdomsrörelse och partiopposition. s. 49—59.
- Tiden.** Sthm. 1934. No 9 (sept.). *Vanner, A.*, Landstingsvalens möjligheter. s. 425—33. — *Anders, A.*, Tyska folkomröstningen. Tysklands utväg. s. 459—63.
- Finsk tidskrift.** Hfors. 1934. T. 117. H. 1/2 (juli—aug.). *Nordström, W. E.*, Nationalismen i samtiden. s. 3—21.
- Historisk tidskrift för Finland.** Hfors. 1934. H. 2. *Nordenstreng, S.*, L. Meckelins politiska personlighet. s. 51—75. — *Hornborg, E.*, Ständermötet i Helsingfors år 1616. Några reflexioner. s. 76—84.
- Tidskrift, utg. av Juridiska föreningen i Finland.** Hfors. 1934. H. 5. *Willgren, K.*, 1634 års regeringsform. s. 283—91.
- Gads danske Magasin.** Khvn. 1934. Okt. *Paludan, H. A.*, De nye Strömninger i Spanien. s. 516—24.
- Historisk Tidsskrift.** Khvn. R. 10. Bd 2. H. 4/5 (1934). *Steenstrup, J.*, Flertal og Mindretal. En Undersøgelse om Afstemning og Valg i Danmark i ældre Tid. s. 449—83.
- Socialt Tidsskrift.** Khvn. 1934. No 7 (Juli). *Geiger, T.*, Nationalsocialismens Fremtidsbillede. s. 245—57.
- Tilskueren.** Khvn. 1934. August. *Leistikow, G.*, Östrig, det evige Spørgsmaal. s. 124—34.
- Dansk Udsyn.** Kolding. 1934. H. 5. *Alkaersig, S.*, Folkestyrets Fornyelse. s. 322—33.
- Ökonomi og Politik.** Khvn. 1934. No 2 (April Kvartal). Saarspørgsmaalet. s. 124—36. — Engelske Valgresultater. s. 150—51.
- Historisk tidsskrift.** Oslo. 1934. Bd 30. H. 1. *Koht, H.*, Artikelen om Noreg i den danske handfestninga frå 1536. s. 1—18. — To taler i Riksforsamlingen 1814. Georg Sverdrups tale 13. mai [medd. av] *S. Steen*. Admiral Fabricius's tale 20. mai [medd. av] *H. Kohl*. s. 46—53.
- The Fortnightly.** Lond. 1934. No 811 (July). *Brogan, D. W.*, The [American] President and politics. s. 12—23. — *Carter, W. H.*, Politics in transition. s. 55—64. 812 (August). *Carr, Ph.*, The French political maze. s. 151—60. 813 (Sept.). *Gedye, G. E. R.*, Austria's dark outlook. s. 257—72. 814 (Oct.).

Bentwich, N., An Imperial link? [The Judicial committee of the Privy council.] s. 407—15.

The American journal of international law. Wash. 1934. No 3 (July). *Potter, P. B.*, Inhibitions upon the treaty-making power of the United States. s. 456—74.

Liberal magazine. Lond. 1934. No 491 (August). The Labour party's programme of action. s. 340—46.

The American Mercury. New York. 1934. July. *Sokolsky, G. E.*, America drifts toward fascism. 257—64. — *Chamberlin, W. H.*, Joseph Stalin and his aides. s. 315—27. August. *Cole, G. D. H. & M.*, Parliamentarism and democracy. s. 460—67. Sept. *Turano, A. M.*, Mussolini is tottering. s. 25—33. — *Briffault, R.*, France changes her constitution. s. 93—99. Oct. *Bouton, S. M.*, Why Germany endures Hitler. s. 149—57.

The nineteenth century. Lond. 1934. No 689 (July). *Hogg, Q.*, National or conservative? s. 29—38. — *Robinson, Ph.*, The agony of Spain. s. 53—64. No 691 (Sept.). *Hood, J. D. L.*, The Australian elections. s. 239—46.

The political quarterly. Lond. 1934. Vol. 5. No 4 (Oct.—Dec.). *Boothby, R.*, Political parties and the next election. 1. Prospects for the national government. s. 459—68. — *Dalton, H.*, The labour party's proposals for the reform of parliamentary procedure. s. 469—79. — *Wedgwood, J. C.*, A history of Parliament and of public opinion. s. 506—16. — *Mirkine-Guetzevitch, B.*, Recent developments in laws, constitutions and administration. The new Austrian constitution. s. 562—70.

Political science quarterly. New York. 1934. Vol. 49. No 3 (Sept.). *Sandelius, W.*, Dictatorship and irresponsible parliamentarism — a study in the government of Sweden. s. 347—71. — *Wilson, E. G.*, A relativistic view of sovereignty. s. 386—410.

The contemporary review. Lond. 1934. No 825 (Sept.). *Samuel, H.*, Liberty, liberalism and labour. s. 257—67. — *Mander, G.*, The parliamentary scene. s. 268—75. No 826 (Oct.). *Hearnshaw, F. J. C.*, Democracy or dictatorship. s. 431—38.

The English historical review. Lond. Vol. 49. No 195 (July 1934). *Morris, W. A.*, The date of the 'Modus tenendi parliamentum'. s. 407—22. — *Chrimes, S. B.*, 'House of Lords' and 'House of Commons' in the fifteenth century. s. 494—97.

The quarterly review. Lond. 1934. No 521 (July). *Molson, H.*, The problems of Malta. s. 127—43. — *Cranborne*, Conservatism and the national government. s. 158—71.

Review of reviews. New York. 1934. July. *Shaw, A.*, Party policies in the coming election. s. 9—13. — *Shaw, R.*, Coup d'état in Bulgaria. s. 44—45. August. *Clapper, R.*, Democratic machine builders. s. 20—23. September. *Clapper, R.*, Outside the fold. s. 32—35. October. *Shaw, A.*, What will he [Roosevelt] do with his victory? s. 21—26.

The round table. Lond. 1934. No 96 (Sept.). The Blackshirts. s. 717—31. — Crisis in the Canadian constitution. s. 803—19. — Irish Free State. Mr de Valera's progress. s. 829—49. — Canada. Conservatism on the brink. s. 868—78. — South Africa: political melting pot. s. 897—905.

Annales d'histoire économique et sociale. Paris. 1934. No 28 (juillet). *Borkenau, F.*, Fascisme et syndicalisme. s. 337—50.

Bulletin de la Société d'études législatives. Paris. 1934. No 2 (avril—juin). Projet de loi sur la promulgation des lois, la publication des lois et décrets, des actes administratifs autres que les décrets, et des traités ou accords internationaux. s. 175—79.

Bulletin de la Société de législation comparée. Paris. 1934. No 2 (avril—juin). *Revol, R.*, Note sur la réglementation et l'organisation provisoires des pouvoirs publics dans la république Libanaise. s. 243—50.

Le mois. Paris. 1934. 43 (¹/₇—¹/₈). Les événements d'Allemagne, leur sens et leur portée. s. 22—31. — La tragédie viennoise. s. 31—35. — Le bilan des premiers mois de «l'expérience» Doumergue. s. 40—45. — Belgique. Des pouvoirs spéciaux au gouvernement de Broqueville. s. 46—48. 44 (¹/₈—¹/₉). Mort d'Hindenburg et «naissance» du III:e Reich. s. 25—36. — La question autrichienne et l'ordre européen. s. 37—47.

Le monde slave. Paris. 1934. No 5 (mai). *Martel, R.*, La politique nationale des soviets en Ukraine. s. 313—20. No 6 (juin). *Fournol, E.*, L'Europe centrale et l'hitlérisme. s. 321—46.

Revue des deux mondes. Paris. 1934. 1:er août. ***Le glissement de l'état. 4. Six mois réparateurs. s. 536—47. 15 sept. *Richet, Ch.*, Le vote familial. s. 381—89.

Revue du droit public. Paris. 1934. No 2 (avril—juin). *Battelli, M.*, Problèmes constitutionnels irlandais. s. 177—207. — *Dupond, O.*, La réglementation de la responsabilité politique ministérielle. s. 208—20. — *Jèze, G.*, La crise politique française. s. 221—37. — *Pelloux, R.*, Les partis politiques dans les constitutions d'après-guerre. s. 238—66. No 3 (juillet—sept.). *Aubry, M.*, Chronique constitutionnelle étrangère. Les modifications apportées par le régime national-socialiste aux institutions politiques du Reich et des pays allemands. s. 466—502.

Revue politique et parlementaire. Paris. 1934. No 476 (10 juillet). XXX, Ce que représentent les anciens combattants. s. 3—9. — *Lachapelle, G.*, La réforme électorale. s. 10—23. — *Dietz, J.*, Jules Ferry et les traditions républicaines. 2. La société républicaine. s. 100—11. — *Mirkine-Guetzévitch, B.*, Chronique constitutionnelle. Révisions constitutionnelles en Estonie, en Pologne et en Autriche. s. 133—43. No 477 (10 août). *Marvaud, A.*, Le conflit entre Madrid et la généralité de Catalogne. s. 241—49. — *Dietz, J.*, Jules Ferry et les traditions républicaines. 3. La laïcité [forts.]. s. 297—311. No 478 (10 sept.). *Pic, P.*, Le corporatisme contemporain. s. 393—410. — *Dietz, J.*,

Jules Ferry et les traditions républicaines. 4. La bataille des congrégations. s. 495—513.

Archiv des öffentlichen Rechts. Tüb. N. F. Bd 25. H. 2 (Juli 1934). *Schmid-Burgk, E. M.*, Minderheitenrecht als politisches Recht. s. 129—77. — *Gürke, N.*, Die österreichische »Verfassung 1934«. s. 178—255. H. 3 (August). *Cybichowski, S.*, Der Entwurf der neuen polnischen Verfassung. s. 316—40.

Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie. Berl.-Grunewald. Bd 27. H. 4 (Juli 1934). *Del Vecchio, G.*, Die Krise des Staates. s. 437—62.

Ungarische Jahrbücher. Berl. & Lpz. 1934. Bd 14. H. 1/2 (Mai). *Gratz, G.*, Jakob Bleyer als Politiker. s. 24—30. — *Török, A.*, Jakob Bleyer als Nationalitätenminister. s. 35—45.

Deutsche Juristen-Zeitung. Berl. 1934. H. 15 (1. August). *Schmitt, C.*, Der Führer schützt das Recht. s. 945—50. — *Huber, E. R.*, Die Einheit der Staatsgewalt. s. 950—60.

Nation und Staat. Wien. Jahrg. 7. H. 10/11 (Juli—August 1934). *G. B.*, Das Problem Nation und Staat in der Tschechoslowakei. s. 629—49.

Deutsche Rundschau. Lpz. 1934. August. *Bogner, H.*, Geistiges Schaffen und politisches Führertum. s. 79—84.

Stimmen der Zeit. Freib. i. B. 1934. Bd 127. H. 11 (August). *Schuster, J. B.*, Autoritärer Staat und staatliche Autorität. s. 322—29. — *Löwenstein, F. v.*, Die französische »Action populaire«. s. 355—56.

Verwaltungsarchiv. Berl. 1934. Bd 39. H. 3. *Maier, A.*, Die verfassungsrechtliche und staatspolitische Stellung der deutschen Wehrmacht. Ein Überblick über die Jahre 1919—1934. s. 265—315. — *Krieger, H.*, Das Rassenrecht in den Vereinigten Staaten. s. 316—31.

Zeitschrift für Politik. Berl. 1934. H. 6 (Juni). *Ihlefeld, K.*, Entstelltes Frankreich. s. 319—33. — *Braunias, K.*, Die Verfassungsentwicklung der Staaten Europas (Bericht über das Jahr 1933 und das erste Halbjahr 1934). s. 334—61. H. 7/8 (Juli/Aug.). *Rabl, K. O.*, Die verfassungsrechtliche Lage Österreichs. s. 437—50.

Zeitschrift für öffentliches Recht. Wien. 1934. Bd 14. H. 3 (Juni). *Pfister, K.*, Verhältniswahl, Parteienstaat und Einparteienstaat. s. 352—70. H. 4 (Sept.). *Loewenstein, K.*, Eine Verfassung im Mikroskop. Staatsrechtliche Betrachtungen zu den Verfassungswirren in Andorra. s. 417—44. — *Kirchheimer, O.*, Zur Geschichte des Obersten Gerichtshofes der Vereinigten Staaten von Amerika. s. 445—58. — *Szászy, S. v.*, Die parlamentarische Mitwirkung beim Abschluss völkerrechtlicher Verträge. s. 459—86. — *Svoboda, A.*, Völkerrecht bricht Landesrecht. s. 487—531.

Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. Berl. & Lpz. 1934. Bd 4. No 3 (Juli). *Csekey, S. v.*, Die Verfassungsänderung in Estland. s. 582—96. — Österreich. Verfassung 1934 [text]. s. 706—51.

L I T T E R A T U R G R A N S K N I N G A R

NILS AHLUND: *Ståndsriksdagens utdaning 1592—1672*. (Sveriges Riksdag. Förra avd. Band III.) Sthm 1933. 591 s.

En författare, som prövar uppgiften att skriva svensk riksdags-historia, ställes inför en rad av svårigheter, vilka knappast i full utsträckning voro förutsedda, när det stora jubileumsverket plan-lades. All institutionshistoria erbjuder en särskild och grundläg-gande vansklighet, nämligen den att undvika att göra ramen för vid eller för trång. Huvuduppgiften — att skriva institutionens historia och ingenting annat — måste strängt fasthållas, men samtidigt är det nödvändigt att medelst allmän inplacering göra institutionens väsen och utveckling historiskt förstådda. Frestelsen att skriva den svenska riksdagens historia i form av en Sveriges historia ur riks-dagens synpunkt måste bli starkare ju mer central och betydelse-full roll riksdagen spelat i vår historia. Ja, det förefaller som om uppgiften, när det gäller vissa epoker, vore olösbar, åtminstone om man framställer krav på full motsvarighet mellan rubrik och inne-håll. Hur vore det möjligt att allsidigt skriva om »Sveriges rege-ring» utan att skriva en slags »Sveriges historia». Det gäller för en författare att träffa ett val, att bestämma, vad han vill vinna och vad han vill *offra* samt göra sig hård mot snusfnuftiga recensenter, som gå på spår efter »obeaktade synpunkter».

När Sveriges riksdag historiskt behandlas, tillkomma i fråga om kompositionen åtskilliga överväganden av synnerligen stor vikt. Man skall skriva riksdagens historia — icke riksdagarnas, icke riks-dagsfrågornas, icke heller riksdagsmännens eller riksdagsgrupper-nas historia — och dock måste något av allt detta senare vara med. Liksom, när ett lands öden skola skildras, det är oundgängligt att söka en huvudsynpunkt och låta allt grupperas omkring denna, så måste också i en riksdagshistoria tyngdpunkten läggas på en fixering av institutionens ställning i statslivet, dess rättsposition och faktiska verksamhetsområde. En självklar bakgrund och inramning bli alla de politiska, sociala och ekonomiska sammanhang, som sätta sin prägel på hela rikets historia. Huvudsvårigheten blir att icke låta de rikshistoriska reala sammanhangen komma i förgrunden och fördunkla själva institutionens historia.

Det har visat sig oundgängligen nödvändigt att som utgångs-punkt för en riksdagshistorisk framställning taga en någorlunda bred, kronologisk skildring. Ett försök att såsom huvudmoment

lägga fram en systematisk utredning, disponerad efter konstitutionella huvudsynpunkter (lagstiftning, bevillning etc.), skulle leda till en förlust av något väsentligt. Man skulle komma att sakna en konkret allmänbild av riksdagens historiska utveckling. (Svensk författningshistoria kan med lika liten fördel disponeras efter liknande grunder, om avsikten är att vinna överblick och totalsyn.) Men det gäller givetvis att undvika ett uppradande av kortfattade riksdagsmonografier. Skildringen måste för varje steg, som tages, inriktas på de moment, som föra framåt och innebära en utveckling; samtidigt måste det kontinuerliga, det likartade åtminstone markeras, så att genom hela framställningen en verklig bild av riksdagens historia avtecknas. I — för författaren — lyckligaste fall föreligger en epok, då de flesta riksmöten utgöra krispunkter för riksdagens historia, antingen i dess helhet eller på ett speciellt område. Det finnes då möjligheter att genom framhävande av vissa frågor under en riksdag samt genom frångående av det kronologiska sammanhanget under teckningen av det enskilda riksmötet få fram en disposition, som dels framhäver de konstitutionella huvuddragen under hela epoken och samtidigt i huvudsak fasthåller det kronologiska schemat. I den mån detta program icke går att genomföra på grund av i själva sakens natur liggande förhållanden, framter sig kravet på att en systematisk sammanfattning av de konstitutionella förhållandena gives efter det kronologiska partiet.

Man måste erkänna, att professor Ahnlund, som skrivit riksdagens historia 1592—1672, haft särskilt stora svårigheter att övervinna, icke blott på grund av materialets omfattning och art utan kanske framför allt, när det gäller kompositionsproblemet. Arbetets undertitel, »ståndsriksdagens utdanning», antyder klart, var den grundläggande svårigheten ligger. Det är under 1600-talets förra hälft, som riksdagen, både med hänsyn till organisation och rättigheter, får bestämdhet och skapnad. Möjligheterna och uppslagen växla under riksdagens egen utveckling, de sociala striderna och motsättningarna i landet återspeglas på ett omedelbart sätt i ståndsstriderna vid riksdagarna, och under själva revolutionsepoken vid 1500-talets slut sammanfaller, snart sagt, rikets och riksdagens historia. Härtill kommer, att formellt fixerbara utgångspunkter för bedömningen av riksdagens ställning i statslivet saknas. Arbetet måste s. a. s. skapa sin egen bas, ty den stora frågan om vad en svensk riksdag till sitt ursprung egentligen är, har ännu icke besvarats. Det är möjligt att rotträdarna skola visa sig månggreniga och infiltrerade i varandra. Den önskvärda begreppsmässiga genomlysningen av rotsystemet är emellertid inte gjord, och riksdagens historia under tiden närmast före 1592 är ännu icke publicerad. Det är därför mycket klokt, när författaren till nu föreliggande del avstått från att giva en samlad analys av samtidens växlände uppfattningar om riksståndens principiella ställning i samhället.

Författaren har valt att först följa riksdagens historia krono-

logiskt. Med synnerligen stor skicklighet har han underordnat kapitlen under större samlingsrubriker, vilka giva sakliga huvudsynpunkter som stomme vid studiet. Först skildras »riksdagens brytningstid», och däri innefattas också Karl IX:s tid efter den egentliga tronbestigningen fram till 1611. Därefter följer en avdelning om »riksdagens organisationstid», naturligt inramad av 1611 års kungaförsäkran, riksdagsordningen 1617, riddarhusordningen 1626 och regeringsformen 1634. Nästa huvudavdelning »riksdagen under ståndsstriden» omfattar åren 1634—1660. Perioden innefattar såväl tiden för Axel Oxenstiernas överlägsna ledning av riksdagsförhandlingarna under förmyndartiden som det upprörda skede, då drottning Kristina, man skulle kunna säga virtuoslöst, utnyttjade regeringsmaktens traditionella övertag och den ökade splittringen mellan stånden till främjande av sina dynastiska planer. Slutligen skildras ständernas emancipation och »parlamentariska begynnelse» under Karl XI:s förmyndarstyrelse 1660—1672.

Huru fruktbringande än denna moderna genomarbetning av vår inre historia ur riksdagshistorisk synpunkt är, synes det dock anmäla som om förf. i stort sett nått sina viktigaste resultat inom den påföljande huvudavdelningen om »riksdagsskicket». Riksdagens representationsformer och arbetsformer få under den behandlade epoken en i egentlig mening grundläggande utbildning, och om än det avsedda partiet ur ren nöjesläsningssynpunkt givetvis inte intager främsta platsen, äro förvisso dess utredningar av synnerligen stort värde. Särskilt intresse äger partiet om *utskottsväsendet*, som återspeglar både emancipationen från regeringsledningen och frångäendet av de primitiva former för kommunikation mellan regering och stånd, som 1617 års riksdagsordning, trots revidering i sista stund, stadgade. Möjligen skulle man ha kunnat önska ett skarpare och tydligare markerande av korrespondensen mellan detta parti och motsvarande synpunkter i den allmänna kronologiska avdelningen.

Den som skriver dessa rader, känner rätt väl de speciella svårigheter, som möta en riksdagshistoriker, och har alls ingen anledning att döma — än mindre hårt döma — riksdagens historia 1592—1672. Men det är dock svårt att undertrycka den — måhända diskutabla — uppfattningen, att det skulle ha varit möjligt att med fördel från den kronologiska avdelningen avskilja en hel del stoff, som främst har med riksdagens s. a. s. yttre apparatur att göra, och i stället göra partiet om riksdagsskicket något fylligare och mindre försett med antydande hänvisningar bakåt. Man torde kunna hävda, att det första partiet skulle ha vunnit på en större koncentration till de politiska och konstitutionella huvuddragen. Men detta är i mycket en fråga om smak och förmåga — hos läsaren. Den rent fysiska konditionen vid läsningen spelar en stor roll, likaså förhandskunskaper och intresse, och en recensent bör lämpligen försöka skilja på å ena sidan egen bekvämlighet vid strävan att söka se en författares forskningsinsatser samt huvudresultat och å den

andra verkliga svårigheter, som framställningen som sådan bereder härvidlag. Det må också vara en självbekännelse, då recensenten nödgas tala om, att först den andra genomläsningen av bokens huvudparti resulterade i intryck, som möjliggjorde — en recension. Å andra sidan måste man medgiva, att det, med hänsyn till bristfälligheten i äldre litteratur, ligger ett bestämt värde i att få en så vederhäftig och skarpsynt redovisning för de enskilde riksmötenas historia som prof. Ahnlund har givit. Och vad som är omistligt och verkligt beundransvärt, är den sällsynt säkra ledning, som givits vid teckningen både av den utrikespolitiska och av den sociala och ekonomiska bakgrunden till riksdagsförhandlingarna. Ej blott under själva revolutionstiden på 1590-talet utan även i fortsättningen under vår stormaktstids uppgångs- och höjdsperiod är vår inre historia på ett så intimt sätt förbunden med riksdagens, att kravet på oavbruten belysning av de inbördes sammanhangen blir särskilt starkt. Man må blott akta sig för att draga slutsatsen, att det vore fördelaktigt och riktigt att i alla partier av riksdagens historia eftersträva samma proportioner.

Det är många partier i det digra verket, som äga ett sådant intresse, att de vore värda diskussion i en tillfredsställande anmälan. Här skola endast upptagas ett par punkter, som föranlett någon speciell eftertanke. Vid läsningen av bokens första parti »Tidsmotsatserna och deras första utlösning» frapperas man av den starkt sakliga tonen. Författaren har synbarligen bemödat sig att vid framställningen av det upprörda tidsskedet låta händelserna tala för sig själva och hålla subjektiva bedömningar möjligast fjärran. Måhända är det hertig Karls bisarra och dubbeltidiga gestalt, som främst uppkallat både till försiktighet och nybedömning. Man märker till en början icke, att författaren vill betona några nyheter i uppfattningen om hertigen, men till sist blir det tydligt, att han i allmänna karakteristiker direkt reagerar mot äldre uppfattningssätt. Han vill framhäva det patrimonieella, privaträttsligt färgade inslaget i Karls statsåskådning och menar, att denna har sin kärnpunkt i hertigens syn på sig själv som Sveriges rikets arvfurste i kraft av arvföreningen och faderns testamente. Vidare betonas Karls människoförakt och hans bitterhet över den svenska nationens outrotliga trolöshet och osämja. »Hans sympatier och antipatier bestämmas varken av demokratiska eller strängt patriotiska böjelser» — i detta omdöme torde ligga inneslutet något väsentligt av det nya i uppfattningen om Gustaf Vasas yngste son, som förf. vill ha fram. Samtidigt påpekas, att hertigen betraktade sig själv som ett stånd i riket och att han ville stå fast samman med »de andre rikens ständer». Bönderna borde, säger Karl 1594, göra gemensam sak med hela riket »att alle måtte som en kedja tillhopa hänga och samhällelige vara». Gentemot denna idealbild av Karl IX:s folkliga statskonst ställer Ahnlund upp verklighetens mera sammansatta och splittrade bild, och han betonar, att något av den födde självhärskarens later stundom framlyser både i den furstlige folkledarens kamp

mot det »absoluta» kungadömet och ännu mer i hans vidräkning med riksrådet. Det revolutionära, från samtidens uppfattning av författningensliga rättsståndpunkter ofta avvikande i Karls tillvägagångssätt markeras.

Allt detta är synpunkter av stort värde. Man hade blott önskat, att en så pass nyorienterad totaluppfattning hade förbundits med en mera markant och utförlig statsrättsteoretisk analys. Visserligen hävdar förf., säkerligen med all rätt, att Karl alls icke var någon teoriernas man. Men man skulle våga paradoxen, att ju mer en statsman är renodlad realist, desto mer förtjänar hans egen och hans samtids teori att analyseras. Ty ju större oklarhet, som råder i en människas tankevärld, och ju mer ogenerat teorierna böjas efter ögonblickets krav, desto större anledning finnes det att syna händelserna och handlingarna i sömmarna. — Författaren kommer senare in på Gustaf II Adolfs statsåskådning och ställer dennes uppfattning av konung och ständer såsom innehavare var för sig av ursprungliga och grundläggande befogenheter i relation till Karls idéer samt hävdar, att den är »ett förädlat skott från samma stam som faderns» i sitt betonande av endräkt och gemensam pliktuppfyllelse. Just därför att släktskapen här betonas, hade det varit av värde att få en mera fullständig teckning även av den stam, från vilken det ädla såväl som det mindre ädla skottet växt fram.

Synnerligen intresseväckande är också Ahnlunds framhållande av divergensen i förhållandet mellan Karl och ständerna under den äldre revolutionära epoken och under den tid, som följde efter tronbestigningen. I anslutning till de synpunkter, som anlagts i den inledande karakteristiken, understryker han, att man ej bör räkna med någon principiell adelsfientlighet hos Karl och vidare, att den äldre nära förbindelsen mellan honom och folkmenigheterna i stor utsträckning under det senare skedet upplöstes. — Av särskild betydelse för perspektivet på riksdagens historia under hela den skildrade epoken är understrykandet av den grundläggande praktik, som nu fullt konsekvent bedrevs och som gick ut på att under alla förhållanden behålla både initiativ och väsentligt avgörande hos regeringen. Trots att ständernas både faktiska betydelse och självkänsla ökades i särdeles hög grad under Karl IX:s tid och trots att riksdagen i gemen fick sin beskärda del vid 1611 års formellt konstitutionella genombrott, blir regeringsledningen det avgörande draget i riksdagens historia ett halvt sekel framåt. Gustaf II Adolf är även härvidlag faderns arvtagare, och Axel Oxenstierna, som 1611 varit den konstitutionella fixeringens främsta pådrivare, kommer till sist att helt och fullt acceptera systemet och t. o. m. driva det till en viss fulländning.

Ju mer utpräglad regeringsledningen varit under riksdagens äldre skede, desto betydelsefullare ter sig den ständeremancipation, som, visserligen inte utan förberedelser, sättes in efter Karl X Gustafs död. Författaren har ställt utvecklingen här i skarp relief, och utredningen om additamentet 1660 och den säregna, frihetstiden före-

bådande parlamentariska begynnelsen 1660—72 hör till bokens allra bästa partier. Ståndsstridens skärpa hade tydligen framdrivit ett allmänt behov hos ständerna att på den konstitutionella vägen hävda sina intressen, och när omyndig konung saknas och en Axel Oxensternas ledarepersonlighet icke längre finnes, skapas genom tillägget till regeringsformen de rättsliga utgångspunkterna för ett betydelsefullt, regelbundet, positivt riksdagsinflytande på riksstyrelsen. Adeln går i spetsen, och de högre ofrälseständerna stödja aktionen, så långt den icke går en myndig konungs rätt för när. Det är här icke fråga om parlamentarism i vanlig och modern betydelse, men den tendens, som under följande sekel skulle leda till först en frondering från riksdagens sida mot regeringsmakten och sedan till snart sagt en erövring av denna, framträder klart och tydligt. Då frihetstidens »parlamentarism» under alla omständigheter måste stå i centrum för uppmärksamheten vid studiet av den svenska riksdagens äldre historia, påkallar dess förspel under 1600-talet ett särskilt intresse. Icke minst gäller detta utskottsorganisationen. En intensiv analys av detta förspel bör kunna ge väsentlig ledning vid bedömandet av det omstridda frihetstidsproblemet.

Med rätta ägnar förf. både i den kronologiska och i den systematiska avdelningen mycken uppmärksamhet åt frågan om lagstiftningen. Värdefullt är särskilt påpekandet av att själva frågan om den allmänna lagstiftningen ur konstitutionell praxis' synpunkt faktiskt spelar mindre roll under hela epoken. Man lever i föreställningen om lagens orubblighet i väsentliga stycken, och även om frågan om lagens revidering ständigt är aktuell och ständernas medverkan vid en slutlig lösning är självklart förutsatt, blir det dock de till innebörden oändligt skiftande lagfrågorna vid sidan om den allmänna lagen, som bli föremål för regeringens och ständernas förhandlingar. Fråga är, om inte en mera minutiös analys av såväl förhandlings- som beslutsformer här skulle ha kunnat leda till mera genomgripande resultat. Tiden är dock helt och hållet grundläggande för riksdagens medverkan vid lagstiftningen, och såväl när det gäller 1682 års konstitutionella avgörande på detta område som i fråga om uttryckssätten i vissa delar av frihetstidens första grundlagsstiftning, stå viktiga frågor alltjämt öppna, delvis beroende på att ett intensivt inträngande i 1600-talets praxis och begrepp icke kommit till stånd. Värdefullt hade det också varit, om förf. hade upptagit till behandling frågan om vad man 1617 vid riksdagsordningens tillkomst egentligen tänkt sig för räckvidd för de frågor, som skulle behandlas av konung och ständer gemensamt på ett sådant sätt, att konungen till sist ägde att acceptera de ståndsvar han fann »bäst».

Ingen begär emellertid, att ett arbete som detta skall vara uttömmande. All anledning finnes att vara djupt tacksam för alla de resultat, som föreligga. Med sina direkta nyvinningar och självständiga sammanställningar har boken ett utomordentligt värde. Den kommer länge att få direkt betydelse inom vår historiska

litteratur, och läsarens till en början starka längtan efter skarpare pedagogiska markeringar förtages till sist av känslan för värdet av en vetenskaplighet och en klok återhållsamhet, som håller måttet.

Georg Landberg.

S. NORRMAN: *Mantalsskrivning*. Handbok. Norstedt & Söner, Sthlm 1933. 258 sid.

Denna handbok, vars företal är dagtecknat 30 okt. 1933, är utarbetad efter samma principer som den 1931 utgivna och av mig i denna tidskrift 1932 anmälda handboken »Fattigvårdsprocessen». Den förtjänar också samma lovord som denna och utgör en god handledning såväl i den materiella mantalsskrivningsrätten som i processen rörande mantalsskrivningsmål. Vad den senare angår, behandlas frågan därom i fjärde kapitlet, som efter en inledning rörande parterna i mantalsskrivningsmål först redogör för processen hos Kon:s Bef:de i mål dels om rätt mantalsskrivningsort m. m. ej mindre i anledning av underställning än främst på grund av besvär, dels om bötesansvar, dels slutligen om vites föreläggande eller utdömande; därefter redogöres för processen hos kammarrätten kort, men koncist och på ett även för universitetsstudierna lämpat sätt.

De tre föregående kapitlen avhandla begreppet mantalsskrivning, mantalsskrivningsförrättningen samt rätt mantalsskrivningsort. I det första av dessa redogöres även för kyrkobokföringen i allmänhet liksom för de i Stockholm och Göteborg gällande avvikelserna härutinnan; av särskilt intresse är förf:s framställning beträffande stadskommuns område och socken å landet och jag kan i huvudsak här ansluta mig till de av förf. hävdade meningarna. I andra kapitlet avhandlas först de förberedande åtgärderna för mantalsskrivningsförrättningen, varvid förf. tillika redogör för de s. k. förskrivningarna, och därefter mantalsuppgifternas lämnande samt till sist den egentliga förrättningen och efterföljande åtgärder. Av stort intresse är också förf:s redogörelse för rätt mantalsskrivningsort, varom emellertid i olika stycken olika meningar kunna hävdas — förf. har icke alltid själv tagit bestämd ståndpunkt till dessa. Vad särskilt hustruns mantalsskrivning angår, är visserligen förf:s redogörelse för anledningen till och syftet med 1920 års ändring riktig, likaså förf:s erinran att man och hustru »numera kunna mantalskrivas å skilda orter», men man hade kunnat önska att förf. tillika betonat att ur offentlighetsrättslig synpunkt och särskilt med hänsyn till fattigvårdslagens bestämmelser om hustrus härledda hemortsrätt det riktiga är att fortfarande mantalsskriva hustru på samma ställe som mannen och att annat ej bör ske utan alldeles särskilda orsaker — här skulle möjligen viss hänsyn kunna tagas till vederbörandes önskningsar. Förf:s redogörelse för fall av dubbel och av blott skenbart dubbel bosättning är intressant, men praxis tarvar här en kritisk granskning, vartill förf. av naturliga skäl, då han

själv står mitt i praxis, icke funnit anledning. För de systematiskt ordnade och i sitt vederbörliga sammanhang redovisade rättsfallen är man förf. lika tacksam som för ett väl valt illustrationsmaterial, som ger liv och relief åt den teoretiska framställningen.

Boken avslutas med återgivande av de författningstexter, som i arbetet behandlats, och med ett utförligt sakregister. Arbetet bör med synnerlig fördel kunna användas, liksom det tidigare om fattigvårdsprocessen, vid den akademiska undervisningen i förvaltningsrätt, helst det i åtskilliga punkter är mera överskådligt och klart än det förra, något som i sin mån väl ock beror av ämnets egen beskaffenhet.

C. A. Reuterskiöld.

NATIONALEKONOMISK LITTERATUR

EDWIN CANNAN, *Economic scares*. King & Son. London 1933. 135 sid.

JOHN MAURICE CLARK, *Strategic factors in business cycles*. A publication of the National bureau of economic research in cooperation with the committee on recent economic changes. New York 1934. 238 sid.

K. S. ISLES, *Wages policy and the price level*. King & Son. London 1934. 256 sid.

ALF JOHANSSON, *Löneutvecklingen och arbetslösheten*. Bilaga 6 till Arbetslöshetsutredningens betänkande (Statens off. utredningar 1934: 2). Akademisk avhandling. Stockholm 1934. 162 sid.

JOHN H. KIRK, *Agriculture and the trade cycle, their mutual relations with special reference to the period 1926—1931*. King & Son. London 1934. 272 sid.

OSCAR MORGENSTERN, *Die Grenzen der Wirtschaftspolitik*. Beiträge zur Konjunkturforschung herausgegeben vom Österreichischen Institut für Konjunkturforschung, Nr. 5. Julius Springer. Wien 1934. 136 sid.

WILHELM RÖPKE, *Konjunktur och kriser*. Övers. från tyska av fil. lic. M. Bonow. Kooperativa förbundets bokförlag. Stockholm 1934. 202 sid.

ERICH SCHIFF, *Kapitalbildung und Kapitalaufzehrung im Konjunkturverlauf*. Beiträge zur Konjunkturforschung herausgegeben vom Österreichischen Institut für Konjunkturforschung, Nr. 4. Julius Springer. Wien 1933. 234 sid.

O. M. W. SPRAGUE, *Recovery and common sence*. John Lane. London 1934. 96 sid.

HARALD WESTERGAARD, *Hvor glider vi hen?* København 1933.

De arbeten, som nämnas här ovan, ha det gemensamma draget att de tillkommit på grund av den senaste stora depressionen. Och de söka alla kasta ljus på förändringarna i det ekonomiska livet

med tillhjälp av generella teoretiska resonemang, som i sin tur i större eller mindre utsträckning äro resultat av induktiv prövning. De försöka med andra ord sätta in världsdepressionen i sitt naturliga sammanhang, de söka tillämpa redan vunna erfarenheter på de senaste årens förändringar och efterforska i vad mån dessa data modifiera den tidigare anlagda åskådningen. De tillämpa med ett ord den vetenskapliga synpunkten på de socialekonomiska förändringarna, vilka alltså icke uppfattas som uteslutande av politiken helt beroende engångshändelser.

Förteckningen börjar och slutar med skrifter, som verka i särskilt hög grad tankeväckande. De äro skrivna av nationalekonomer, vilka besitta den överblick och den kritiska mognad, som endast vinnes genom ett långt liv i samhällsvetenskapens tjänst: Professor Cannan är den engelska nationalekonomiens nestor, och professor Westergaard intar som bekant samma position i vårt danska broderland. Professor Cannan vänder sig i sin bok mot den ofta öbefogade rädslan för följderna av 1) passiv handelsbalans, 2) otillräckliga arbetstillfällen, 3) otillräckligt sparande och 4) överbefolkning. I fråga om den förstnämnda av dessa varningsord, så kan det väl sägas att det väsentligen har historiskt intresse, ty den ekonomiska upplysningen har numera inpräntat skillnaden mellan betalningsbalans och handelsbalans. Men därtill komma förhållandet mellan ändringar på kort och på lång sikt: såsom det senaste årtiondets ekonomiska historia nogsamt uppvisar, kan det för ett lands ställning i det internationella kreditsystemet bliva mycket ödesdigert, om importen icke kan betalas med export av varor, sparkapital eller guld. Men först när man kommer till de båda följande frågorna blir man klart påmind om, att arbetslöshet och brist på sparande äro frågor, vilka i allra högsta grad sammanhänga med den period, som är föremål för undersökningen. Professor Cannan ser naturligt nog väsentligen sammanhangen »in the long run», men hela problemställningen blir oändligt mycket mera invecklad om man vill kombinera korttids- och långtidssynpunkterna. Hur en långtidsändring växer fram ur en viss momentan konstellation av sparvilja och investeringsförmåga, av likviditet inom bankväsendet och räntabilitet inom näringslivet är en fråga, som icke vunnit tillräckligt beaktande i den klassiska teorien, vilken över huvud taget sällan såg förändringarnas kausalitetsproblem. En skrift som professor Cannans bidrar i hög grad till att väcka intresset för en fördjupad problematik, ty det framgår tydligt nog, att man icke kan lösa korttidsproblemet med långtidsekonomiens regler i deras ursprungliga form. Vid Royal Economic Societys årsmöte 1933 slutade Professor Cannan sitt uppmärksammade anförande om »The need for simpler economics» med en hänvisning till alla de paradoxala dragen i dagens ekonomiska läge, och varnade för faran av »to find peace and contentment in neat equations and elegant equilibria». — Jämte de ekonomiska kriserna var den stora befolkningsökningen jämviktslärans sorgbarn. De periodiska kriserna — de först iakttagna

leden i det ekonomiska livets rytmik — och den våldsamma stegringen av folkmängden stämde icke med lärofädernas grundläggande tes. Professor Cannan visar i det sista kapitlet av sin bok, huru uppfattningen om befolkningsproblemet i grund förändrats under ett sekel. Han uppvisar även, huru hans år 1895 framställda prognos över den engelska befolkningsutvecklingen fram till 1951, vari den sannolika övergången till en stationär befolkning angives, i stora drag visat sig fullständigt riktig. (Naturligtvis riktades det kritik mot Cannans s. k. profetia av personer, som i motsats till vetenskapens grundsats »Att veta är att förutse», förklarade »att man naturligtvis inte vet något om framtiden».) Det är av stort intresse att läsa professor Cannans prognoser av 1895 och 1901, vilka i form av appendix avsluta boken.

Professor Westergaards skrift har den välgörande friskhet, som karakteriserar »an unbiased mind». Föremålet för hans granskning är huvudsakligen den senaste tidens danska penningpolitik och därmed sammanhängande frågor. Han går tillbaka till den för Nordens krispolitik avgörande septemberveckan 1931, då Bank of England övergav guldmyntfoten, och frågar sig, om den då inslagna vägen verkligen var den rätta. Att man icke genom valuta-depreciering inom ett antal länder kunde åstadkomma normalt konjunkturuppsving har numera blivit uppenbart: den amerikanska reflationspolitiken, som ju var en försenad och förstörad upprepning av det engelska experimentet, har därvidlag givit ett ganska tydligt svar. Det nuvarande konjunkturuppsvinget grundar sig säkerligen i någon mån på de monetära åtgärderna, men väsentligen torde det kunna återföras på det faktum, att saneringsprocessen efter 1929 års kris under 1932 hade nått botten. Huruvida det icke varit bättre om man år 1931 givit sig till tåls i stället för att ingripa med drastiska och odifferentierade botemedel kan icke med bestämdhet avgöras, men nog är det ett märkligt tecken, då den engelska krispolitiken kritiseras av en ledande samhällsforskare i Danmark — ett land, som ju genom inriktningen av sitt näringsliv är fast knutet till England. För dem som på hösten 1931 icke kunde delta i den allmänna glädjen åt krisens »botande» genom fastställandet av nya växelkurser, är professor Westergaards bok lika välkommen som betydelsefull.

Man kan i detta sammanhang även hänvisa till ett arbete av den kände amerikanske nationalekonomen prof. Sprague, »Recovery and common sence». Sprague var Bank of Englands ekonomiske rådgivare, då han av president Roosevelt kallades till Washington som det amerikanska finansdepartementets expert i frågor rörande penningväsendet. Denna post lämnade han dock snart, då han ej kunde underskriva den av den politiska majoriteten åstundade »reflationen» och i den nämnda boken lämnas en sammanfattande motivering för demissionen. Förf. påvisar, huru en *plötslig* ökning av de offentliga arbetena, som sålunda skola ersätta den starkt inskränkta privata företagsamheten, samt en penningpolitik, som helt

inriktar sig på den konsumtiva köpkraftens stegring, endast kan framkalla en situation, i vilken man endera måste genomföra en kontinuerligt påskyndad inflation eller också på nytt ställas inför kravet på en anpassningsprocess, men då av mycket större räckvidd än den ursprungligen erforderliga.

I Amerika har man under snart två årtionden varit sysselsatt med insamlandet av material för studiet av det ekonomiska livets förändrlighet: Statliga kommittéer och stora ekonomiska forskningsinstitut ha framlagt synnerligen omfattande berättelser över sina resultat, och man kan med visshet säga, att Förenta Staterna givit de ledande impulserna beträffande konjunkturstatistikens utveckling. Den statistiskt orienterade ekonomiens framsteg i Amerika har emellertid fört till, att de teoretiker som hämtat sina impulser från den europeiska, deduktiva ekonomien mycket starkt markerat sin särställning. Man kan i detta sammanhang hänvisa till Taussig och J. B. Clark samt bland de yngre till F. H. Knight. Det är därför särskilt intressant att läsa en konjunkturstudie av en amerikansk »jämviktsekonom». Professor J. M. Clark, som gjort sig känd och uppskattad genom ett antal klara undersökningar, av vilka »Studies in the economics of overhead costs» bör sättas främst, har nu framlagt en studie över konjunkturproblemet. Boken har karaktären av inledning till mera djupgående forskning. Med utgångspunkt i de av Persons m. fl. vunna resultaten beträffande olika ekonomiska faktorerers variationsbredd, läge inom cykeln och reaktionsstabilitet söker Clark komma fram till vissa oomstridda utgångspunkter för en positiv konjunkturteori. Hans tidigare starkt understrukna tes, att den löpande konsumtionens tillväxthastighet reglerar kapitalvarornas produktion — varigenom man skulle kunna förlika jämviktsekonomiens sats om konsumentens efterfrågan såsom oberoende variabel med konjunkturforskningens konstaterande av kapitalvaruutbudet som styrande faktor — skjutes nu mera i bakgrunden. Det gäller främst att söka skilja på aktiva och passiva faktorer, de som genom yttre inverkan kunna få att reglera rörelsen i önskad riktning och de som utan egen reaktion anpassa sig till cykeln. Clark konstaterar att den korta cykeln i amerikansk ekonomisk statistik för de senaste 75 åren haft en tydligt markerad medellängd av $3\frac{1}{2}$ år och han genomgår i tur och ordning de skilda faktorer, som kunna tänkas inverka på ändringarnas amplitud och utsträckning inom denna typiska cykel. Just därför att slutsatserna dragas med så stor försiktighet och även på grund av att tabeller och diagram lysa med sin frånvaro kan boken livligt rekommenderas åt de nationalekonomer, vilka i den ekonomiska statistiken och konjunkturstudiet se en fara för den deduktiva metoden inom nationalekonomien.

Den som är intresserad av att följa en doktrins eller en methods spridning från land till land har rika tillfällen att dra slutsatser vid studiet av konjunkturforskningens utveckling efter kriget. Med utgångspunkt i Mitchells och Persons' väsentligen ekonomiskt-sta-

tistiska undersökningar har det i alla kulturländer uppstått en omfattande litteratur om de ekonomiska förändringarnas natur; på mindre än två årtionden har den induktiva metoden brutit igenom även om vägen var banad av en sådan vägröjare som Jevons, vilken var ett halvt sekel före sin tid. Ett särskilt intressant område för ekonomisk, induktiv-deduktiv forskning utgör det länge debatterade problemet om sambandet mellan jordbrukets och industriens konjunkturer. Den moderna diskussionen av denna fråga inleddes av amerikanen H. L. Moore, vars teori visserligen måste betraktas som helt förfelad, men vars uppläggning av frågan icke desto mindre visat sig synnerligen fruktbar. Nya bidrag ha sedermera lämnats av ett flertal ekonomer och statistici och ett nyutkommet engelskt bidrag av J. H. Kirk är symptomatiskt för det allt mer ökade intresset för detta spörsmål. Kirk lägger huvudvikten vid variationer i jordbrukarnas köpkraft, och betraktar väsentligen de agrara förhållandena som oberoende variabler. Han underskattar därför industriens och kapitalmarknadens alltmer dominerande inflytande på jordbrukskonjunkturen. Nu är det något särskilt karakteristiskt för denna fråga, att den kräver en utomordentligt mångsidig granskning för att giva verkligt värdefulla resultat. Man måste vara väl insatt i de ekonomiska principerna, i jordbrukets och industriens arbetsmetod och speciella produktionsförutsättningar, i penningväsendets verkningssätt, vartill kommer nödvändigheten av en ekonomisk-historisk överblick, som förmår genomtränga de ständigt fortgående strukturella förändringarna. Sambandet mellan jordbrukets och industriens konjunkturer är sålunda ett problem, som ändrar karaktär med den ekonomiska utvecklingen och som av forskaren kräver sinne för skarp differentiering. Trots många försök att behandla denna uppgift, kan det sägas, att man ännu väntar på ett större syntetiskt arbete av detta slag. Den som vill giva sig i kast med uppgiften har funnit ett forskningsfält, som kan giva stor lön för mödan.

I flertalet kulturstater finnes det numera efter mönster av Harvard committee on economic research grundade konjunkturforskningsinstitut. Vissa av dessa — såsom det engelska — ha begränsat sig till publiceringen av ekonomisk månadsstatistik, andra — såsom det tyska — behandla därjämte i översikter och uppsatser många av näringslivets frågor från konjunktursynpunkt, medan slutligen andra, och då främst det österrikiska institutet, anknyta konjunkturstudiet till den centralteoretiska diskussionen. Österreichisches Institut für Konjunkturforschung har i sin skriftserie hittills utgivit två böcker av professor F. A. v. Hayek, vilka liksom flera konjunkturstudier före kriget hämta sin utgångspunkt i Böhm-Bawerks kapitalteori, som emellertid kombineras med den rent monetära teorien, enligt Wicksell, Fisher, Hawtrey och Mises. Jämte Cambridgeekonomen D. H. Robertsons tidigare framlagda skrift »Banking policy and the price level», som kan sägas efter kriget inleda den syntetiska riktningen, ha dessa båda arbeten av Hayek vunnit stort

beaktande i de senaste årens nationalekonomiska diskussion. Institutet har vidare utgivit ett par arbeten av Wienekonomen F. Machlup om kreditgivning och allmän krispolitik samt en studie av prof. Strigl, om kapital och produktion. Här vilja vi särskilt fästa uppmärksamheten på docenten Morgensterns arbete »Die Grenzen der Wirtschaftspolitik». Med utgångspunkten i de senaste årens diskussion framhåller förf. med all rätt, att man knappast skall lyckas, om man till in-the-long-run-ekonomiens lagar vill söka foga en »supplementär sanning», gällande för sammanhangen »in the short run». »Vielmehr wird es nötig sein, dem Zeitmoment in der Theorie endlich allgemein zur Geltung zu verhelfen, womit die Schwierigkeiten von selbst im Wegfall kommen, falls diese Weiterbildung der Wissenschaft gelingt.» Vid diskussionen av krispolitiken framhåller Morgenstern, att det under depressionen gäller att på allt sätt öka elasticiteten i de samhällsliga funktionerna och att en anpassningsprocess är lättare genomförbar under depressionen än under högkonjunkturen. Ett avslutande kapitel om nationalekonomiens mål och medel är särskilt att rekommendera för dem som kritisera den teoretiska ekonomien utan att någonsin ha penetrerat dess problemställningar och utan att ha insett teoriens faktiska, oavbrutna inverkan på ekonomiskt och politiskt handlande.

Av stort intresse är även E. Schiffs arbete om »Kapitalbildung und Kapitalaufzehrung im Konjunkturverlauf». Här har man det under de senaste åren oavbrutet diskuterade problemet om »felinvesteringer» ingående debatterat. Man skulle kunna invända att förf. icke fullt pregnant definierar kapitalbildningens begrepp och att han underskattar sambandet mellan konjunktur och progressivitet — ett studium av Schumpeters arbeten skulle säkerligen ha varit till nytta. Men fränsett dessa invändningar måste man säga, att Schiff på ett mycket klarläggande sätt behandlar orsakssambandet mellan konjunkturrell kapital-felledning, fallande räntabilitet, marknadsmässig värdeminskning, bokföringsmässig värdeminskning och produktionsmedlens fysiska förfall. Efterkrigsårens Österrike har onekligen bildat en god utgångspunkt för betraktelser över kapitalförintelsens natur och man kan vara förf. särskilt tacksam för, att han söker slå en bro mellan den teoretiska ekonomiens begrepp — t. ex. sparandebegreppet — och affärslivets terminologi. Hans analys av sparande- och investeringsstatistiken är också givande. Praktiskt-politiskt mynnar förf:s analys ut i en rekommendation av »den korta vägen» vid likvidering av oräntabla företag. Den falska optimism, som utmärkte den ekonomiska politiken under 1930 och 1931 har otvivelaktigt i hög grad förlängt den stora världsdepressionen. Hade kreditgivarna på ett tidigt stadium vågat genomföra en sanering, hade troligen många miljoner förlorade arbetsdagar kunnat inbesparas.

Professor Wilhelm Röpke har gjort sig bekant som en framstående nationalekonom på icke mindre än tre områden: inom den internationella handels teori, inom finansteorien och inom kon-

junkturteorien. Några år efter kriget utgav han en studie över konjunkturproblemet, vari han helt bortser från den dåtida övertygelsen, att konjunkturväxlingarna äro »a purely monetary phenomenon» och griper tillbaka på förkrigstidens uppfattning om kapitalbildningen som det centrala momentet. För ett par år sedan utgav han i serien »Wissenschaft und Bildung» sin didaktiskt upplagda bok »Krise und Konjunktur», som nu utkommit i svensk dräkt i Kooperativa Förbundets samhällsekonomiska bibliotek. Då jag recenserat den tyska originalupplagan i Zeitschrift für Nationalökonomie (Band IV, sid. 420—23), kan jag här inskränka mig till att konstatera, att de tre första av bokens fyra kapitel mycket väl lämpa sig som inledning till konjunkturteorien. Det i den svenska upplagan nytillkomna förordet och det avslutande kapitlet om krispolitiken, vilket på en gång vänder sig mot »förtroendets återställande», »reflation» och »restriktiv» krispolitik lida däremot av en viss oklarhet och av inre motsägelser. När man läser bokens sista mening, som reservationslöst utpekar kreditutvidgning såsom det bästa medlet att övervinna depressionen, får man samma intryck, som om man funne ett arbete över fredsfrågan avslutat med påpekandet, att det »bara» gäller att få till stånd allmän nedrustning. Man torde rättvisligen kunna säga, att det icke lyckats förf. att sammansmälta sin tidigare, mera teoretiskt begrundade kapitalbildningsteori med sin nya tydning av den »sekundära krisen» i kreditutvidgningens tecken. Slutligen må nämnas att översättaren förtjänar ett särskilt lovord för sin överflyttning av Röpkes goda form till lika god svenska. Noterna ha i den svenska upplagan i vissa fall kompletterats med hänvisningar till den svenska penningpolitiska diskussionen, varvid man dock uteglömt professor Davidsons och professor Lindahls betydelsefulla inlägg.

Ingen fråga har under de senaste årens ekonomiskt-politiska debatt givit anledning till så ivriga meningsutbyten som spörsmålet, om depressionen kan hävas genom stegrad köpkraft eller genom kostnadsreduktion — i det populära språkbruket uttryckt med termerna »reflation» resp. »deflation». Både Mr. Isles och docenten Johansson söka med stringent deduktion klara upp frågans verkliga innebörd och det kan om båda arbetena sägas, att de med avseende på problemställning och disposition äro klart konstruerade — vilket bör anses som en nödvändig förutsättning för ett samhällsvetenskapligt arbetes existensberättigande. Om båda arbetena gäller också, att den induktiva analysen är tämligen ytlig och att den icke kan sägas stödja den negativa tesen, att ändringar i lönenivån äro utan större inflytande på konjunkturutvecklingen. I Isles arbete finnes ett diagram (sid. 207), varav framgår, att det under perioden 1865—1910 inträffat sex konjunkturuppsving — d. v. s. stegringar i sysselsättningen inom fackföreningarna — och att samtliga dessa uppsving föregåtts av en fortskridande sänkning av nominallönen under 2—5 år. Karakteristiskt nog diskuterar förf. icke detta förhållande. I Johanssons avhandling uppvisas på ett utmärkt sätt

det grundlösa i Rueffs »lag» om sambandet mellan reallön och arbetslöshet efter kriget — ett samband som bara beror på prisnivåns ändringar — men den egna slutsatsen grundas på variationen av den reala timlönen inom det svenska näringslivet, då intresset just med förf:s uppläggning borde ha inriktats på nominallönens ändring inom kapitalvaruindustrien. Både i Isles' och i Johanssons arbete kunde sålunda det induktiva beviset ha bortskurits, ty det minskar snarare än ökar undersökningens värde. Arbetenas — enligt min mening icke obetydliga — vikt ligger på ett annat plan: Isles undersökning över »jämviktslönens» förhållande till övriga faktorer kastar en utomordentligt instruktiv belysning på hela den engelska neo-klassiska nationalekonomiens metod. Som exempel på densamma kunna följande meningar anföras: »Elasticity of the enterprise-demand for real income is less than unity»; »When we know the marginal disutility of enterprise we know how much utility would be needed to call forth a further unit of enterprise»; »Our conclusion therefore is that if the price level is to be allowed to vary in such a way as to cause fluctuations in the monetary demand for labour, the best practical arrangement regarding the level of wages would probably be to make all wage-rates automatically vary directly with, and by the same percentage as, an index of the wholesale prices of manufactured goods, weighted according to the importance of the various articles in giving rise to employment.» Sammanställes Isles undersökning med professor Pigous »Theory of unemployment» får man ett starkt intryck av de oerhörda besvärligheter som en opraktisk metodik kan ställa i en intelligent men traditionsbunden forskares väg. Det förefaller bliva allt mer tydligt, att det kräves en vida mera djupgående differentiering av de psykologiska reaktionerna och av de institutionella premisserna än vad som är möjligt med de aprioristiskt fastlagda begreppen »elasticity of the enterprise-demand», »marginal disutility of enterprise», »general price level» o. s. v. Just sådana heroiska försök som Isles' att tillämpa in-the-long-run-ekonomiens metoder på korttidsändringarna längs tidsskalan torde verksamt bidra till att påvisa nödvändigheten av en partiell omläggning av den ekonomiska forskningens mål och medel. — Docenten Johanssons gradualavhandling utmärker sig i sina deduktiva avsnitt för en kritisk inställning till de sentida försöken att lösa konjunkturproblemet med jämviktsekonomi. Hans inställning utmärkes av en nykter och realistisk värdering av de skilda deduktiva metodernas avkastningsförmåga, även om framställningen särskilt i de positiva delarna blivit väl kortfattad. Framför allt torde dock Johanssons undersökning komma att försvara sin plats genom den systematiska behandlingen av förändringsfaktorerna under rubrikerna »köpkraftsargumentet» och »kapitalbildningsargumentet». Frågan har blivit klart och tydligt ställd — och därmed är mer än halva vägen tillryggalagd. Man kan emellertid fråga sig, om det icke är på tiden att nu närmare avgränsa denna diskussion efter den institutionella

ram och de olika långa tidsperioder som avses. Först om man gjort klart för sig, vilken samhällstyp och vilka tidsavsnitt, som man studerar, kunna resultaten bliva entydiga. Förf. till dessa rader har därför letts till uppställandet av ett diskussionsschema, som legat till grund för en del av arbetet inom Filosofiska fakultetens i Lund nationalekonomiska seminarium under vårterminen 1934. Detta schema, som direkt anknyter till de här behandlade frågorna, har följande utseende:

I. Privatkapitalistiskt samhälle. Norm: Vinstintresset. Kriterium: Räntabilitet. Aktuell relation mellan kostnad och pris, såsom denna föreligger genom bokföringen inom företagen.

a) »In the long run», d. v. s. i sekulära, delvis endast tänkta, sammanhang: Köpkraftsargumentet försvarligt som utgångspunkt.

b) »In the short run», d. v. s. i verkliga utvecklingsfaser, med kumulativa processer från momentant läge: Kostnadsargumentet riktigt som utgångspunkt.

II. Socialiserat samhälle. Norm: Planhushållningscentralens åsikt. Kriterium: I viss mån räntabilitet.

In the short run = in the long run, enligt program.

Gemensamt för båda samhällstyperna: Med framåtskridandet oskiljaktligt förenad felinvestering; framtidens produktions- och konsumtionsinriktning, teknik och inkomstfördelning kan ej förutses. Uppdelningen är karakteristisk för den ökade differentiering av problemställning både i institutionell och temporal riktning, vilken följer med jämviktsekonomiens utbildning till tidsekonomi. Härvid får man dock ej glömma, att periodindelningen har en hypotetisk karaktär, samt att både det renodlade privatkapitalistiska fri-konkurrens-samhället och det renodlade socialiserade planhushållnings-samhället äro fiktioner. Sådana arbetshypoteser och fiktiva, starkt schematiserade system äro emellertid outhärliga, om man vill söka fatta de centrala, agerande principerna i den ständigt föränderliga ekonomiska verkligheten.

Johan Åkerman.

A. M. RITALA, *Statistische Mittlere Fehler*. Formeln, Tabellen und Erklärungen. Särtr. ur Acta Societatis Medicorum Fennicae »Duodecim», Helsingfors 1933.

Dr. Ritala har gjort sig den mödan uträkna och i tabeller sammanställa värdet av det Bernoulliska medelfelet

$$\varepsilon(p) = \sqrt{\frac{p(1-p)}{n}}$$

för en stor mängd kombinationer av värden på relativtalet p (procenttalet $100 p$) och grundtalet n . I en annan tabell sammanställas värdena av medelfelet i summan, resp. skillnaden av två av varandra oberoende statistiska storheter

$$\varepsilon(p_1 \pm p_2) = \sqrt{\varepsilon^2(p_1) + \varepsilon^2(p_2)}$$

för olika kombinationer av värden på storheternas egna medelfel, $\varepsilon(p_1)$ och $\varepsilon(p_2)$. I diagram återgivas dessutom de »iso-pykniska» medelfelskurvorna till underlättande av bestämningen för mellanliggande kombinationer.

Slutligen ges en tabell över funktionen

$$\frac{1}{\sqrt{n}},$$

som ju ingår i allehanda medelfelsberäkningar.

Man måste vara Dr. Ritala tacksam för detta tabellarbete, som måste komma att i hög grad underlätta räknearbetet för alla de medicinare och biologer, som nutilldags vid nära nog varje steg i sina forskningar behöva anbringa medelfelskriterier på sina uträknade resultat. Även för statistikern av facket kan tabellverket i många fall underlätta arbetet, även om denne, såsom gemenligen i besittning av en större räknevana (och bättre hjälpmedel för utförande av egna kalkyler), ofta nog kanske kommer att finna det lika bekvämt att veva några extra varv på räknemaskinen som att leta rätt på tabellboken bland sina högar av räknekort och andra papper. Tabellverket i fråga har tydligen en mission att fylla och det är i varje fall ägnat att vinna statistikerns fulla sympati som ett vittnesbörd om erfarna biologers strävan att göra de statistiska felkriterierna tillgängliga för alla. Härutinnan noterar man med särskilt intresse ett uttalande i bokens förord av medicine professorn S. E. Wichmann.

S. D. W.

Till red. insända skrifter.

- Ekonomisk Tidskrift.* 1934. H. 3. Uppsala 1934.
- Finnsk Kommunaltidskrift.* 1934. Nr 6. Hfors 1934.
- Finnsk Tidskrift för vittnerhet, vetenskap, konst och politik.* T. CXVII. H. I—III. Hfors 1934.
- Historisk Tidskrift.* 1934. H. 3. Sthlm 1934.
- Industria.* Årg. XXX. N:o 17—21. Sthlm 1934.
- Institut International d'Agriculture, Rome.* Revue Internationale d'Agriculture. 1934. N:o 7—9. Rome 1934.
- International labour review.* Vol. XXX. N:o 2—4. Genève 1934.
- Kommersiella Meddelanden.* Årg. 21. Nr 15—19. Sthlm 1934.
- Konsumentenbladet.* 1934. Nr 32—42. Sthlm 1934.
- Meddelanden från Handelskammaren i Gefle.* 1934. H. 1—2. Gefle 1934.
- Mercator.* Tidskrift för Finlands näringslif. Årg. XXIX. Nr 32—42. Hfors 1934.
- Nationalekonomisk Tidsskrift.* 1934. H. 4. Kbhvn 1934.
- Nordisk Försäkringstidskrift.* 1934. N:o 4. Sthlm 1934.
- Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri.* 1934. H. 5. Sthlm 1934.
- Skandinaviska Kreditaktiebolaget.* Kvartalsskrift. 1934. Nr 4. Sthlm 1934.
- Social Tidskrift.* 1934. Nr 8. Hfors 1934.
- Sociala Meddelanden.* 1934. Nr 8—9. Sthlm 1934.
- Statistisk Maanedsskrift,* udg. af Københavns Statistiske Kontor. 1934. N:o 1—7. Kbhvn 1934.
- Statistisk Månadsskrift.* Årg. 29. Nr 7—8. Sthlm 1934.
- Statistisk årsbok för Göteborg.* 1934. Utg. av Göteborgs stads statistiska byrå. Gtbg 1934.
- Sunt Förnuft.* Årg. XIV. Nr 6—7. Sthlm 1934.
- Svensk Finanstidning.* Årg. XII. Nr 28—31. Årg. XIII. Nr 1. Sthlm 1934.
- Svensk Juristtidning.* 1934. H. 5. Sthlm 1934.
- Svenska Stadsförbundets Tidskrift.* 1934. H. 5—6. Sthlm 1934.
- Sveriges officiella statistik.* Olycksfall i arbete år 1931. Av Riksförsäkringsanstalten. Sthlm 1934.
- The L. M. Ericsson Review.* 1934. Nr 3. Sthlm 1934.
- Tiden.* 1934. Nr 9—10. Sthlm 1934.
- Weltwirtschaftliches Archiv.* Band 40. Heft 2. Jena 1934 (tr. Hamburg).
- Økonomi og Politik.* Aarg. 8. Nr 2. Kbhvn 1934.
- LANGENFELT, GÖSTA, Irland och irlernas kamp. (Studentföreningen Verdandis Småskrifter Nr 365.) Sthlm 1934. Albert Bonniers Förlag.
- REUTERSKIÖLD, C. A., Sveriges grundlagar med därtill hörande författningar och konstitutionell sedvanerätt samt vissa internationella överenskommelser m. m. Första delen. Andra översedda upplagan jämte ett tillägg till tredje delen. Uppsala och Sthlm 1934. Almqvist & Wiksell.
- STAEL VON HOLSTEIN, LAGE, Hitler och Saar. Sthlm 1934.
- Ekonomisk-historiska Institutet i Stockholm 1929—1934. (Särtryck ur Handelshögskolans årsberättelse 1933—1934.) Sthlm 1934.
- Internationella Arbetsorganisationen. VIII. Arbetskonferensens sjuttonde sammanträde m. m. (1933). Utg. av Delegationen för det internationella socialpolitiska samarbetet. Sthlm 1934. P. A. Norstedt & Söner.

Försäkringsaktiebolagen
"Skåne" och "Malmö"

Huvudkontor i Malmö

Brand=
Liv=
Olycksfalls=
Automobil=
och andra
Försäkringar

Den 1 januari 1934 ansvarade »Skåne» för

Brandförsäkringar ca	2.300.000.000 kronor
Kapitalförsäkringar ca	225.000.000 kronor
Ränteförsäkringar ca (årligen)	1.600.000 kronor

Den 1 januari 1934 utgjorde »Skånes»

Samtliga fonder ca	90.000.000 kronor
(incl. garantifondförbindelser . . . . .)	9.300.000 kronor)